GÂNDIREA

ANUL XXII Nr. 10 DECEMBRIE 1943

S U M A R U L:

DESPRE CULTURA CROATĂ

ANTON BONIFACICI: Intre Jupiter şi Marte 553
A. G. MOTAŞ: La Regele sfânt 559
LJUBOMIR MARACOVICI: Literatura croată 560
NICOLA ŞOP: Casa părăsită 572
MILE BUDAX: Iisus prin Lika 573
TIN UJEVIC: Zilnica jeluire 577
L. BABICI: Arta plastică croată 579
VLADIMIR NAZOR: Cântecul înlănţuitului pe galeră . 585
BOJIDAR ŞIROLA: Muzica croată 586
DRAGUTIN TADIJANOVICI: Prin grâul de aur . . . 593
ŞLAVKO BATUŞICI: Arta teatrală croată. 594
ANTUN NIZETEO: „Nebulosa de Colon" 601
IVO ŞREPEL: Ivan Meştrovici 602
MARCIAN LOTRU: Solul răsmeriţei 605

IDEI, OAMENI, FAPTE

NICHIFOR CRAINIC: „Gândirea" dedicată culturii croate 610

CRONICA LITERARĂ

NICOLAE ROŞU: V. Beneş: Semn rău. — Nuvele fantastice; Eclipsa criticei 611

Fondul Primului Ajutor Cluj • Biblioteca Universitară • ROMÂNIA

CRONICA DRAMATICĂ

ION MARIN SADOVEANU: Drama şi teatrul 614

EXEMPLARUL 80 LEI

© BCU Cluj

După o gravură din Secolul al XVI-lea a lui Marcantonio Raimondi.

Poeții au cântat

de când e lumea, și vinul și femeile. Dacă nenumărate femei au fost muzele inspiratoare, vinul, în schimb, cărui se închinau poemele, era întotdeauna același: „nectarul"

Dece Nectar? Pentrucă acesta întruchipa, idealizate, toate calitățile ce le poate avea un vin: aromă, buchet, naturalețe, creând și acea subtilă stare de euforie, de inteligență și artă...

Astăzi numai există „*nectaruri*", există în schimb Nectar, dar bineînțeles

NECTAR MOTT

MOTT MONOPOL
MOTTONEL
DRĂGĂȘANI MOTT

MOTT 1914 DEMI-SEC
MOTT EXTRA-DRY
MOTT NATURE

MOTT PESTE TOT

VINURI SAMPANII

© BCU Cluj

GÂNDIREA

INTRE JUPITER ŞI MARTE

DE

ANTUN BONIFACICI

Intre Jupiter şi Marte, se găseşte planeta „Croaţia", necunoscută, ca şi dreptul Croaţiei, care de mai mult de 14 veacuri îşi duce istoria ei europeană în luptă cu aceşti doi zei blestemaţi, care o înconjoară.

Aparţinând Europei, după cea mai severă definiţie a Europei lui Paul Valéry, ca un teritoriu unde sub influenţa greacă se întindea administraţia romană şi catolicismul, ea, în cursul istoriei sale, întocmai ca şi planeta sa şi văile râurilor sale a strălucit neregulat, a trecut prin vârtej şi groază, dar ca o adevărată stea şi-a păstrat strălucirea lui Jupiter şi Marte.

Nici un muzeu din Europa nu este atât de bogat în forme de viaţă autohtonă ca muzeul etnografic din Zagreb, şi nici o ţară europeană nu trăeşte atât de legată de ceia ce se numeşte naţional în dans, viers, muzică şi costum.

In acest secol în care Europa se întoarce la formele ei străvechi, pe baza cărora este clădită, când cad toate măştile civilizaţiei mincinoase şi structura doctrinelor false, popoarele îşi arată faţa primordială, apar cu toate instinctele sale.

După semnul horoscopului său apare astăzi Statul independent croat ca o punte magică între cele mai mari forţe ale Axei, zid împotriva balcanismului şi bolşevismului, ca în chip vizibil să îndeplinească misiunea poporului croat, „popor de graniţă al Europei" şi „Antimurale Christianitatis", cum a numit-o marele Papă al Renaşterii Leon X.

Toată coeziunea de elemente interioare, care formează cultura croată, ne arată în primul rând situaţia ei geopolitică astăzi şi în trecut. Pe drept e de mirare această abundenţă şi puritate etnografică într'o oază în contact şi în asuprire germană şi română, ungară şi islamică, asuprire care a rămas peste cinci secole la frontierele croate.

Poporul croat în această luptă splendidă s'a unit cu celelalte popoare europene, şi-a jertfit puterile, şi-a pierdut nobilimea şi oraşele de hotar, dar tot a învins. Ţinuturile Croaţiei răpite de Islam au dat imperiului turcesc douăzecişipatru de mari viziri şi, după cum se crede, chiar pe El Azhar, creatorul Universităţii din Cairo, sâmburele spiritual al rezistenţei islamice.

De aceia poporul croat a contribuit cu mai multe jertfe decât oricare alt popor din Europa şi întotdeauna a renăscut pe cerul european şi pe câmpurile de luptă ale Europei, când cerul era în semnul planetei croate.

© BCU Cluj

Pater Grabovac, care din cauza patriotismului său şi-a sfârşit viaţa în închisoare, a exprimat această tragedie a poporului croat în secolul 17 prin versurile:

Când Regele vrea să cucerească ceva
Atunci Croaţii se ridică 'ntâi.
Şi când se 'mpart bogăţiile
Toţi întreabă, unde-aţi fost!

In epoca dinastiei croate, între sec.8—12, după asigurarea spaţiului politic şi drept, unde până în ziua de astăzi poporul croat şi-a păstrat etnicul, se aflau pe ţărmul Croaţiei aproape o sută zece călugări benedictini. Atunci cultura croată şi-a fixat catolicismul său specific peste păgânismul neîmblânzit al ţăranului, pe care-l întâlnim şi astăzi în unele cântece şi obiceiuri populare. Creştinismul şi legătura ţăranului cu pământul şi natura au făcut din Croaţi un popor puternic, care nu se putea atrage cu vorbe sau minciuni, pe cari Karl Marx le-a exprimat în cuvinte destul de mânioase împotriva acelui stat reacţionar, care nu va sluji scopurile jidovimei mondiale. Papii romani au permis Croaţilor să-şi facă slujbe religioase în limba naţională, deşi şi astăzi se mai oficiază slujba, în unele ţinuturi croate, în alfabetul mistic glagolitic, cioplit prima oară în sec. IX în piatră, ca act de donaţie regească, din partea Regelui Zvonimir, ca început al literaturii croate. Benedictinii au fost cei cari au obţinut întâi această concesie şi de fapt lor le revine meritul de a fi stabilit primele legături croate cu Europa. Paulicanii, Franciscanii şi Jesuiţii au dat în secolele de mai târziu organizatorii şi elemente care au putut activa în lupte şi războaie. Burghezia a colaborat numai pe ţărm, în special pe insule şi la Raguza, unde, între secolele 14—19 au fost singurele oraşe unde Turcii nu au putut împiedica întreaga viaţă culturală. Prin minunata „Egloga pescatoria' a lui Petar Hektorovici, prin poezia trubadură a lui Dziure Drzici se ajunge chiar din veacul 16 la închegarea poeziei naţionale şi artistice croate, care în secolul 19 a fermecat într'atâta pe Goethe, încât a tradus în limba germană „Moartea Hasanganiţei", una dintre cele mai frumoase balade europene. Legătura dintre cântecul popular epic şi liric cu viaţa naţională croată, după tradiţile vechi ale căror urme ajung până la epoca antecreştină, este tipică şi caracteristică pentru viaţa culturală croată de astăzi. Toate luptele de odinioară cu Turci sunt la fel cu dictatura dela Belgrad şi cu lupta de astăzi a partizanilor. Ţărănimea croată de atunci şi ţăranul de astăzi îşi cântă viaţa în cântecul lui de totdeauna. Şi dansurile lor sunt caracteristice, atât de variate şi atât de frumoase în cât au minunat pe toţi Europenii, care le-au putut admira ca şi pe burghezii croaţi care i-au văzut pentru prima oară într'o apariţie la teatru, sau în grup în faţa Poglavnicului, când într'o exuberanţă fantastică şi-au arătat şi costumele naţionale şi cântecele, păstrate neatinse, în formele străvechi ale vieţii naţionale.

Aceste forme ale sufletului naţional alcătuiesc baza culturei croate, căci fiecare Croat este cel puţin în a treia generaţie descendent din ţărani. Cadrul politic al acestor caracteristici îşi are origina în comprimarea care a fost întotdeauna prezentă. După prăpastia dinastiei naţionale croate în sec. 12, s'a ajuns la Statul croat în Bosnia, până în anul 1463, apoi la republica croată independentă la Raguza (până la 1806) şi în sfârşit la Statul federal al Croaţiei cu coroana ungară. Istoria dreptului croat este veche de vreo şapte secole, apoi sunt diferite statute ale comunelor şi oraşelor, pacta conventa, şi privilegiile ce se dădeau Croaţilor întotdeauna după acel istorism tradiţional „lupta pentru vechile drepturi" şi după adevăratul sentiment care îi leagă de

© BCU Cluj

cele mai vechi popoare europene. Reflexul formal al acestei organizații juridice este parlamentul croat, parlament mai vechi decât cel englez, prin care au trecut toate concluziile vieții politice croate, ba chiar și restabilirea Statului independent croat. In parlament erau în primul rând reprezentanții nobilimei croate, apoi reprezentanții nobilimei după ordine și ranguri, iar dela 1848 încoace burghezimea și țărănimea au dus lupta pentru dreptul național croat. Aceste lupte le-au dus Croații cu toți cei ce nu au recunoscut drepturile poporului lor. Este importantă misiva parlamentului către Rege din 27 Aprilie 1527.

„Noverit Maiestas Vestra, quod invenire non potest ut ullus dominus potentia mediante Croatiam occupasset". Banul Jelacici în 1848, pe baza existenței acestui sentiment de dreptate, a învins mișcarea din Viena și din Ungaria, conducându-se după vechea deviză croată: „Regnum regno non praescribit leges".

Acest sentiment puternic pentru dreptate ca și spiritul de ordine au fost elementele trezirii fundamentale a conștiinței croate, ca și sentimentul datoriei în clipele grele ale furtunoasei noastre istorii. De aceia ei au fost întotdeauna prieteni desăvârșiți și supuși neîmblânziți. Istoria militară a Croației este fără îndoială conformă cu măreția poporului și numărul lui. Vitejia și virtuțile militare, în perspectiva istorică pot fi considerate ca una dintre caracteristicile cele mai distinse ale poporului croat. In anul 871 Croații au învins pe Arabi la Bari sub prințul Domagoi. In anul 1241 au nimicit pe câmpul de luptă, Grobnicky, pe Mongoli. Dela căderea Bosniei până la anexarea Boemiei, la Croați istoria nu e decât un câmp de luptă. Principii Zrinski, Frankopani, Berislavici, Babonici, Derencini, Drașcovici nu încetează aceste lupte. Unele din aceste lupte au fost atât de crâncene, încât au cutremurat omenirea, ca astăzi lupta din răsărit dela Stalingrad, unde au luptat iară Croații alături de alte popoare. Lupta din câmpia Krbasek din 1463, moartea lui Nicola Zrinski la Sighet în 1566, a lui Nikola Iurișici la Kisec în 1632 au intrat în legenda europeană.

Fiii croați au luptat pe toate câmpiile Europei. Galerele raguzane s'au luptat la Lepanto, marinarii croați, ca niște „cappelletti croati", colaborează în luptele Serenissime, ca niște „Cravates royales" s'au glorificat la Rocroy în 1640, pe câmpia Catalaniei în 1659, la Spezer în 1703. Comandanții regimentelor croate au fost și regi francezi până la revoluție. In războiul de 30 de ani, Croații se găsesc pe toate câmpurile de luptă. Multă vreme s'a vorbit că însuși Gustav Adolf a căzut de o mână croată la Lützen. In războiul de 7 ani, soldații au făcut minuni la Kolin, Olmütz, Tiergarten, Kalberg, etc. Frederic cel Mare arată în descrierea sa după războiul austro-prusac, câtă frământare i-au dat pandurii croați ai lui Trenka. Napoleon îi laudă prin cunoscutele cuvinte: „Les soldats croates sont les meilleurs du monde" Ei i-a cunoscut la Arcolo și la retragerea din Rusia, unde Croații l-au salvat din valurile râului. Sub generalul Corbineau, ei îi înlesnesc întâlnirea de la Studiancka. In răsboiul trecut au fost pe toate fronturile. Au fost la Verdun, în Siria și Palestina, ca și astăzi la Harkov, la Leningrad, la Sevastopol și Stalingrad. Nu este deci de mirare că sângele tineretului croat, care a curs pentru țările europene, a făurit cel mai entuziast tineret și a creat statornicia legăturii sufletului croat cu aceste țeluri și lupte ale omului european. Sentimentul acestei strânse legături îl întărește ca și existența mormintelor semănate în atâtea puncte ale continentului european. Și tragedia acestor continue sângerări este cu atât mai gravă la acest popor, care e din fire un popor pașnic, care iubește pacea și darurile ei și care a fost veșnic sdruncinat de forțele destinului și aruncat în luptă tocmai când visa la idile. Pacifismul lui Radici din primul răsboi

© BCU Cluj

este caracteristic prin succesul ce l-a avut în Europa. In faţa nedreptăţilor însă, Croaţii s'au ridicat şi şi-au apărat fiecare petec de pământ cu sângele şi strigătul lor pentru legea dreptăţii. In această luptă pentru păstrarea bunurilor strămoşeşti ei şi-au oţelit puterile sufletului, dând lumii copii ai unei Croaţii curate şi energice.

In timpurile de pace tinerii croaţi plecau şi în ţări străine după o oază de activitate culturală.

Scriitorii croaţi nu au scris numai în limba croată, ci şi în latină, germană, italiană, ungară, arabă, persiană şi turcă. In secolul Renaşterii, în timp ce în Italia vecină Leonardo şi Michelangelo creiau opere de artă, din Croaţia se vindeau în târgurile turceşti robi şi peste jumătate milion de femei şi copii. Dar în acelaş timp se amintesc printre profesorii lui Bramante şi Luciu Laurana, arhitectul palatului voevodului de Urbino, Julius Klovic Clovius, regele miniaturei şi prietenul lui El Greco. „Pictor qui in minimum erat maximus" a mărit gloria artei croate şi pictează pe miniaturile sale stema croată, tabla de şah făcută din cuburi roşii şi albe, care se distinge şi azi pe mâneca legionarilor croaţi din Rusia. Ivan Matejevici a reînnoit palatul din Dubrovnik, a ridicat catedrala din Sibenik şi loggia negustorilor din Ancona. Franio Laurana numit Schiavone a creat minunatele Madone di Nato dela Palermo şi din Sciacca, bustul prinţesei de Aragon din muzeul dela Berlin şi al lui Battisto Sforza la Florenţa. Jurai Ciulinovici, numit deasemenea Schiavone, Ivan Duknovic, adversarul lui Mina de Fiesole, Nikola Schiavoje numit l'Arca, Sf. Dominic din Bologna, Andreya Medulic Schiavone, toţi au lucrat în coloristică în spiritul lui Tizian. Faust Vrancic-Veranzio a inventat cel dintâiu paraşuta şi a scris în croată pentru conaţionalii săi, cari nu cunoşteau limbi străine. Nenumăraţi alţi fii ai Croaţiei au plecat în Europa din rândurile bisericei şi au scris literatură şi filosofie.

Pe Juriu Dobrotic Benignus l-a numit Lorenzo il Magnifico „cel mai învăţat şi cel mai cinstit om ce a cunoscut". Dobrotic a apărat într'una din scrierile sale pe Savonarola, călătoreşte la Oxford, Paris şi Dubrovnik. Naljeskovic, Budisolic, Gucetic şi Medic scriu comentarii despre Aristotel şi Averroes, în timp ce fraţii lor se luptă pe viaţă şi pe moarte cu Turcii, cum fac fraţii lor de astăzi luptând împotriva bolşevicilor, sau cu partizanii. Franjo Petric Patricius fuge la Campanella, Benko Kotmilic Dubrovcanin scrie în anul 1458 o carte desăvârşită despre comerţ, iar conaţionalul său Nikola Stepanov Sagri-Krinovosic scrie cea dintâi carte despre navigaţia pe Atlantic, iar Dubrovnicul are peste cinci mii de marinari şi aproape 160 de corăbii mari şi mijlocii. Vestitul Miho Pratat a lăsat marea sa avere de 200.000 ducaţi oraşului său şi făcea credit regelui Spaniei. Gabriel Tiburnic a scris genealogia familiilor raguzane din sec. 13—15. Aceasta a fost cea mai rasistă şi mai aristocrată republică europeană. Ca cineva să participe la senatul Republicei trebuia să aibă în urma sa cinci generaţii de nobleţe din partea tatălui şi a mamei, „lucru de mirare, căci în republica venetiană nu era nevoie de aceasta" spune, în 1591, Ranin istoriograful Raguzei.

Raguza a dat mult, cu toată poziţia ei geopolitică tragică, dat fiind că ea servea de graniţă croată şi ar mai fi dat mult, dacă destinul ar fi ocrotit-o. Dubrovnik „coroana şi gloria oraşelor croate" şi-a păstrat libertatea şi puterea de muncă şi a dat 75 de scriitori, din cei 122 câţi s'au născut pe ţărmul croat între secolele 15 şi 18. Aici există încă din 1527 bibliotecă publică „pentru nevoile tineretului şi pentru mângâierea bătrânilor". Tot aici, în 1461, poetul Djura Drzic a unit poezia trubadură cu cântecele populare lirice şi a făcut cunoscut Europei caracterul lor romantic. Marin Drzic

© BCU Cluj

a scris „Avarul" său după Plaut şi înaintea lui Molière, piesă care s'a reprezentat neîncetat până la sfârşitul secolului 18 la Raguza. „Dundo Maroje" a lui Drzic trăeşte de peste patrusute de ani şi din nou a depăşit sute de reprezentaţii la teatrul din Zagreb, legând libertatea croată din trecut cu cea de astăzi, după cum versurile lui Ivan Gundulic, un Racine croat, şi imnurile sale închinate libertăţii sunt pe buzele intelectualilor şi patrioţilor croaţi.

Dubrovnicul a făcut legătura şi a păstrat continuitatea operei culturale croate, căci în el se reflectă toate mişcările spirituale europene, în aşa măsură, că Dinko Zlataric a tipărit traducerea croată a „Amintei", înainte ca aceasta să iasă în originalul italian, iar Raguzanii Zamagna şi Cunicius au dat cele mai bune traduceri latineşti ale Iliadei şi Odiseei. Prin Raguza, Croaţia a strâns legăturile cu ţărmurile şi târgurile din Levant, Egipt şi Mediterana. Legăturile Croaţiei cu Răsăritul sunt mai puternice şi mai adânci de cât ale oricărui alt popor în acea epocă. Aproape un milion de Croaţi, cari au trecut dela patarena la Islam, au jucat un rol important în organizarea imperiului otoman. Apoi şi Spaniolii din timpul lui Abdurahman III, cari erau în legătură cu regii croaţi, aveau în garda lor Croaţi vestiţi, numiţi Sakaliba; de aceia scriitorul croat Habib i-a luat sub protecţie, reliefând faţă de Arabii geloşi, virtuţile lor în cartea „victoriei şi a umilinţei acelora cari nu cunosc virtuţile Sakalibilor". Iar cei 24 de Croaţi, cari au devenit mari viziri în imperiul musulman, pot fi priviţi ca adevăraţii creatori ai imperiului turc. In timpul lui Soliman Magnificul 1522—1561 s'au schimbat nouă Croaţi pe tronul marelui vizir. Limba croată domnea ca o a doua limbă oficială la Ţarigrad. Mehmed Paşa Sokolovici este privit ca unul din cei mai mari stăpânitori turci, Ibrahim Paşa, croat din Pozega, a ocupat Viena şi Kisek, pe care le apăra un alt mare croat, eroul Nicola Jurişic. Acolo s'a arătat, timp de mai multe secole, destinul tragic al Croaţiei, care a luptat pentru ideal pe amândouă fronturile, dar, din pricina străinilor din ţara lor, au pierdut puterea şi dreptatea câştigată prin sânge, astfel că cei mai viteji şi nobili luptători, Zrinski şi Frankopan, au fost învinşi şi nimiciţi de Habsburgi în 1670 ca revoluţionari, iar benedictinul Vetranic scrie de disperare un cântec de slavă sultanului, când Papa era neputincios ca să unească pe şefii conducători ai creştinismului în lupta împotriva Islamului. Croatul paşă Abagovic a scris versuri în limba persană, în timp ce alţii scriau în arabă şi turcă, tot atunci când fraţii lor de peste graniţă scriu latineşte, italieneşte, ungureşte şi în limba germană. Marko Marulic şi Petar Zoranic tot în secolul 16 îşi scriu cărţile lor în limba croată pentru fraţii cari se luptă pentru o viaţă neprihănită. Cel mai mare centru cultural în străinătate, l-au făcut Croaţii la curtea lui Matei Corvin. Aceştia au adus renaşterea lor în Panonia şi pe ţărmurile croate, ei sunt cei dintâi conservatori ai bibliotecei din Buda, fondatorii tipografiei, diplomaţi şi poeţi. Janus Panonius e cel care a exprimat cel mai bine tragedia croatului din acea vreme, în versurile sale prin cari a atacat pe pelerinii de la Roma.

„Salvare in patria siccine nemo potest?"

Cum vedem, Croaţii au plătit sângeros legăturile lor cu Roma, dar ei au păstrat, cu credinţă legendară, misiunea lor de grăniceri până astăzi. Cu toate luptele cu Veneţienii pentru ţărm şi cu Habsburgii, pentru pământ şi cu Ungurii pentru dreptul lor istoric, nicio voce de sirenă nu a putut să-i smulgă şi să-i despartă de tendinţa centrifugală a Europei. Inrudirea şi legătura lor cu Slavii ortodocşi a trezit în ei dorinţa de a-i aduce în Europa. De aceia, în secolul 17, un Croat genial Jurai Krizanic a plecat în exilul siberian. Mavra Orbini Raguzanul visează un mare imperiu slav.

© BCU Cluj

Gundulic în Osman vede în ei mari aliaţi împotriva Turcilor. Kacic Miosic cânta în versuri populare pe eroii Slavilor din Sud. Este tipic că aceşti oameni sunt laici sau clerici: biserica romano-catolică se sileşte de secole ca alături de Croaţii catolici să aducă şi pe ceilalţi Slavi la o unire a bisericei, căreia în secolul 19, episcopul Josip Jurai Strossmayer, mare organizator şi conducător politic, i-a închinat marea sa catedrală. Cel mai înverşunat rival al său este chiar tatăl naţionalismului croat Dr. Ante Stacevic. El a rămas un fanatic adversar al acelora cari au căutat salvarea Slavilor sau a Jugoslavilor. Ilirismul romantic servea planurilor mari sârbeşti pentru heghemonia în Balcani şi înaintarea Rusiei în Europa. Ura lui Stacevic se ridică împotriva rasei „a rasei străine, a rasei slavo-sârbe", împotriva a ceeace mai târziu elevul său Şufflay numeşte „sângele obscur ce nu are graniţă". Deviza lui este credinţa în popor, credinţa în forţa lui proprie; „Dumnezeu şi Croaţii". El se bazează pe forţa pe care au păstrat-o Croaţii în trecut şi pe care i-o mai dă şi concepţia de rasă. Fraţii Radic fac să pătrundă adânc această credinţă în sufletul ţăranului, iar Poglavnicul Dr. Ante Pavelic învinge cu aceste mijloace tendinţele ortodoxiei, a liberalismului, a democraţiei, masoneriei, jidovimei şi, în cele din urmă, ale bolşevismului, care au voit sub minciuna numelui geografic de Jugoslavia, să nimicească poporul croat. Croaţii însă au învins şi de data aceasta, căci întotdeauna au reacţionat, spontan, cu spiritul şi inima lor europeană, căci, ca popor, aveau prea multă tradiţie europeană, iar ca fii de ţărani, destulă legătură cu pământul şi puritatea sângelui. Epopeia Stalingradului i-a găsit din nou prezenţi ca în vremea când, sub Sighet, împreună cu Nikola Subic Zrinski, au oprit năvala Islamului în Europa. Au rămas credincioşi lor şi Europei.

© BCU Cluj

A. G. MATOŞ

LA REGELE SFÂNT

In românește

DE

N. I HERESCU

A lui Sân-Ștefan fereastră
Povestește-un gotic vis.
Umple sfântul paraclis
Fumul de tămâie albastră

Státua lui Toma, Banul
Bakaci, strălucește-așa
Ca și'n ziua când lupta
El la Sisak cu dușmanul.

O femee 'n miez de noapte-aduce
La mormântul Banului o cruce,
Greu purtată de întreagă nația.

Banul spune : „Maică, *audiant reges :*
Regnum regno non praescribit leges.
Cât va fi o inimă, va fi Croația !"

© BCU Cluj

LITERATURA CROATĂ

DE

LJUBOMIR MARAKOVICI

Originea literaturii croate se găsește în secolele IX și X, adică în perioada când, după moartea prințului Rastislav, discipolii sfinților Cyril și Metodiu, isgoniți din Moravia, sosiră în Balcani. Aceștia restabiliră marele privilegiu pe care-l obținuseră cei doi apostoli : acela de a oficia cultul divin în limba națională. In acest scop ei se serviră de cărți scrise în caractere speciale create de către sfântul Cyril și numite „glagolitice". Era vorba firește de texte bisericești și de lucrări teologice. Cu toate acestea, se desvoltă mai în urmă o literatură destul de bogată și cu caracter profan : legi, privilegii nobiliare, acte de donație, scrieri în conținut distractiv sau instructiv, romanul lui Alexandru și al Troiei, legende apocrife, care de altfel existau pretutindeni în Evul Mediu și care din cauza aceasta nu putea fi considerate ca opere de originalitate strălucitoare.

Existența textelor misterelor sacre, care fură reprezentate, se arată încă din primele timpuri. O dovadă e limba, care se apropie mai mult de limba poporului decât de cea bisericească paleo-slavă, adoptată în scrieri. Câteva trăsături de realism, care ne arată maniera ingenuă de a gândi a poporului căruia nu-i păsa câtuși de puțin de forma tradițională, trezesc interesul acestor mistere.

Arta poetică în adevăratul sens al cuvântului începe să se desvolte către sfârșitul secolului XV. Relațiile intelectuale cu Italia vecină contribuiră, fără îndoială, la această desvoltare; cu toate acestea, o parte decisivă a avut-o vasta cultură umanistică a câtorva oameni din acea epocă. La Ragusa sunt primii petrarchiști care dau dovadă de o mare abilitate în mânuirea formei poetice, fără să fie dotați pentru aceasta cu un talent particular. Contimporan cu ei, Marko Marulic din Spalato (Split) își desfășoară activitatea : un umanist creștin, celebru în lumea întreagă, care deși laic, își consacră viața întreagă în contemplație religioasă și în perfecționarea morală a aproapelui, mai cu seamă a concetățenilor săi. Scrierile sale religioase de ordin practic, în latinește, avură un renume mondial, rivalizând cu Imitația lui Christos a lui Thomas Kempis; dar e preferabil din punctul acesta de vedere să comparăm pe Marulic cu teologul spaniol Cano. Marulic a scris în limba croată felurite poezii cu conținut edificator, destinate la început surorei sale, o benedictină. El se arată patriot înflăcărat și clasic pur în poema eroic-religioasă „Judith", compusă în 1501, imprimată și reimprimată puțin după aceea la Veneția.

© BCU Cluj

O versificaţie sigură şi savantă, unită cu o cunoaştere perfectă a tehnicei epice a lui Virgiliu, sunt principalele caracteristici; din punct de vedere poetic nu are o valoare prea mare. Ceea ce e original e alegerea subiectului. Marulic voia să prezinte concetăţenilor săi într'un chip explicit un exemplu de patriotism de netăgăduit la eroina Vechiului Testament. Pe vremea lui Marulic, Turcii ajunseseră până la porţile oraşului Spalato (Split) ,astfel că până şi fortăreaţa Klis, care predomină regiunea, se afla în mâinile lor. Cum „Judith" era prima operă de conţinut mai larg şi dominată de o idee conştient patriotică, Marulis a fost considerat în general ca fondatorul artei poetice croate. Aşa se explică de ce el a păstrat până astăzi acest titlu onorific, cu toate că petrarchiştii mai vechi din Raguza, cunoscuţi sau necunoscuţi, îl precedaseră cronologic.

Enumerarea numelor şi titlurilor poeţilor ulteriori ar putea să producă asupra cititorului confuzie şi oboseală. De aceea ne vom mărgini să semnalăm numai particularităţile mai însemnate din punct de vedere al istoriei literare şi al civilizaţiei.

In afară de Raguza şi Spalato (Split), Hvar apare tot pe atunci ca un centru important de creaţie poetică. Hvar, Starigrad, Vrboska şi alte localităţi mai puţin importante ale insulei sunt caracterizate prin preţioase monumente ale Renaşterii, cari dovedesc gradul înalt de civilizaţie şi starea materială a nobleţei locale din sec. XVI. Din Hvar este originar Hanibal Lucic, autorul primei drame profane „Robinjac" (Robul), care este printre dramele epicei o creaţie aproape unică. Tehnica dramatică a operei este ingenuă; acţiunea este înlocuită prin lungi discursuri şi descripţii. Cel puţin în felul acesta s'a obţinut o unitate de loc, ceea ce ar sugera că drama a fost reprezentată în Piaţa Domului, spaţioasă şi de o arhitectură admirabilă. Executarea misterelor din Hvar a mai avut loc şi în sec. XIX. Ceea ce este de asemenea curios e faptul că drama „Robul" s'a conservat la Pag ca bal popular ,reproducând trăsăturile esenţiale ale dramei, reduse şi transformate în spectacol mimic.

Fără îndoială că numele personalităţilor istorice care figurau în drama lui Lucic au fost schimbate. Petar Hektorovic, originar din Starigrad, localitate vecină, e autorul unei idile de pescari „Pescuit şi conversaţii între pescari", care nu are nimic comun cu eglogele pescarilor contimporani din Italia. Aceasta nu e ficţiunea poetică şi decorativă a vieţii pescarilor arcadici, ci mai curând descrierea unui adevărat voiaj în jurul insulei, făcut de către poet cu două slugi ale sale.

Ceea ce e interesant în această operă nu sunt numai numeroasele amănunte asupra pescuitului, uneltele pescarilor sau felurimea peştilor, dar mai cu seamă bunăvoinţa şi cordialitatea stăpânului faţă de tovarăşii săi, ceea ce arată sentimentele umanitare nobile ale autorului. Faptul că pescarii recită în timpul călătoriei cântece populare e caracteristic pentru descrierea realistă. Textele lor păstrate ne îngăduie să le orânduim printre cele mai vechi şi mai autentice cântece populare.

In cursul acestui secol, Ragusa a căpătat o importanţă din ce în ce mai mare. Această republică, mică teritorial, dar guvernată cu înţelepciune, e gata să atingă cea mai splendidă perioadă din istoria sa. Ea reprezintă prin ea însăşi o lume, o încrucişare de curente istorice de civilizaţie, un centru de viaţă politică, socială şi culturală. Toate acestea se oglindesc mai ales în figura gentilomului Marin Drzic, scriitor foarte productiv, actor, preot, aventurier şi diplomat. Documente recent descoperite îl descriu ca un conspirator în favoarea oligarhiei care domnea. Comediile care sunt un amalgam din comedia antică romană a lui Plaut cu comedia italiană „de l'arte", sunt foarte vii şi spirituale; sunt documente foarte preţioase asupra epocei. Scena abundă de tipuri de un firesc minunat. Anumite scene, care se petrec la Roma, sunt scrise în limba

© BCU Cluj

italiană până în clipa când personagiile îşi dau seama că sunt cetăţeni ai Raguzei şi atunci încep să vorbească în limba maternă. Un jargon macaronic comic domină toate celelalte scene. Din nefericire, nici una din operele sale nu s'a păstrat complectă. „Dundo Maroje" (Unchiul Maroye) e probabil una din cele mai bune opere; a fost revăzută recent şi adaptată pentru teatru modern; reprezentaţia acestei piese are o putere de atracţie rară asupra publicului, pe toate scenele din Croaţia. Drzic a pus în teatru în stilul epocei comedii pastorale, care, prin intermediile lor realiste de mare valoare, seduc mai mult decât galanteria personagiilor arcadiene.

Genul, dealtfel convenţional, al comediei pastorale atinge apogeul, nesperat, la începutul secolului XVII, cu „Dubravka" de Dzivo F. Gundulic. Cel mai genial din poeţii croaţi din perioada Renaşterii a ştiut să glorifice ideia libertăţii într'o manieră cu adevărat ideală, combinând numele eroinei cu acel al cetăţii. Lumea dispărută din antichitatea elenică, pe ruinele căreea a fost construită Raguza (Epidaurus), transfigurată de luminoasa glorie a Renaşterii, termină printr'un imn adus libertăţii de o armonie impunătoare. Cu toate că e pătrunsă de sentimente delicate idilice, totuşi această operă are oarecari temeri. Anumite aluzii la obiceiurile epocei prevestesc atmosfera declinului. Profunda severitate a celorlalte două opere ale lui Gundulic ne arată, desigur, pe autor retrăgându-se din lume în contemplaţie personală; cu toate acestea, nu au nimic din severitatea monahală a evului mediu, fiind mai de grabă expresia jubilării eroice, colorată şi sensuală, a stilului baroc din secolul XVII. „Lacrimile fiului risipitor", monolog profund, curios de realist, care transformă în maniera lui Gundulic parabola biblică în felul său de a se exprima patetic, reprezintă un giuvaer rar în toată literatura croată. „Osman", mare epopee, în stilul „Ierusalimului Liberat" al lui Tasso, cântă un eveniment caracteristic al epocei: asasinarea tânărului sultan Osman I la Constantinopol, în urma unei revoluţii de palat. Dacă am judeca după devotamentul necondiţionat cu care supuşii musulmani înconjoară pe suveranii lor, faptul acesta ar putea fi privit ca un semn precursor al declinului otoman. Epopea a rămas totuşi neisprăvită, probabil din cauza aluziilor prea explicite la importanţa politică nespus de mare a evenimentului. Se poate deduce că cercurile guvernamentale ale republicei, mereu prudentă în politica sa, au interzis poetului terminarea poemei, sau poetul el însuşi s'a supus poate unei „cenzuri" voluntare. In orice caz e foarte curios faptul că nu lipseşte chiar sfârşitul, ci anumite cânturi din mijlocul poemei.

Nu trecuseră nici treizeci de ani dela moartea lui Gundulic, când un grozav cutremur de pământ a distrus Raguza, în 1667, în aşa chip, încât aceasta nu s'a mai ridicat complect niciodată, mai cu seamă că o schimbare în situaţia comerţului maritim ce se produsese, o făcuse să-şi piardă poziţia dominantă în comerţul oriental cu ţările musulmane. In celelalte regiuni croate, notăm, dimpotrivă, o reluare a vieţii culturale, cu toate că această viaţă, din pricina incursiunilor neîncetate ale Turcilor, n'a mai reuşit să atingă nivelul la care ajunsese Raguza în perioada ei înfloritoare. Dalmaţia, litoralul croat, Croaţia (în sensul strict al cuvântului), Bosnia şi după liberarea sa de jugul musulman în timpul Mariei Teresa, Slavonia, au luat la fel parte la mişcarea literară din sec. XVII şi XVIII. Franciscanii (Divic şi Kacic), benedictinii (Dordic), jesuiţii (Kasic şi Kanizlic), ofiţerii imperiali (Reljovic), membrii înaltei aristocraţii (Banul croat contele Petre Zrinjski, soţia sa, Ecaterina şi cumnatul ei contele Krsto Frankopan) sunt premergătorii.

Din punct de vedere literar, cea mai interesantă din toate e Cartea de poveşti a franciscanului Andrei Kacic-Miosic, o culegere de cântece eroice despre războiul crunt al Crucii contra Semilunei. Unitatea cărţii e formată de o cronică în proză care

© BCU Cluj

constitue cadrul; conținutul esențial însă consistă în cântece particulare, strecurate, și cari descriu pe nenumărații eroi și luptele aprige din veacurile trecute. Rezultatul e o imagine pitorească a evenimentelor istorice, fixate cronologic prin bătăliile din Candia, Morea, Cipru și Lepante, pe când numele Loredan, Venier, Eugen de Savoia și Don Juan de Austria ne oferă perspective istorice. Ceea ce dă operei o valoare originală e descrierea extrem de reușită a moravurilor populare epice, evitând în acelaș timp rătăcirile imaginației populare, grație adevăratului spirit franciscan al autorului și a pioasei sale abnegații. Cartea lui Kacic a rămas până în secolul al XX-lea cartea populară cea mai citită; nenumărate ediții au făcut-o accesibilă tuturor cititorilor croați.

II. SECOLUL XIX

Cu drept cuvânt literatura croată privește ca adevărați clasici pe reprezentanții literari ai deșteptării naționale croate în secolul XIX: Mazuranic, Demeter, Vraz și Preradovic. Ceea ce nu însemnează că operele lor au atins cel mai înalt grad de perfecțiune clasică. Am putea face chiar câteva obiecțiuni în privința uneia dintre ele și, din punct de vedere al stilului, dintre cele mai perfecționate: „Moartea lui Smail-aga Cengie de Mazuranic, cu toate că nenumărate traduceri, aproape în toate limbile, ne înlesnesc să ne dăm seama de marea valoare a acestui poem epic original, privit chiar în cadrul literaturei mondiale. Dar cazul lui Herder, Klopstock și în parte chiar al lui Lessing în literatura germană, ne sfătuește să nu limităm noțiunea de clasicism numai la rezultatele obținute, ci să o aplicăm acestei puternice concentrări a tuturor forțelor creatoare în urmărirea scopurilor înalte, demne de comunitatea națională întreagă. Aceasta corespunde de altfel și idealurilor pe care și le propuseseră acești poeți. Ei voiau să demonstreze prin realizări literare de prim ordin că națiunea lor putea pretinde să fie considerată ca și celelalte națiuni civilizate ale Europei. Voiau să lege operele lor de tradițiile culturale naționale, să stabilească puncte de contact între „Osman" al lui Gundulic și „Smail-aga" al lui Mazuranic, între petrarchiștii din Raguza și poezia galantă a lui Vraz, între pastorala „Dubravka" și tragedia clasică „Teuta" a lui Demeter. Ei își căutau inspirația în poezia populară mereu tânără, care tocmai atunci fusese descoperită. Cu atât mai mult, cu cât în epoca aceea, sub influența puternică a teoriilor lui Wolff asupra originei epopeii lui Homer, toți se așteptau la minuni, la apariția chiar a unui nou Homer, care să reînoiască miracolul Iliadei spre stupefacția lumei contimporane. Iată de ce mai toți înclinau spre epopee, părăsind romanul și nuvela, deși acestea se bucurau de mare succes în literatura mondială. Se încerca unirea mișcării majestoase a cântecului popular cu sublimul patetic al clasicilor. De aceia, în „Smail-aga", într'un episod fără importanță în sine despre o luptă la frontiera turco-muntenegreană, se face aluzie la scena impresionantă unde Hector e omorît și târît în fața zidurilor Troiei. Așa se explică și umbra lui Dante asupra chinurilor creștinilor martirizați.

Mazuranic, de profesie avocat, și care mai târziu s'a dedicat politicei, avea în sânge o educație clasică tradițională. In tinerețea sa, limba oficială a Croației era latina. Descendent al unei familii de emigrați greci, Demeter, pe atunci tânăr poet, trebuia să se decidă și să aleagă între limba greacă și croată. De aceea nu putea să nu-i placă faptul că subiectul dramei sale avea un raport cu istoria puternicului imperiu roman. Scena în care superba regină a Iliriei, Teuta, primește cu o demnitate regală, dar în acelaș timp cu un curaj de războinic, pe cei doi ambasadori romani, este una dintre cele mai dramatice. Vraz, veșnic tânăr, căci a avut și o moarte prematură (la

© BCU Cluj

36 de ani), poet delicat, plin de conştiinţă naţională, creă în opera sa „Dulabije" („Daruri de dragoste: mere roşii), cântece clasice de iubire, adresate soţiei sale ideale, care, după moarte, îi apare într'o transfigurare glorioasă, ca geniul naţiunii.

Preradovic, care face parte tot din pleiada din 1810, se distinge de poeţii citaţi până acum prin faptul că nu are o educaţie umanistă, deoarece a frecventat academia militară Wiener-Neustadt. Din această cauză el se apropie mai mult de romantismul propriu zis, decât ceilalţi trei poeţi confraţi. Ar fi într'adevăr imposibil să găseşti vre-o influenţă oarecare fie a fraţilor Schlegel, L. V. Tieck sau Novalis în opera celor trei dintâi sau a lui Preradovic. Dar ideile lui Herder, elementele romantice din „Faust" al lui Goethe sau din „Fecioara din Orléans" a lui Schiller, sau preferinţa pentru discipolii întârziaţi ai romantismului, ca Grillparzer sau Lenau, sunt foarte evidente în opera lui Preradovic mai ales. Şi în afară de aceste influenţe, nu trebuie uitată de asemenea influenţa italiană. Nu este o simplă întâmplare că Mazuranic şi Preradovic au tradus în acelaş timp oda „Cinci Mai" a lui Manzoni. Demeter studiase medicina la Padova, iar Preradovic ocupase diverse posturi în Italia septentrională şi se căsătorise cu o italiancă dintr'o foarte bună familie. Vraz cunoştea la perfecţie literatura italiană şi traversase pe jos Friuli. Preradovic este un poet cugetător, ideolog, un spirit filosofic religios, care caută deslegarea misterelor destinului printr'un neoplatonism spiritist. El a întreprins crearea unor epopei monumentale: Faust-ul său naţional „Kraljevic Marko", poem alegoric de o formă liberă dramatică, a fost isprăvit, dar nu redactat în întregime. Lucrarea „Pustnicul", care trebuia să fie culmea concepţiilor sale filosofice, a rămas în stare fragmentară, ca şi basmul în versuri „Orfana din Lopud". Numai opera „Primii oameni", o viziune a erorilor din trecut şi a amorului transfigurat al umanităţii, a fost sfârşită. Dumnezeu şi eternitatea, Amorul şi Patria, Naţiunea şi Limba (cu o citaţie, ca deviză, din W. v. Humboldt şi cu reminiscenţe manzoniene), formează subiectul numeroaselor sale poezii, care au lăsat adesea, în amintirea celor ce le-au citit, impresiuni neşterse, pentru toată viaţa. Foarte adesea, permutat de la un post la altul, în calitatea sa de ofiţer al monarhiei austriace, pe atunci aşa de tulbure (1848, 1859 ,1866), profund îndurerat de moartea soţiei sale şi a fiilor săi, amar decepţionat mai ales de înfrângerea Banului Jelacic şi de soarta sa tragică, el a ştiut totuşi să-şi formeze o viziune senină a unei lumi ideale, a iertării şi a transfigurării universale, cu toate că are câteva accese de melancolie, cari amintesc pe Lenau. A scris într'o limbă minunată şi figurile sale poetice au meritul într'adevăr clasic de a fi accesibile tuturor, câştigând în profunzime şi având o semnificaţie din ce în ce mai mare, după gradul de percepţie şi maturitate al cititorului.

Romantismul propriu zis îşi are reprezentanţii principali în Senoa şi Markovic. Senoa a fost fără îndoială, timp de douăzeci de ani, nu numai scriitorul cel mai important, dar se poate spune chiar maestrul absolut al literaturii croate. E meritul său personal de a fi pus bazele artei romanului în Croaţia. El a publicat în 1871 primul său roman „Aurul aurarului", creind prin el şi dintr'o primă inspiraţie, forma definitivă a romanului său. Opera era perfectă şi subiectul atrăgător. E un roman istoric în genul lui Walter Scott, transportând pe cititor, ca printr'o baghetă magică, în lumea încântătoare a Zagrebului medieval, înflăcărând astfel imaginaţia tineretului, căruia îi îmbogăţea viaţa sentimentală, inspirând în acelaş timp reflexiuni profunde adulţilor. Senoa a scris astfel în şir o serie de romane istorice. Forţa sa stă în faptul că alegea subiectele romanelor sale tot din perioadele istoriei croate, când Zagrebul devenea tot mai mult centrul ţării şi al activităţii politice. Senoa mai avea avantajul de a fi născut la Zagreb şi era astfel în măsură să facă descrierea oraşului şi a peisagiului direct. Acest

© BCU Cluj

„realism istoric" impresiona imaginația cititorului și se prezenta ca un contrast avantajos față de acea tehnică romantică de a face descrierea caracterelor numai prin antiteze puternice. Aspectul fizic al personagiilor sale este, cu toate acestea, de un efect plastic extraordinar. Forța principală a lui Senoa constă în compoziția magistrală, care ajută să se imprime adânc în conștiința cititorului ideile exprimate, în romanele sale. In același timp, Senoa prezenta cititorului viața socială din timpul său. Plasate într'un fel între Balzac și Dickens, romanele sale, când tragice când comice, ne dau o descripție amănunțită a tuturor profesiunilor aproape și a problemelor vitale ale patriei sale. Senoa era un spirit creator extraordinar de activ: el nu e numai fundatorul romanului istoric și social, primul nuvelist în înțelesul modern al cuvântului, dar și poet epic și liric și fundatorul criticei croate. Vraz a dat dovadă de multă pătrundere în discuția problemelor fundamentale literare; a avut deasemenea curajul să se opună diletantismului oficial al lui Gaj, care, în calitate de șef al mișcării „iliriene", voia să pună poezia în slujba scopurilor politice. Senoa a fost cel care a aplicat literaturii contimporane croate un criteriu binevoitor și imparțial în același timp. Critica teatrală l-a atras de asemenea; dările sale de seamă sunt o cronică completă a activității teatrale din Zagreb în anii 1860—1881. Nu e de mirare deci dacă lucrările sale critice, publicate odată cu operele sale complecte, cu prilejul aniversării a 50 de ani de la moartea sa (1931), cuprind 20 de volume.

Franjo Markovic, dimpotrivă, a rămas în abstractul artei poetice academice. Senoa cuceri publicul și izbuti prin aceasta să facă să scadă difuzarea cărților străine. Ca redactor al celei mai importante reviste literare a timpului „Vijenac" („Ghirlanda") a avut mare influență în educarea literară a tineretului, dând astfel dovadă de un instinct sigur în descoperirea de noi talente; avea un spirit foarte ager și mlădios în a prinde actualitatea. Markovic voia să lărgească câmpul literaturii „înalte", procedând în mod sistematic. A scris „Kohan și Vlasta", epopee romantică din trecutul nesigur al Slavilor septentrionali, apoi un poem idilic „Căminul lumei", a cărui valoare stă în câteva trăsături autobiografice și în cadrul caracteristic al campaniei croate în timpul absolutismului lui Bach, către mijlocul veacului trecut. Totuși, în amândouă operele, urzeala nu are claritate, spontaneitatea inspirației e sclipitoare pe alocurea, dar întunecată ici colo de reflexiuni docte. Ceea ce a produs mai bun în acest domeniu este tragedia „Charles de Durazot", care totuși nu este o piesă bună de reprezentat, ci numai de citit, fiind plină de contradicții și abstracțiuni fără viață. Ca autor critic, Markovic a cunoscut succese însemnate. Nici prea grăbit să primească ori ce noutate, nici să le descopere. A arătat metodă și sistem în păstrarea tradițiilor. Datorită influenței lui Zimmermann, el creiă opera sa principală „Sistem de estetică generală", cuprinzând principii pe care le apăra și pe care le-a aplicat mai târziu în diferite monografii, care serveau ca introducere la editarea operelor autorilor defuncți sau care apăreau în diverse publicații speciale.

Cu toate că legile rigide ale armoniei simetrice nu mai sunt aplicate în zilele noastre, lucrările acestea solide și conștiincioase formează baza principală a studierii evenimentelor celor mai importante din prima jumătate a secolului XIX.

Generația scriitorilor, născuți către mijlocul secolului, aduse o mare schimbare: sunt creatorii realismului croat. Eugeniu Kumicic și Anton Kovacic sunt inițiatorii. Ei publicară în 1881 și 1882 primele lor lucrări importante, Kumicic „Olga și Lina", iar Kovacic „Fiskal", care în jargonul popular înseamnă „avocat". O altă îndrumare o aduse Ksaver Sandor Gjalski, care a publicat în 1884 nuvela, celebră mai târziu „Illustrissimus Battorch". El se declară discipolul lui Turghenief și al scriitorului german

© BCU Cluj

contimporan Karl Emil Franzos. Acestora doi le datorează el melancolia şi blândeţea pe care o aduse şi în formarea propriilor sale concepţii despre viaţă, ca şi bunătatea faţă de generaţiile trecute, ceea ce îi fu cu atât mai uşor, cu cât le prevedea prăbuşirea apropiată şi inevitabilă. Cu timpul, Gjalski a devenit un prozator de mâna întâi: productiv, inventiv, bogat în subiecte şi descripţii colorate viu, observator subtil, psiholog delicat, înclinat spre filosofie (se recunoştea discipol al lui Schopenhauer). După modelul lui Turgheniev în „Amintirile unui vânător", el a descris într'o serie de nuvele diverse tipuri din noblețea provincială croată, în momentul critic al existenței ei, adică în epoca desfiinţării robiei ţăranilor. Această robie însă nu lua niciodată formele exclusive şi fioroase ca în Rusia. Boierii croaţi nu erau oameni violenţi şi servitorii nu erau robi .Primii trăiau încă în vechea strălucire, pe care o menţineau cu mari sforţări, respectând toate obiceiurile vechi, iar cei din urmă, deşi emancipaţi oarecum, nu se regăseau în situaţia nou creată. Gjalski a ştiut să dea acestei lumi dispărute un farmec poetic nemăsurat şi prima sa nuvelă a cunoscut un succes răsunător. Cu timpul, după Senoa, a devenit autorul croat cel mai fecund. Creaţia sa literară cuprinde aproape douăzeci de volume de romane şi nuvele; în afară de seria „Sub vechile straşini", care a avut un succes nebănuit şi alte cărţi în acelaş gen: „Colindări prin pământul mumă", „Pe pământul strămoşesc", el a scris şi o altă serie de romane asupra problemelor de actualitate, care preocupau pe intelectuali. El privea problemele mai mult din punct de vedere intern şi particular; astfel a descris destine particulare, dar tipice, fără să atingă problema colaborării sau antagonismului dintre popor şi intelectuali. Cu toate că dragostea de patrie l-a dus la fatalismul din nuvelele sale oculte, magistral concepute, a rămas totuşi cosmopolit prin educaţie, aristocrat nu numai prin naştere, dar şi prin darurile fireşti, cari îl făceau să păstreze o rezervă plină de demnitate

Kumicic şi Kovacic erau fii de ţărani şi aparţineau grupului extrem al „Dreptului croat" fondat de Starcevic. Kumicic a fost ales de două ori deputat al dietei croate. El se interesa în special de clasele muncitoreşti. Intr'o serie de romane, şi-a prezentat mica sa patrie, Istria şi litoralul croat, idealizând un popor alcătuit mai mult din pescari şi marinari, în timp ce femeile şi bătrânii duceau acasă o viaţă fără pată din punct de vedere al moralităţii. Ceea ce într'adevăr corespundea realităţii, dar Kumicic s'a arătat lipsit de obiectivitate, spunând că tot răul venea dela străinii imigraţi în acea regiune. Patriotismul înfăcărat al lui Kumicic, care a rămas toată viaţa un om cinstit, cu un caracter solid, era indicat pentru descrierile sugestive.

Kovacic care trebuia să lupte pentru ca să-şi câştige existenţa, şi ale cărui romane apăreau în foiletoane, nu a dat dovadă în operele sale de prea mult echilibru şi prevedere. Chiar ultimul său roman, „Grefierul", are aceleaşi defecte ca şi cele două precedente.

Printre scenele magistral prinse, mai ales din viaţa ţăranului, găsim reveniri la cel mai ieftin romantism. Divagările în compoziţie, un amestec de motive dezordonat şi un pesimism negru se pot explica la omul acesta auster, dacă ne gândim la viaţa sa spirituală chinuită: a murit într'o casă de nebuni

Câţiva ani mai târziu, Josef Kozarac, de aceiaşi vârstă cu Kumicic şi Kovacic, a publicat primele sale nuvele despre viaţa ţăranului din Slavonia. Kozarac, care-şi făcuse studiile de agronomie la Viena, era îndrăgostit de viaţa de ţară. Intr'un pasagiu într'adevăr minunat al „Grefierului" lui Kovacic, e o descriere nemuritoare a existenţei paşnice a ţăranului din Zagorje. Kozarac avea de a face cu ţărani inteligenţi, spirituali, cu orizonturi mai largi, dar cari, trăind pe un pământ prea roditor, căutau

© BCU Cluj

plăcerea şi evitau munca. Ce rasă minunată de oameni care alergau singuri spre pierzare! Kozarac şi-a pus toată inima şi toată ştiinţa ca să îndrepte starea de lucruri, să aducă o reînoire. Din această cauză el devine câte odată chiar pedant şi didactic, cum de pildă în „Capitaluri moarte" care, cu fragmentele din „Capitaluri vii", au format opera sa capitală. Câteva din nuvelele sale sunt prea încărcate de argumente sociale, economice şi similare şi iată de ce sunt lipsite de profunziune, cu toate că are pagini cari deschid perspective de psihologie neaşteptată. Nuvelele lui Kozarac, care înfăţişează viaţa de ţară, nu seamănă întru nimic cu povestirile ţărăneşti de odinioară; ele sunt pătrunse de o adâncă dragoste pentru destinele omeneşti, care sunt cu atât mai turburătoare, cu cât mai iremediabilă e situaţia. Kozarac aspira la un optimism liberator, fără să-şi dea seama că adevărata sa forţă stătea în aceste mici povestiri scrise cu verva unui adevărat povestitor şi sfârşite printr'o resemnare blândă: „Trei zile la fecior", „Rochia", etc.

Seria scriitorilor realişti se termină cu Vjenceslav Novak şi Yanko Leskovar. Talentul lui Novak s'a desvoltat în mod curios; el nu a avut nici un imbold evident de la literatură. Bogata sa bibliotecă cuprindea nenumărate cărţi despre muzică şi sociologie, dar un număr foarte restrâns de lucrări ale marilor contimporani ai literaturii. Iată de ce el pricepe foarte bine problemele care se impun vremurilor sale, dar nu ştie să facă din propriul său sentiment stilistic o călăuză sigură pentru soluţionarea problemei. Meritul său e de a fi apropiat întotdeauna realismul de psihologie. Viaţa sa era plină de iubire şi de înţelegere, pe care o avea pentru cei ce suferă, atitudine care a făcut să fie comparat cu Cehov. Cea mai mare parte a elementelor autobiografice e cuprinsă în romanul „Două lumi", unde descrie impresionanta tragedie a unui muzicant genial, obligat totuşi să trăiască în atmosfera înăbuşitoare a vieţii de provincie.

Yanko Leskovar este un predecesor al apropiatului curent literar, supranumit în Croaţia „Moderna". După el, romanul nu mai e prilej de a-ţi expune ideile sociale sau filosofice. Literatura se identifică cu viaţa pur şi simplu, fără ca să fie nici cea mai frumoasă, nici mai aspră; ea nu e poetică decât prin subtila interpretare a naturii, a sufletului şi a existenţei. Titlurile celor două romane ale sale sunt revelatoare: „Un castel în ruine" şi „Umbrele unei iubiri". Ele reprezintă o resemnare pasnică în splendoarea crepusculară. Figurile celor doi copii, pastele gingaşe, ne apar grandioase în renunţările lor curagioase. Lucrările sale ca nuvelist sunt încă mai profunde; din nefericire însă, Leskovar a renunţat la activitatea literară de tânăr, de la 44 de ani. El a adus un mare serviciu noii generaţii literare, dând preferinţă elementului artistic în literatură.

EPOCA CONTEMPORANA

Personalitatea exuberantă a marelui liric S. S. Kranjcevic domină începutul secolului. Dela Preradovic literatura croată n'a mai cunoscut mari lirici. Poezia lirică avea câţiva reprezentanţi (Palmovic, Harambasic, Arnold, Hranilovic, etc.) dar nici unul dintre ei nu poate fi considerat ca mare poet. August Harambasic a fost maestrul tânărului Kranjcevic. Amândoi erau legaţi printr'un patriotism înflăcărat. Retorica patetică a lui Senoa i-a format pe amândoi, dar Kranjcevic a găsit în Harambasic un tovarăş care se distingea printr'o excelentă versificare şi prin elanul ritmic al poeziei sale. Kranjcevic nu izbutea decât arare ori să atingă o astfel de virtuozitate. Versurile sale erau făcute cu un material mai aspru, dar de durată mai lungă. Doi factori au avut o importanţă esenţială în modul său de a rupe legăturile literaturii tradiţionale: şederea la Roma şi citirea operelor filosofilor germani Hegel, Schopenhauer

© BCU Cluj

şi Nietzsche. Kranjcevic s'a dus la Roma ca să studieze teologia ca elev al Colegiului German .Câteva luni după aceia, pradă îndoelilor religioase, el a părăsit Institutul. El vedea în cetatea eternă Roma păgână a antichităţii care, cu Biblia, a devenit pentru el un izvor nesecat de inspiraţie poetică. Cugetarea sa filosofică înclina din ce în ce mai mult spre un pesimism cu un caracter titanic, religios şi revoluţionar în acelaş timp. Pe când Preradovic, cu toate loviturile soartei, îşi păstra echilibrul interior şi credinţa în bunătatea divină, Kranjcevic imputa Creatorului de a fi admis răul şi de a fi rupt armonia Universului. Aceasta însă aduse o discordanţă în sufletul poetului, căci patriotismul său era atât de pozitiv, însufleţit de o credinţă atât de curagioasă, că numai boala din ultimii ani reuşi să-i slăbească rezistenţa şi i-a irosit poezia într'o lume de visare. Dar în anii cei mai activi, lupta sa pentru libertate a căpătat şi un caracter social, nu numai naţional. „Iisus pe baricade" este un strigăt în favoarea egalităţii universale, ceea ce trebuia să reprezinte o compensaţie pentru paradisul pierdut. „Prima greşală" un oratoriu (pus în muzică de Zajc) e o apoteoză a muncitorului şi a muncii.

Kranjcevic s'a născut în 1865, patru ani înaintea lui Harambasic. Reprezentanţii mai de seamă ai mişcării zisă „Modernă" s'au născut către 1870. Nazor, Domjanic, Livadic, Vidric, Simunovic, Matos, Nehajev, iar Vojnovic, născut în 1857 şi care şi-a început activitatea cu nuvele realiste, este acela care leagă această generaţie cu cea precedentă

Vladimir Nazor e fără îndoială poetul cel mai fecund şi cel mai universal din epoca de astăzi, un poet în adevăratul înţeles al cuvântului. Chiar romanele sale sunt poezii în sensul cel mai înalt: „Sarko" e autoportretul autorului, văzut din punctul de vedere al câinelui său credincios: „Loda, păstorul", e un roman de istorie şi sinteză a insulei Brac, ţara de baştină a poetului, amestecată cu povestirea aventurilor unui satir.

Nazor e prin firea sa un poet liric. Cele două lucrări epice, „Ursul Brundot" şi „Pasărea fermecată", ca şi o minunată serie de povestiri şi legende, adăugate la nenumărate cărţi de poezii, formează biografia interioară şi exterioară a poetului. Vezi în ele sforţarea de a interpreta misterul luptei dintre Bine şi Rău în microcosm ca şi în macrocosm, lăsând să se întrevadă o ascensiune a Intunericului către Lumină. In primii ani ai tinereţii sale, Nazor se resimte oarecum de influenţa lui Carducci şi D'Annunzio. Robusteţea solemnă a versurilor sale aminteşte pe poetul „Odelor barbare". Poet al forţelor sălbatece, el îşi înfige rădăcinile în sânge şi pământ. In vreme ce scriitorii din şcoala „Modernă" aderau la ideia „Artă pentru Artă", declarând că vor să libereze literatura de orice altă consideraţie, chiar şi aceea de ordin patriotic, Nazor publica volumul său „Regii Croaţiei" (Hrvatski kraljevi), serie de portrete impresioniste de o frumuseţe încântătoare; el nu combătea patriotismul, ci mai curând teza romantică, după care, Croaţii erau „porumbiei" pacifişti, care vorbeau ca profeţii, sfinţii şi martirii.

In timpul literaturii zisă modernă, poezia lirică înflori. Nu numai Nazor, dar şi alţii (Domjanic, Vidric, Begovic, Matos şi Vojnovic) au lărgit domeniul poeziei lirice, împrumutând motive din secolul XVI, din Renaştere, din Roma în decadenţă, din Raguza în declin, şi chiar din viaţa melancolică a Zagrebului de altădată şi de astăzi. Ei au făcut limba mai gingaşă, dând ritmului eleganţă şi muzicalitate. In general se observă foarte mult contactul cu literatura mondială contimporană. Cuvinte străine îmbogăţesc limba poetică şi o ajută să rezolve problema atât de delicată a rimei. Motivele exotice rivalizează cu cele naţionale: virtuozitatea lui Matos şi a şcoalei sale (în care s'a distins mai ales Liubo Wiesner) s'ar fi apropiat foarte mult de o

© BCU Cluj

artă decorativă, dacă acești „aventurieri ai vieții" n'ar fi avut atâta sentiment spontan, natural.

Teatrul a fost o mare cucerire în acea epocă. Ștefan Miletic, din fericire, a fost un om cu toate calitățile necesare pentru conducerea Teatrului Național, al cărui local nou, construit în 1895, a fost înzestrat cu tot ceea ce cere o scenă modernă. Avea un gust rafinat, o educație mondenă și pe deasupra era dotat cu un idealism surprinzător: de multe ori a făcut față nevoilor financiare ale teatrului din propria-i avere. In mai multe volume de cronică teatrală, el a făcut dări de seamă și despre activitatea sa, dând dovadă de o profundă cunoaștere în chestie de teatru. Visul vieții sale era să pună pe scenă o serie de drame din istoria croată, în stilul lui Shakespeare; să creeze un nou Bayeruth după exemplul lui Wagner. Dar un asemenea program grandios nu corespundea teatrului lui Ibsen și nici simbolismului „teatrului poetic" al lui Maeterlink care în acea epocă domina scena. Totuși trebuie privit ca un mare progres faptul că câțiva autori (Vojnovic, Ogrizovic, Begovic și Kosor în primul rând) nu mai scriau piese sortite lecturii numai, ci opere teatrale, care avură un succes adevărat pe scenă. In genul acesta de activitate primul loc revine, fără nici o îndoială, lui Ivo Vojnovic. „Echinoxul" e o dramă naturalistă din viața populară, în timp ce „Trilogia raguzană" e tabloul impresionist al vieții, din ultimul veac, din viitoarea republică liberă a Raguzei.

In prima dramă, iubirea de mamă, gata la toate sacrificiile, învinge toate instinctele deslănțuite, iar în a doua, lumea nouă și tânără a epocei reușește să se impue cu toată splendoarea lumei antice, acum dispărută. Ogrizovic și Begovic sunt experți ai technicei teatrale și se sprijină mai mult pe efectele scenice decât pe profunzimea și bogăția ideilor.

Kosor, în dramele sale din viața populară, a încercat să facă abstracție de tot ceia ce este decorativ, de tot ceea ce face parte din folklor și să dea instinctelor radicale forma lor primitivă. Drama sa cea mai puternică este „Focul patimilor".

Unicul roman important al acestei epoci e „Fuga" lui Nehajev (Milutin Cihlar), roman al spovedaniilor, care își însușește, cu o siguranță puțin obișnuită, technica naturalismului psihologic, descriind catastrofa unui om modern cu o cultură rafinată: fuga din viața strâmtă a biurocratismului capitalei, evadarea din viața de ocnaș dintr'un târg provincial, fuga omului de sine însuși, în sfârșit fuga vieții însăși. Nuvela în schimb a fost mai fericită în destinul ei. Matos, Livadic, Ogrizovic, Nehajev, Kosor, Lisicar, etc., prezintă o mare varietate de valori sentimentale și de teme. Cel mai original dintre acești povestitori este Dinko Simunovic, care a știut să reproducă cu un instinct neasemuit atmosfera psihologică a țării sale, regiunea munților dalmați.

După o luptă aprigă, ce către 1900 a aprins discuțiile dintre „Vechi" și Moderni" și din care luptă, fără îndoială au ieșit învingători aceștia din urmă, s'a făcut în sfârșit lumină complectă în ceea ce privește principiile fundamentale ale nouei poezii, cu atât mai mult, cu cât neașteptata desvoltare a artei în Croația i-a adus însemnate puncte de sprijin. A. G. Matos, un spirit veșnic neliniștit, foarte talentat și plin de dreaptă judecată artistică, a adus dela Paris, unde a stat câțiva ani ca dezertor, critica impresionistă, diametral opusă criticei statice, ținută până atunci la rang înalt de către Srepel, Markovic și alții. Nehajev, care și-a făcut studiile la Viena, s'a ocupat mai ales de critica teatrală. El era mai puțin combativ, mai echilibrat și își aprofunda știința până la sinteze subtile, care își găsiră expresia într'o serie de schițe sclipitoare. El nu se ocupa numai de problemele literare, ci a făcut și portretul multor personalități din politica croată. Observațiunile lui Matos asupra lui Baudelaire, scrise înainte ca acesta să fi ajuns la celebritate, își păstrează până astăzi valoarea, ca și delicata analiză a lui „Hamlet" de Shakespeare, făcută de Nehajev.

© BCU Cluj

In prima parte a secolului nostru, trei curente literare diferite se manifestară : „modernul", „expresionismul" şi realismul idealist (pentru acesta din urmă, istoria literară va trebui să găsească o definiţie potrivită şi să-i precizeze tendinţele). Expresionismul a început către 1917 cu „Pan" şi cele „Trei simfonii" de Miroslav Krleza, operele sale lirice cele mai originale. Intr'un cadru majestos este reprezentată lupta dintre Dumnezeu şi Pan, fragmentat, după metoda expresionistă, în nenumărate tablouri mici, care reprezintă pasagii plastice şi cu un cuprins sentimental, care descoperă o lume nouă de senzaţii dintre cele mai intense.

Talentul lui Krleza e multiform. El a cultivat toate genurile : poezie lirică, roman, nuvelă, dramă, schiţe, critică, polemică, pamfletul şi de cele mai multe ori în felul următor : în diverse reviste, pe care le-a fundat succesiv, el îşi păstra rolul preponderant, pentru a deveni cu timpul redactorul principal şi de multe ori unicul colaborator. Forţa lui adevărată însă sta în dramă. In epoca expresionismului, el domina scena cu lucrările sale, dar a supravieţuit acestor mişcări literare După 1925, a publicat un ciclu de drame conţinând cruda analiză a unei familii de noi îmbogăţiţi, răsăriţi din vârtejul social de după războiu şi a aristocraţilor decăzuţi. Drama în două părţi „In Agonie" reprezintă fără îndoială apogeul operelor sale; acţiunea e bazată pe patru personagii. Principalii reprezentanţi ai expresionismului, în afară de Krleza, în poezia lirică, au fost A. B. Simic şi G. Krklec, iar în proză U. Donadini; în poezia dramatică T. Strozzi, I. Kujundzic, K. Mesaric, etc.

Să ne fie îngăduit să justificăm de ce este aşa de redus tabloul literaturii de astăzi : este din pricina distanţei istorice. Multe condiţii prealabile ale creaţiei poetice ar fi de studiat şi de explicat. „Faţa dublă a timpurilor de faţă" — ca să întrebuinţăm titlul unei serii de articole de neuitat ale lui Wilhelm Lentrodt — de abia ne îngăduie să aprofundăm o mulţime de lucruri. Sub eticheta generală „Arta socială", se găseau „Marxişti croaţi" ca şi „naţionalişti de stânga".

Cenzura oficială de atunci, neavând nici o maximă determinată care să-i poată orienta activitatea, neştiind exact dacă o operă literară ce-i era prezentată putea fi pusă sau nu în mâinile publicului, creia obstacole de tot felul, înăbuşea multe elanuri în germene şi împingea pe scriitori să-şi mutileze lucrările. Ea confisca adeseaori, cu o întârziere evidentă, ediţii întregi de opere noi. Astfel, primul roman al lui Budak a fost interzis îndată ce a fost pus în vânzare, iar A. Bonifacici, pentru ca să nu aducă vreun prejudiciu editorului său, a suprimat singur paginile mai tari, în care descria suferinţele îndurate de deţinuţii politici.

Trebuie de asemenea menţionat obstacolul provenind din faptul că clasa 1910, din cauza războiului mondial, a fost săcătuită de copiii ei şi prin urmare, nu a putut să ajungă la o maturitate interioară. Astfel operele lor, deşi desvăluind adesea talente remarcabile, prezintă o confuzie şi o disonanţă intimă.

Nu este deci de mirare că în perioada care desparte cele două războaie, numeroase opere de valoare au fost publicate de scriitori, aparţinând altă dată mişcării zisă „Moderne" sau care s'au născut în 1890. Aici se plasează cele două romane ale lui Nazor, „Sarko" şi „Loda", ca şi poezia în dialect kaikavian a lui Domjanic, care l-a făcut atât de popular pe acest scriitor, cel mai aristocrat dintre toţi cei ce făceau parte din grupul „modern". Acelaş lucru se poate spune şi de romanul biografic a lui Nehajev „Lupii", care a fost publicat cu ocazia aniversării mileniului regatului croat, în 1925. Nehajev a descris figura puternică a lui Cristofor Frankopan, „regele croat neîncoronat", şi a tatălui său Bernardin, cei doi reprezentanţi importanţi ai neamului lor. Romanul prezintă cea mai mare contradicţie cu „Fuga", de acelaş autor. Câtă schimbare în numai 20 de ani! In locul omului modern, numai nerv şi sensibilitate,

© BCU Cluj

oameni energici, cu o voință neclintită, plini de înflăcărare eroică și de perseverență. In locul vederilor personale cu contururi șterse de altădată, un realism obiectiv, documentat de investigațiuni făcute timp de zece ani, în aceleași locuri unde se petrece și acțiunea romanului.

Printre cei născuți în 1890, se distinge mai ales talentul puternic al lui Mile Budak. Romanul său, epopee în patru volume „Căminul" în care sunt expuse într'o descriere foarte plastică conflictele câtorva personagii, în legătură cu pământul și cu comunitatea familiei, trebuie considerat ca cel mai mare succes al genului. La fel și în celelalte lucrări ale sale (romane și nuvele) cu motive din provincia sa, Lika, Budak e de o forță neînfrânată. Sida Kosutic, făcând parte dintr'o generație mai tânără, a publicat de asemenea un roman cu subiect din viața țărănească, intitulat „Pe câmpia noastră", pe când Antun Bonifacici se ocupă cu problemele contimporane de ordin universal, care din punct de vedere al tezelor expuse, sunt tratate cu multă dibăcie și s'au bucurat de succes. „Sângele pământului" este. după opinia sa, naftul ce trebuie găsit sub pământul croat. Slavko Batusic a recurs la imaginație ca să transfigureze poetic paradoxele vieții.

Din generația lui Budak face parte și cel mai mare liric al epocei, Tin Ujevic. Nu este un poet al tezelor „actuale", dar poeziile sale, de o formă desăvârșită, se disting printr'o noblețe a spiritului și o profunzime în gândire de vizionar. Intr'o serie de schițe cu subiecte foarte interesante, Ujevic și-a expus vederile asupra lumii și asupra artei. Stjepko Trontl, un liric delicat, e primul dintr'o serie de nuveliști mai tineri ca el.

In povestirile sale, prea numeroase, dar pline de contraste („Cele cinci țigări", el depășește pe ceilalți prin maturitatea și sensul vieții; alții, ca Nametak, Perkovic, Goran-Kovacic, Mihalic, Kaleb) s'au arătat maeștrii în descrierea pământului de baștină .

Trebuie subliniat de asemenea locul important pe care l-a ocupat printre prozatorii moderni Slavko Kolar, cu un simț sigur al humorului și un instinct înăscut în a observa toate dedesubturile vieții, filosofie care l-a ajutat să treacă peste toate catastrofele. Din abundenta producție lirică din ultimii ani, trebuiesc menționate culegerile de poezii ale lui Vladimir Kovacic, Vlado Vlaisavljevici, M. Balota, Ivo Lendic, Dobrisa Cesaric, Dragutin Tadijanovic, Vjekoslav Majer. Bogate în conținut, cu toate că reduse ca număr, aceste culegeri sunt simboluri de tendințe mai înalte, răsărind din noianul de producțiuni poetice din ultimii ani.

Datoria, care este aceea a întregei națiuni croate, de a îmbogăți cât mai mult viața independentă a țării în toate domeniile, atât spirituale cât și materiale, va provoca, inevitabil, o scădere a producției poetice în viitorul apropiat.

Mulți dintre cei cari, abătuți dela existența lor normală, din cauza predominanței sârbe, nu puteau face altceva decât să-și încredințeze tânguirea unor mici culegeri de poezii, pe care le vindeau apoi confraților și cunoștințelor, vor trebui în viitor să se consacre unei activități mai vii. Adevăratele talente nu vor mai fi reduse la tăcere, ci, dimpotrivă, se vor maturiza și selecționa. Credem că nu ne înșelăm speând că literatura de mâine va da o mai mică importanță cantității și că unicul său scop va fi bogăția cuprinsului, bazată pe expresia puternicei activități constructive a poporului croat.

© BCU Cluj

NICOLA ȘOP

CASA PĂRĂSITĂ

In românește

DE

CORNELIU MOLDOVANU

Lumina la fereastră n'o mai aprinde nimeni...
Toți au plecat, se pare... Ori poate dorm adânc...
Portița larg deschisă la țarc așteaptă 'ntruna,
Nici îngânat de fluer, nici oi care se'ntorc.

Și parc'aud în umbră un sfârâit de fus —
Stau poate în ogradă bătrâne care torc...
Dar nu... Căsuța-i goală... Nici un dulău de pază,
Doar un motan pe prispă mai toarce somnoros..

Și parcă'n broasca ușii s'a învârtit o chee.
Aștept să văd o fată ușoară ca o umbră
Cum trece cu ulciorul în vale spre izvor...
Și totuși nu e nimeni... Doar vântul înserării
Urmind din loc tăcerea pe ușa'ntredeschisă...

© BCU Cluj

IISUS PRIN LIKA

DE

MILE BUDAK

S'a petrecut de mult aceasta. Nu-şi mai amintesc nici cei mai bătrâni oameni din Lika, dar fără îndoială că s'a petrecut.

Domnul nostru Iisus Hristos a venit în ajutorul nostru, a plecat cu Sf. Petru ca să înconjoare lumea, să vadă cum trăiesc oamenii, cum se poartă şi după cele văzute, să le orânduiască viitorul.

Sfântul Petru era un pescar simplu şi neînvăţat, dar fără margini de supus şi credincios Invăţătorului; era şi cam uituc şi tare de ureche; nu auzea decât atunci când îi strigai în ea de aproape.

Ca să-l încerce şi în acelaş timp ca să-l mai lumineze, Domnul îi punea tot felul de întrebări despre pământ şi despre oameni. Sfântul îi răspundea într'adevăr despre toate cu ştiinţă.

Colindară astfel toată lumea şi au ajuns şi în Dalmaţia. Au trecut pe la Velebit în frumoasa Lika. Sfântul Petru a privit cu luare aminte de jur împrejur, ca să vadă tot ţinutul, munţii, stâncile, pietrele şi câmpia, aşa încât să poată răspunde uşor când Domnul îl va întreba. Când se adâncea prea mult în gânduri, se îndepărta de Invăţător.

— Vorbeşte, Simone! îl striga Domnul.

— Da, Rabi — se apropia Sfântul Petru — aici este Halan.

— Minunat munte! răspunse Invăţătorul zâmbind cu zâmbetul său dumnezeiesc, plin de divinitate.

— Da, Rabi! aproba Simon fiul lui Ionà — muntele se cheamă Velebit, (adică măreţ).

— Dar colo jos, colinele celea?

— Acolo, Rabi, se găseşte Lika. Este numai piatră. Uite, cât cuprinzi cu ochiul, numai munţi şi dealuri, numai piatră peste piatră lustruită. Vânturile cerului au svârlit ici şi colo câte un pumn de pământ, ca să poată răsări puţintică iarbă pentru păşune şi un desiş pentru păsărele. La Velebit este o pădure fără margini, se pot cuibări şoimii şi vulturii acolo, se adăpostesc haiducii şi dănţuiesc zânele.

— Ia te uită, Simone, fiu al lui Ionà, la luminişul acela din vale, la răscrucea cu pârâul, nişte colibe răsărite ici colo de parc'ar spune una alteia: „Ne pândeşte cineva?“ Ce este acolo?

© BCU Cluj

— Lovinaţ, Lovinaţ, Rabi — răspunse Sfântul. Aici este miezul lumii. Dacă ajungem la Lovinaţ, nu mai putem merge mai departe. Ne putem întoarce şi pleca înapoi, căci mai departe de aici nu este drum.

— Dacă spui tu aşa, fie! — răspunse blând Invăţătorul. Timpul trece, se apropie anul.....

— Tu zici, Rabi! — se grăbi Sfântul. Aici aproape este Sveti Rok.

Invăţătorul îi zâmbi iar cu bunătate şi adăogă:

— Nu mergem nici mai jos, dacă nu se poate trece peste pietre şi lespezi...

— Da, Rabi. Iar colo mai departe, peste Lovinaţ, este Ploca.

— Cum arată oamenii din Lovinat, din mijlocul lumii? mai întrebă Domnul.

— Tare frumoşi, minunat de frumoşi, Invăţătorule! Pe aici sunt târgurile pentru toată vecinătatea. Oamenii sunt frumoşi şi la chip şi la suflet ca toţi Likanii. Numai că sunt nemulţumiţi.

Domnul îl privi lung, ca şi cum ar fi întrebat de ce.

— Da. Rabi, sunt nemulţumiţi, pentrucă ei cred că locuitorii din Ploca îi fură. iar cei din Svetoroceani îi înşeală şi mai mult, căci aceştia pot plăti mai mult.

— De ce nu se plâng? De ce nu se duc la judecătorie?

— Asta ar fi mare ruşine, Rabi. Un Likan adevărat se ceartă rar — abia îşi aminteşte — dar nu se plânge niciodată, căci ştie că treburile lui nu i le poate judeca nimeni mai bine ca el însuşi...

— Cum am putea să-i ajutăm atunci pe Lovinaţi? întrebă Invăţătorul, încercând pe Sfântul Petru.

— O, Rabi! răspunse repede Sf. Petru, Tu găseşti că Lovinaţii nu se ajută ei singuri?

— Atunci de ce se mai plâng?

— Se plâng, dar nu vor ca să ştie şi alţii

Domnul, zâmbind blând, grăi :

— Atunci, ca să-i uşurăm pe Lovinaţi, să facem să izvorască un izvor în mijlocul lumii şi să-l botezăm *Vrelo Mudnosti* (Isvorul înţelepciunii). Cine o să bea din el, nu mai poate să fie înşelat şi nici nu i se va mai putea fura.

— Da' el, Rabi? El va putea să fure şi să înşele?

— Nu! Nici el!

— Invăţătorule, mută atunci izvorul dela Lika!

— Nu te teme de nimic, Simon, fiu al lui Iona — răspunse Domnul, înţelegând cuvintele lui Petru. Likanii au să priceapă numai decât apa sfântă din Izvorul Înţelepciunii..

— Da, da, fără îndoială! făcu Sfântul liniştit.

— Da. Căci ei sunt cei mai înţelepţi! întări învăţătorul spusele sale şi continuă:

— Ia te uită, colo jos, în faţa colibei s'au grămădit o mulţime de oameni şi privesc în sus. Ce sat e acolo? Pare ca femeia lui Lot.

— Da, da, Rabi! Aceştia sunt Loticii. Lotici se numeşte satul de colo. Numai că oamenii lui sunt puţin cam năuci. Se scoală uneori, se miră de toate şi nu ştiu ce să facă... Colo mai departe sunt satele Plana şi Poliana. Numai piatră seacă. Dincolo numai haiduci, vulturi şi lupi.

— Dar colo mai spre miază zi: ici un oraş, colo un sat... Nu ştii ce este?

— Tu ai spus, Rabi! Graciac. Un orăşel drept şi cinstit. Dar nu-l iubesc, căci are şi tribunal...

— Şi de ce are tribunal?

© BCU Cluj

— Așa, Rabi. Unde este mineral, acolo este mină, acolo este și Rudopolie și Bruvno și Știkada și Gudura, iar în apropiere se află și Mazin. Ei au șlefuit talpa piciorului, și-au uns călcâile și roata, apoi au fugit în râpă, ca să fie cât mai departe de judecată, dar judecata umblă după ei, așa încât satul ăsta s'a făcut așa de vestit prin haiducii și oamenii săi, încât Tribunalul a trebuit să-și facă aici așezarea. Lumea însă tot n'a vrut. Nu, nu ne trebuie judecata orașului! au spus.

— Dar de partea cealaltă, ce mai este? întrebă Domnul.

Sfântul Petru era încă om și ochiul său pământesc nu vedea ce-i arată Rabi. Atunci Învățătorul făcu pe Petru să vadă și spuse din nou:

— Orașul de colo ce stăpân are?

— Da, da, Rabi, ai spus! Este Gospici — se grăbi Sfântul Petru. E un oraș drept și cinstit. Orașul de seamă al Likăi, și al lumei. Cea mai mare însemnătate o capătă prin clădirea aceia mare și frumoasă, la care aleargă toți voinicii. Se cheamă „Stokauz": e o închisoare.

— De ce este închisoare în oraș dacă oamenii sunt drepți?

— Ca să nu supere, Rabi, pe cei mai drepți și mai cinstiți ca ei. Aici e cel mai roditor ținut și de aceia instituția asta și-a găsit aici așezarea. Pociteli, Vrebac, Sridnja, Gora, Korenica, toate apele udă câmpia ei. Iată și Udbino, de unde au gonit pe Turci; de aici se întinde apoi Lapac și Boricevac, iar pe munții aceștia Brinje, Jezerane, toți, până la Ploca; cea mai mare parte din locuitorii lor au ajuns în faimoasa clădire a orașului, la Știokauz. Tot aici este și un Tribunal, mai mare ca cel din Graciac. Udbino a fost cucerit de vitejii ținutului, Otocica a fost făcut de haiduci, iar acel orășel de colo, frumos ca puful, este Perusic.

— Dar muntele de colo? întrebă Învățătorul, un munte frumos, singuratec care răsărea din câmpie ca o corabie de piatră, ca din brânză, a ieșit piatră cu piatră.

— Da, Rabi, acesta este Zir. Iar colo în vârf albinele își întocmesc stupii, iar când dogorește soarele, mierea se varsă peste stânci.

— Miere! ah !— suspină Învățătorul, ca și cum s'ar fi mirat.

— Medak! Medak, aprobă Sfântul. Da, Rabi, orășelul Medak este aproape de Zir, iar cel mai aproape de el este Raduc. Oraș drept și cinstit. Goșii n'a trebuit să se plângă niciodată, căci n'a fost înșelat de nimeni, iar pe băieții cinstiți dela Știokauz îi dă la învățătură. Toți sunt cinstiți și deștepți, nevoie mare. Trebuie să fie dați pildă!

— Tu, Simon, fiul lui Iona, vorbești despre ei ca și cum tu însuți ai fi Likan! îi spuse cu un zâmbet blajin Învățătorul. Dar eu nu prea-i văd în preajma Tatălui Meu Ceresc!

— Oameni sfioși, Învățătorule! răspunse Sfântul scurt și repede. Likanii sunt sfioși și nu le place să se înfigă așa ,mai ales acolo unde știu ei că este puterea aproape. Dacă cineva se bucură de putere acolo, nu se bucură pentru el, ci pentru Lika. Altfel fuge de putere ca să nu se spună despre el că e încrezut și că se împodobește cu însușiri pe cari nu le are...

— Rabi, lasă să treacă acum prin Lika pe Archanghelul Mihail. Ai să vezi că toți cari sunt Likani adevărați au să se ascundă îndată. Nu că sunt nedrepți sau necinstiți. Nu, Doamne! Dar vei vedea cum se dă în lături din calea puterii și asta din sfiiciune și modestie.

Iisuse, Iisuse, Rabi, — mai spuse Sfântul Petru — e drept că sunt amestecați, sunt de felurite credințe și de alt sânge, dar toți sunt la fel, sunt egali, sunt uniți, iubesc piatra și pământul locului și îi închină laolaltă aceiași rugă:

© BCU Cluj

Doamne, ajută-mă și dă-mi putere
Cu coarnele să frâng coarnele,
Vaca liniștit s'o folosesc,
Laptele din țâță cu picătura să-l sug
Pe haiduc ca pe-un împărat să-l cinstesc
Pe stăpân străin să-l fugăresc...
Ajută-mă, Puternicule Atotputernic.
Binecuvântează-ne puștile mari și mici,
Cu sfântă bunătate să mă privești pe mine

Toate acestea le spun în ruga lor, chiar când nu știu să vorbească. Sângele din ei se roagă!

Invățătorul, în nemăsurata lui bunătate și dărnicie, nu putea să nu primească ruga ce-i înălțau Likanii.

Și, Domnul binecuvântă Lika, cu mâna-i dumnezeiască.

— Fii binecuvântat, pământ roditor! Fii binecuvântat și fericit!

„Intre ei nu ne vom duce, dar să știe să dea pământul să-l muncească săracii, haiducii să le dea generali, iar generalii să ia dela dușmani. Fiecare piatră să nască un erou, fiecare fir de iarbă o mamă rodnică și mândră. Toți să semene, dar nimeni să nu risipească!

— Și din ce vor trăi, Rabi? întrebă sfios Sfântul Petru.

— De asta se vor îngriji singuri Likanii! răspunse Invățătorul și ridicând mâna, binecuvântă încă odată pietrele, lemnul, Lika și Krubava și după aceia a plecat dincolo de munte spre răsăritul soarelui. Acolo s'a oprit și de pe cea mai înaltă culme a mai aruncat încă odată privirea Sa divină pe pământul, pe care nu s'a oprit piciorul Său și nu se va opri decât în nori. Acel vârf al Velebitului, Likanii l-au numit Sfântul Munte. De atunci Lika este fericită, mândră, viteză și săracă.

© BCU Cluj

TIN UJEVIC

ZILNICA JELUIRE

Cât de greu e să fii slab,
cât de greu e să fii singur,
să fii bătrân și totuși tânăr !

Să fii slab, neputincios
și singur, fără nimeni nicăiri,
neliniștit și disperat.

Să umbli singur pe cărări
și'n noroiu să fii strivit,
fără nicio stea pe cer.

Fără steaua vie-a sorții,
ce leagănul ți-l lumina
cu'nșelătoare curcubee.

— O, Doamne, Doamne, amintește-ți
de-acele lucruri minunate
ce mi-ai făgăduit.

O, Doamne, Doamne, amintește-ți
și de iubire, de victorii
și de lauri, și de daruri.

Află că Fiul tău rătăcește
în tristele văi ale lumii,
printre spini și printre pietre,

© BCU Cluj

din nenoroc în nenoroc ;
piciorul lui e'nsângerat
şi inima-i rănită.

Şi paşii îi sunt obosiţi,
şi sufletul său e mâhnit,
şi el e singur, părăsit.

Şi n'are soră, n'are frate,
nu are tată, n'are mamă,
n'are iubită nici prieten.

N'are pe nimeni nicăieri,
numai un spin în inimă
şi-o flacără în mâini.

Singur, singurel călătoreşte,
subt albăstrimea zăvorită,
dealungul mării'ntunecate.

Cui s'ar putea jelui ?
Căci nimeni, nimeni nu-l ascultă —
nici fraţii cari rătăcesc ca el.

O, Doamne, cuvântul tău mă arde,
gâtu-mi prea strâmt e pentru el
şi-ar vrea să cheme'n ajutor.

© BCU Cluj

ARTA PLASTICĂ CROATĂ

DE

L. BABICI

Nenumărate monumente de piatră stau dovadă încă dela începutul istoriei noastre naţionale de existenţa artei la Croaţi. Monumentele acestea din primele timpuri, rare chiar la marile naţiuni, prezintă caractere comune esenţiale. Cele mai însemnate din aceste preţioase monumente sunt, fără îndoială, acelea care datează din epoca suveranilor naţionali croaţi independenţi. Cu toate că sunt de proporţii modeste, ele sunt de mare însemnătate ca valoare artistică (lăsând la o parte valoarea lor documentară), prezentând aceleaşi caracteristice ale artei noastre populare, ce se întinde pe întreg teritoriul etnic croat. Se pot urmări dealungul veacurilor aceste caracteristice particulare. Ele răsar din influenţa străină, confirmând astfel unitatea sentimentului artistic Ele dovedesc de asemenea existenţa unei voinţe artistice capabilă de a se desvolta timp de secole cu forţă inegală, atacată de toate influenţele posibile ale artei străine care, pe căi diferite, pătrunseseră mai mult sau mai puţin în regiunile croate.

Poziţia geografică a acestor regiuni a determinat influenţa preponderentă în evoluţia artistică a Croaţilor. Toată viaţa artistică trebuie să se orienteze tocmai după cerinţele impuse de această poziţie. Apar deci limpede de tot aceşti factori de influenţă şi câmpul lor de acţiune, care au variat cu mersul vremii, după evoluţia forţei lor intrinsece şi după afinităţile pe care le-au avut cu temperamentul naţional croat.

Factorul cel mai puternic şi de o importanţă decisivă este fără îndoială acela care, de provenienţă sud-estică, leagă viaţa artistică croată cu occidentul şi cu expresiile artistice din bazinul mediteranean. Curentul acesta se simte cu o forţă inegală, încă din timpurile cele mai îndepărtate: dela imigrarea Croaţilor, trecând prin epoca suveranilor naţionalişti până în zilele noastre El este condiţionat de coasta maritimă liberă, locuită fără întrerupere de Croaţi, cu toate vicisitudinile vieţii politice.

De o natură cu totul deosebită este factorul de provenienţă orientală. La origine el prezintă un caracter bizantin şi e mai slab. Influenţa lui creşte când vine indirect din occident, trecând prin Ravenna, Veneţia şi Ancona. Mult mai târziu influenţa orientală se manifestă cu mai multă vigoare în urma invaziei forţelor otomane în teritoriul etnic croat.

Această influenţă este vizibilă mai ales în arhitectură: In formele edificiilor religioase şi profane, în simplitatea casei orientale până la formele mai complicate ale clădirilor feudale şi ale moscheelor. Islamismul s'a împotrivit desvoltării picturii şi sculpturii (arte interzise de religie), dar a exersat o dublă influenţă asupra meşteşugului şi a expresiei artistice primitive, introducând formele orientale. Din această

© BCU Cluj

cauză, câmpul de acțiune al acestei influențe se întinde mai ales în regiunea care a stat timp îndelungat sub dominațiunea turcă.

Această influență orientală se simte și în portul național: încrucișarea formelor orientale și autochtone i-a dat acest caracter original, pe care-l păstră timp de veacuri.

Cu mult mai înainte de invazia otomană, această regiune a cunoscut o încrucișare de influențe autochtone și orientale, care a realizat această creațiune artistică primitivă, unică și cu totul originală, a minunatelor monumente ale Bogomililor; Europa contimporană nu a cunoscut nimic asemănător nici în ceea ce privește puterea de expresie, nici în ceea ce privește numărul acestor monumente, care reprezintă o fază importantă. Trebuie subliniat că formele lor sunt identice cu cele ce întâlnim și în zilele noastre în satele croate de azi. Paralel cu această influență orientală, apare mai târziu influența nord-occidentală. Cu timpul, aceasta din urmă se întinde din ce în ce mai mult, păstrând pe teritoriul nostru poziția dominantă, mai ales în partea septentrională. Această influență e cu atât mai puternică, cu cât în ultimele secole, mai ales în al 19-lea, n'a mai cunoscut altă rivalitate și a rămas fără altă sferă de influență; influența meridională și mai cu seamă cea orientală și-a pierdut cu totul importanța. Astfel se explică că cea mai mare parte din monumentele noastre artistice poartă semnele influenței occidentale; toată viața noastră artistică este legată prin urmare de occident și condiționată de curentele lui artistice; iată de ce trebuie considerată ca partea periferică a vieții occidentale.

După monumentele din aceste epoci, această viață artistică se desvoltă în jurul a doi poli: unul situat în partea dalmată a Croației și celalt în partea sa panonică Centrele acestor doi poli, prin care desvoltarea artistică urmă legile polarizării, sunt reprezentate prin orașele noastre care au fost centrele autorității eclesiastice și civile, ca Knin, Bihac, Jajce, Mostar, Sarajevo, Ragusa, Senje, Bakar, Varajdin, Karlovac, Osijek și mai ales Zagreb, care a devenit, în a doua jumătate a secolului al 19-lea, centrul de atracție al tuturor forțelor artistice. Zagrebul devine de acum centrul artistic, ce nu mai cunoaște rivalitate.

Alături de această activitate artistică personală, s'a desvoltat, dealungul secolelor și pe tot teritoriul croat, arta impersonală și primitivă a satului croat, care a arătat o voință artistică mai determinată și mai originală decât creațiile personale. E drept că această artă a cunoscut și ea nenumărate influențe ca și arta individuală, dar ea le absoarbe și transformă chiar formele artistice străine, dându-le din propria originalitate, ceea ce se poate observa în influența exercitată de formele artei baroce asupra artei primitive. Cu toate vicisitudinile, această voință artistică particulară își făcu drum în secolele trecute chiar în operele personale. Reprezentanții acestei voințe artistice particulare sunt artiștii născuți în Croația. Originalitatea lor, cu toate că suferea influența formelor mai mult sau mai puțin străine, constă în faptul că ei au știut să dea acestor forme un caracter pur original. Pentru a ilustra și justifica această afirmație, e de ajuns să menționăm numai două nume, fără să mai amintim numărul sculptorilor din țară, al căror meșteșug neîntrecut a creat dealungul veacurilor minunatele monumente arhitectonice ale Croației dalmate: maestrul Buvin de Spalato (Split) și maestrul Radovan, care a sculptat portalul original al catedralei din Trau (Troghir).

Cazul marelui maestru Juraj din Sebenic e o dovadă că chiar artiștii dalmatini localnici, veniți din atelierele fraților Bon din Veneția, puteau să depășească pe maestrul lor și să rupă legăturile indigene. Maestrul Juraj reprezintă ultima fază a stilului gotic înflorat, pe care-l introduse în Dalmația; el a condus lucrările minunatei catedrale din Sebenic și a executat numeroase alte lucrări în Dalmația și Italia.

© BCU Cluj

Interpretând astfel monumentele noastre artistice, se poate uşor constata cum evoluţia artei europene a avut ecouri contemporane (câte odată cu oarecare întârziere) chiar pe teritoriul nostru. Stilului roman îi succede stilul gotic, urmat de Renaştere, căreia ţara noastră, în domeniul artistic, îi datorează importante şi puternice personalităţi, Juraj Culinovici, J. Klovic, Franjo Laurana şi Ivan Duknovic (Ivan Dalmatinul).

Alături de aceste mari figuri de artişti, trebuiesc adăogaţi şi acei modeşti sculptori, care trăiau dealungul coastei şi dintre cari cel mai cunoscut e Nicolas din Raguza. In acest oraş, exista, încă dela mijlocul secolului al XVI-lea, o şcoală locală de pictură. Printre numeroşii pictori trebuiesc menţionaţi Ugrinovic, Bozidarevic, Juncic şi Ognajanovic. Nenumăraţi sculptori, maeştri în arta legătoriei şi ornamentaţiei cărţii, fac parte tot din această epocă. Toate acestea sunt o dovadă că viaţa artistică era atunci, la Raguza, multiplă şi variată.

Sfârşitul stilului baroc lasă de asemenea la noi nenumărate monumente arhitectonice, sculpturi şi tablouri. Dar de data aceasta, centrul evoluţiei artistice se găseşte în Croaţia panonică. In această epocă, statele şi ordinele Regatului apără, după cum se spune, relicvele, într'o luptă epică şi sângeroasă. Ridică în acelaşi timp la Prigorje, Zagorje şi Posavina nişte bisericuţe mici şi armonioase din secolul XVI şi XVII. Multe dintre ele sunt în lemn, ceia ce e foarte important. Sculpturile şi tablourile (portrete) epocei sunt executate de artişti croaţi şi străini, ca Babic în sec. XVII şi nenumăraţi alţi pictori, cari, sub influenţa artiştilor occidentali, creiată cu sculptorii şi arhitecţii stilului preţios baroc din Zagorje şi din Croaţia de Sus. Este, cum s'ar spune, partea periferică a curentelor artistice ale barocului din Austria şi din Italia septentrională a epocei. Apariţia formelor clasice în arte ridică, la finele secolului XVIII şi la începutul sec. XIX, influenţa nord-occidentală la apogeu. Portretişti veniţi din Austria şi câţiva pictori croaţi satisfăceau în prima parte a secolului al XIX-lea nevoile destul de modeste ale societăţii de atunci. Câteva portrete caracteristice în stilul „Biedermeir" datează din acea epocă. Apariţia primului pictor „ilirian" Viekoslav Karas (1821-1858), a schimbat, în perioada aşa zisă „iliriană", această situaţie oarecum precară. Viaţa sa frământată şi tragică simbolizează profetic greutăţile acestei perioade de creaţiuni preliminare, necesare la realizarea unei vieţi artistice mai desvoltată şi care porneşte din 1850 până în zilele noastre. Viaţa sa sfărâmată ne-a lăsat totuşi cel mai frumos tablou croat din sec. XIX, „Portretul cu lăuta". In afară de acest preţios document, dovada unui mare talent, mai există şi alte portrete, cari ilustrează în mod special această epocă. In operele sale, se resimte foarte mult influenţa Italiei, unită atât de armonios cu aceia a pictorilor germani, pe atunci prezenţi în Croaţia. Influenţa germană predomină însă din ce în ce mai mult în cercurile artistice, care se formau treptat la Zagreb şi Osijek. Această influenţă se simte mai ales în frumoasele edificii construite la Zagreb de către B. Felbinger (1785—1871), în jumătatea a doua a sec. XIX, clădiri cari au servit ca model generaţiilor următoare şi care dau un caracter particular vechilor cartiere ale oraşului. In mijlocul Slavoniei, la Osijek, trăeşte familia Hotzendorf în care tată şi fiu se întrec ca desenatori ai peisagiilor noastre şi sunt maeştrii unui grup de artişti, printre cari Mucke, al cărui discipol a fost Ferdo Quiquerez (1845—1893). Peisagiile mărunte şi primele studii de animale ale acestuia din urmă au mare însemnătate artistică. Alături de aceste nume, trebuie amintit şi A. Waldinger (1843—1904), care a pictat cu mare talent şi cald entusiasm pădurile noastre din Slavonia. Dotat cu o sensibilitate rară, el face parte din grupul din Osijeck, pictorul creator şi reprezentantul grupului cel mai calificat. Organizatorul şi iniţiatorul acestui

© BCU Cluj

grup inițial a fost marele Isidor Krasnjavi (1845—1927). El a fost primul care a organizat viața artistică după un plan, pe care în mare parte l-a realizat. Fără el, ar fi greu să ne putem face o idee de evoluția artistică ulterioară. Incă de tânăr, s'a lăsat de pictură, ca să se consacre organizării vieții artistice a țării. In 1878, a fondat „Societatea croată a artei" și simultan, în 1882, școala meșteșugului artei. Mai târziu, în calitate de șef al departamentului cultelor și instrucțiunilor publice, a recrutat artiști, i-a ajutat și le-a pus la dispoziție primele ateliere artistice. El a protejat artele în toate felurile și a dat tinerilor talentați burse, subvenții, slujbe, în așa fel încât se poate spune că primele succese contimporane sunt indirect opera sa. Sforțările lui Krsnjavi avură în scurt timp rezultate însemnate: s'a putut forma repede, la Zagreb, un grup de artiști cari, sub numele de „Școala din Zagreb", au expus la expozițiile internaționale.

Activitatea lui Krsnjavi a fost complectată prin sosirea la Zagreb a lui Vlaho Bucovak (1855—1922). Artistul acesta a avut cele dintâi mari succese în străinătate. El era portretist, dar se ocupa și cu arta decorativă (cortina teatrului din Zagreb). Celestin Medovic (1859—1920), de aceeași vârstă ca și el, a pictat mai multe subiecte istorice și religioase. Amândoi urmară academismul european și își desvoltară talentul în țara lor, căutând un colorit expansiv și bogat.

Oton Ivekovic (1869—1932) pictează motive asemănătoare luate mai ales din istoria Croației, pe când Ivan Tisov este pictorul tablourilor decorative cu motive câmpenești. In calitatea sa de pictor recunoscut și expert, Vlaho Bukovac era personalitatea centrală a acestui grup de tineri pictori și sculptori; pe când șeful intelectual era Bela Cikos (1864—1931), autor, mai ales, al unor figuri de stil academic. Peisagiul este reprezentat în acest grup de Menci Cl. Crncic (1865—1930) și Ferdo Kovacevic (1870—1929). Peisagiile litoralului croat ale lui Crncic au atras atenția societății contimporane asupra artei, dar acesta rămâne mai ales ca primul nostru artist maestru în arta grafică, cu concepțiuni vaste: operele sale grafice sunt mai bune ca picturile sale. Printre pictori și femei-pictori, numele cel mai cunoscut este al pictoriței Slava Raskaj (1877—1906) pictor de mare talent, care a dat artei croate peisagii în acuarele de o mare finețe și de o extremă sensibilitate: sunt primele poeme lirice croate în culori.

Acestei generații de pictori îi corespunde, firește, și o generație de sculptori. Inainte chiar de școala din Zagreb, a apărut Ivan Rendic (1849—1932), elev al sculptorilor italieni ai epocei. Ceva mai târziu ies primii elevi formați la școala lui Krsnjavi: R. Franges (1872—1939 și R. Valdec (1872—1929). Franges se distinge prin gust și inteligență. Cele mai bune lucrări ale sale sunt statui de animale și plachete. El a executat și monumente, de pildă acel al regelui Tomislav. Valdec preferă portretele, iar colegul lor, Ivo Kerdic (1881) este un minunat gravor în medalii, cunoscut chiar și în străinătate.

Operele artiștilor enumerați și a succesorilor lor, au făcut din Zagreb, către sfârșitul secolului XIX și începutul sec. XX, un centru de atracție important; este momentul când apare și noua generație, în frunte cu genialul sculptor de renume mondial, Ivan Mestrovic (1883). Influența sa se simte în aproape întreaga activitate a acestei generații. Marele său talent trece prin multe faze, dintre care prima este cea dela Viena, din epoca așa numită „Sécession"; mai târziu, această energie aspră se transformă în motive religioase și trecând prin maniera eclectică, ajunge la expresiuni stranii și originale, pline de forță, cu concepțiuni vaste și gesturi mari. In puțin timp el creiază opere numeroase, care ating în cel mai înalt grad perfecțiunea și unitatea armoniei sculpturale, mai cu seamă cele în marmură: „Amintirea" și „Mama mea".

© BCU Cluj

El are mulţi discipoli printre artiştii croaţi, dintre cari trebuiesc menţionaţi ca cei mai însemnaţi sculptorul Thomas Rosandic, gravorul în aramă Tomislav Kritzman, Emmanuel Vidovic, Mirko Racki, care a ilustrat Divina Comedie a lui Dante şi poeziile populare, iar mai târziu pictorul de fresce Jozo Kljakovic, cel mai fidel discipol al lui Mestrovic şi atâţia alţii. Grupul acesta tânăr e caracterizat printr'un elan tineresc şi printr'un naţionalism, pe care-l exprima printr'un cuvânt de ordine „în ciuda vremurilor puţin eroice". Scopul voinţei lor artistice e crearea unui stil naţional.

Contimporan cu această romantică mişcare, căreia nu-i putem nega o forţă tinerească reală, există şi alte tendinţe artistice la pictorii aceleaşi generaţii. Aceştia urmăresc calea contrarie şi îşi concentrează forţele pentru a ajunge la expresia pură picturală, fără să ţină seamă de subiect. Evoluţia lor porneşte dela influenţa şcoalei din Viena, München şi „secesionism" şi ajunge la teoriile formulate de marii pictori francezi din secolul XX. Este firesc ca evoluţia unei arte noui, fără tradiţii picturale, să caute pe cei mai mari maeştri străini şi modelele clasice. Sub această influenţă se formează noi talente: începe o nouă fază, din punct de vedere artistic mai bună. Inauguratorul este Joseph Racic (1885—1908). Operele sale, nu prea numeroase, ne arată progresul făcut în concepţiile artistice şi mai cu seamă în technica picturii, ceia ce se poate uşor constata, făcându-se comparaţia acestor lucrări cu cele ale generaţiei precedente. Foarte interesante sunt tablourile sale „Mama şi copilul" şi „Puntea Nouă". Prin arta rafinată dela München, Racic îşi găseşte modelul în Manet şi reuşeşte să realizeze picturi minunate, care vor servi, mult timp încă, ca modele generaţiilor tinere.

Aceleaşi concepţii inspiră şi pe Miroslav Kraljevic (1885—1913), mort aşa de tânăr. Kraljevic nu cunoaşte formele comprimate ale lui Racic, dar paleta sa e mai bogată şi cu tonuri mult mai vii, coloritul său e mai frământat, caşi temperamentul său. A lăsat tablouri admirabile. Este în acelaş timp şi un desenator abil şi capricios, un entusiast al ambianţei pariziene.

Aceleaşi directive mână şi pe al treilea pictor al acestei generaţii, care a contribuit mult la evoluţia picturii croate. Este VI. Becic (1886) care a realizat aproape tot ceea ce promiteau talentele precoce ale lui Racic şi Kraljevic. Cu aceşti trei pictori arta noastră a atins nivelul artei europene contimporane. După ei, noui pictori continuă calea trasă. Printre ei, trebuie semnalat talentul d-lui M. Uzelac, pătruns de spiritul parizian. E un decorator abil, un improvizator de tipuri, caricaturist şi desenator de mare talent. Camarazii săi, rămaşi în ţară, sunt V. Gecan şi V. Varlaj. Aceştia din urmă rivalizează cu M. Vanka în pictură, reprezentând motive caracteristice croate. Generaţiile următoare au o factură mai rafinată, care se inspiră după modelele occidentale (M. Tartaglia, Leon Junek şi J. Plancic, mort de timpuriu). Lucrările lui Zl. Sulentic au o tendinţă analogă, pe când J. Mise, sub influenţa sugestiilor pariziene, ia calea colorilor mai vii şi mai pure.

Muzicalitatea colorilor devine scopul pe care vor să-l atingă artiştii din ce în ce mai mult. Tonurile tablourilor încep să devină mai luminoase, caşi cum s'ar fi urmărit a se realiza un colorit puternic. Cu aceste tendinţe, în ultimii ani, numărul artiştilor sporeşte. Grupul creşte. Viaţa artistică devine din ce în ce mai intensă şi aduce cu sine sporirea cantitativă a producţiei artistice, în detrimentul natural al calităţii, care nu poate urma această desvoltare rapidă. Influenţa solidă a lui Racic este din ce în ce mai puţin visibilă şi formele realizate devin, e adevărat, tot mai rafinate, dar în acelaş timp mai slabe şi mai searbede în structura lor; rezultă că în locul unei expre-

© BCU Cluj

siuni originale, se obţin opere artificiale şi fără soliditate, care evoacă modelele cunoscute ale şcoalei pariziene. Se pare că e o epocă de tranziţie, în care artiştii se împart în două grupuri cu tendinţe diverse: unii urmează, conştient sau inconştient, modelele străine, ceilalţi, din potrivă, năzuiesc la o expresie personală. Printre artiştii cari se disting mai mult sunt Sohaj, temperament liric, delicat; Bulic şi desenatorii Rezec şi Postruznik, cari sunt reprezentanţii unei tendinţe interesante. Simunic, Parac şi A. Motika, acesta din urmă, foarte talentat, realizează compoziţii artistice foarte personale. O. Mujadzic diferă de ei. Printre tinerii artişti, destul de talentaţi, trebuie să menţionăm pe Gliha, Kastelancic, Likan, Cronobori, Kopac, Sestic Mezdjic.

In afară de aceşti reprezentanţi ai lirismului în pictură, mai există şi un alt curent cu tendinţe descriptive. Cel mai însemnat printre artiştii care-l reprezintă este Krsto Hegedusic, care se distinge prin maniera personală şi concepţiile sale. Pornind dela expresia primitivă (imaginea populară), el încearcă să concentreze realismul satului cu tipuri de infirmi şi calici. Printre lucrările sale, tabloul „Inundaţia" este de o lărgime de expresie epică. Graţie iniţiativei sale au fost descoperite diverse talente printre ţărani: unul dintre ei, Generalic, care pictează cu precizie satul croat, este remarcabil. Lucrările lui Ernest Tomasevic, care reprezintă peisagiul litoral croat în arta grafică, sunt foarte artistice şi prezintă de asemenea o valoare documentară. Aceiaşi valoare au şi picturile şi desenurile lui Edo Kovacevic, care oglindesc în chip foarte personal viaţa ce înconjoară pe artist.

Numărul sculptorilor a sporit de asemenea, dar mulţi dintre ei au rămas în umbra lui Mestrovici, pe când alţii au voit să-şi creeze căi personale. Printre aceştia să semnalăm pe Krsinic, artist foarte abil, tânărul Lozica, Radaus şi dintre cei mai în vârstă, Turkalj şi Jean. Dintre arhitecţii tinerei generaţii, se ridică marele talent a lui A. Augustincic care şi-a făcut o reputaţie internaţională, fiind laureat al mai multor concursuri internaţionale. Talentul său special îi dă posibilitatea să se afirme ca portretist şi numeroasele sale monumente sunt o dovadă a abilităţii în realizarea operelor monumentale.

Este interesant de relevat faptul că, în aceşti ultimi zeci de ani, arhitectura s'a desvoltat paralel cu pictura şi sculptura. In sensul european al cuvântului, ea a început să fie exprimată artistic prin V. Kovacic, iar mai târziu a fost reprezentată prin numeroşi arhitecţi, a căror activitate s'a întins în toată ţara, ca Kauzlaric, Neidhart, Hribar, Zemljak, Dentzler, Horbat, Strizic, Planic, Potocnjak, Kovacevic şi mulţi alţii, cari crează baze tot mai solide arhitecturei moderne în Croaţia.

Am enumerat pe scurt pe cei mai tipici reprezentanţi ai vieţii noastre artistice, trecută şi prezentă. Am menţionat figurile principale şi am căutat să arătăm continuitatea operelor artistice şi fazele lor. Am indicat însfârşit influenţele şi încrucişările lor particulare, ca şi unitatea problemei evoluţiei noastre artistice, a cărei soluţionare înseamnă afirmarea unei voinţe autochtone în arta personală ca şi în arta primitivă impersonală, presentă şi trecută. Adevăraţii reprezentanţi şi executanţi ai aceste voinţe artistice ar fi în acelaş timp aceşti artişti, în care se oglindeşte conştiinţa şi sentimentul naţional, adică expresia originalităţii noastre în întreaga sa amploare. La soluţionarea acestei probleme se dedică deasemenea activitatea autorului acestor rânduri, care cu pana şi cu pensula încearcă să-i ajungă.

© BCU Cluj

VLADIMIR NAZOR

CÂNTECUL INLĂNȚUITULUI PE GALERĂ

De când m'au țintuit de-aceste scânduri netezite,
Nu-mi mai văzui casa, mama nu-mi mai văzui.
Ești întreagă, casă albă ? Sănătoasă, maică dragă ?
Mare, mare albastră !

De când mă'ngropară'n sicriul acesta de lemn
Nu-mi văzui pinu'n pădure, nici pe cer soarele cald.
Uscatu-v'ați oare, o, arbori ? Stinsu-te-ai oare, o, soare ?
Mare, mare albastră !

Mi-au frânt picioarele, strivitu-mi-au sufletul tânăr,
Chinuit mai sunt pe lume... PescărușI, o, pasări albe,
Jos sburați spre miazăzi, dați-i ziua bună mamei !
Mare, mare albastră !

Un pumn de țărână, un mănunchiu de busuioc aduceți-mi !
Vâsla uscată'nflori-va, sufletu-mi se va mângâia ;
Liniștit asculta-voiu atunci ce-mi șoptești prin pereții galerei
Mare, mare albastră !

Mocnit un cântec îmi vei cânta : „Scufunda-voiu corabia blestemată,
Te voiu duce'n adâncuri, unde-i pace, răcoare și umbră,
Ca pe-un prunc păzindu-te, dulce te voiu legăna :
Nani, nani, dormi !

© BCU Cluj

MUZICA CROATĂ

DE

BOJIDAR ŞIROLA

Primele începuturi ale evoluţiei artei muzicale a Croaţiei independente le putem pune pe la începutul secolului 19, alături de tot ceeace a contribuit la renaşterea ei naţională. Ele au evidenţiat importanţa specială a artei ca un mijloc cultural pentru ridicarea conştiinţei naţionale, dar şi ca un centru de rivalitate cu marile popoare europene, propunându-şi apoi ca îndată după primele manifestări ale renaşterii naţionale croate să-şi poată desvolta cât de curând şi creaţia artistică şi în special muzica. Nu s'au mulţumit numai cu strigătele înflăcărate ale revoluţionarilor, dar au vrut să arate lumii, prin reprezentarea operelor naţionale, că şi Croaţii pot să creeze o operă artistică.

Şi într'adevăr, naşterea celei dintâi opere croate a fost bine pregătită. A fost ceva neaşteptat. La Zagreb, cu mult înainte de 1846, au venit trupe artistice străine: italiene şi germane, care în câteva luni de stagiune teatrală au făcut cunoscute operele de seamă din literatura mondială. Aceste reprezentaţii au avut loc nu numai la Zagreb, ci şi la Varajdin, Karloveţ şi la Rieka. Evident că în repertoriu figura cel mai de seamă compozitor italian de atunci: Rossini. La Zagreb au fost reprezentate următoarele opere ale acestuia: „Tancred" 1827, „Coţofana hoaţă", „Fericita înşelăciune", „Moise" şi „Wilhelm Tell". După Rossini au fost reprezentate operele lui Bellini „Corsarul" 1834, „Boldieu" „Doamna Albă" în 1828. Apoi „Fra Diavolo" a lui Auber, „Muta din Porticija" 1831, apoi „Don Juan" a lui Mozart 1830 şi operele unor compozitori astăzi mai puţin cunoscuţi, ba chiar uitaţi.

Astfel se face că Zagrebul a cunoscut opera muzicală italiană dela început şi a adoptat-o, păstrând-o până azi în repertoriul ei şi dând locul de cinste lui Verdi şi Puccini, ca şi altor compozitori italieni mai puţin cunoscuţi. Desvoltarea gustului pentru muzică s'a făcut şi pe cale particulară, în casele nobililor şi în provincie. Zagrebul a primit cu entuziasm şi marile producţii ale artiştilor talentaţi. Astfel a fost concertul lui Franz Litz în toamna anului 1846. Dar pentru desvoltarea vieţii muzi-

© BCU Cluj

cale în orașul nostru principal, ca și pentru cultivarea gustului pentru concerte, meritul revine în primul rând societății muzicale, numită atunci în limba germană „Musikverein" (astăzi „Institutul muzical croat") fundat în 1827 și nu numai pentru organizarea de concerte (pe atunci se numea „academie"), dar mai ales pentru că a înființat o școală muzicală publică, în anul 1829. Această școală particulară de muzică a fost mai târziu subvenționată de stat, iar din 1920 a devenit chiar o instituție a statului, astăzi „Conservatorul statului croat". Această școală a fost frecventată în primul rând de elevi cari învățau numai muzica vocală, devenind după absolvirea școalei cântăreți și cântărețe, apoi se pregăteau și instrumentiști, buni dirijori de orchestră și în sfârșit și buni compozitori. Școli de muzică particulare orășenești pentru amatori erau și în unele orașe mai mici, cum e de pildă Karlovaț, Petrinia și altele, mai ales în epoca renașterii.

Din toate acestea se vede că introducerea pentru desvoltarea muzicei în Croația a fost bună și solidă.

Din trecutul îndepărtat sunt puține amintiri și anume prin unele părți și teritorii etnice și istorice croate, unde era o modestă activitate artistică, ce nu a putut exista când în alte secole, Croații erau „grănicerii" Europei în fața năvălirilor turcești și când, în neîncetatele lupte se numeau adeseori „antemurale Christianitatis".

La Dubrovnic, mica republică independentă comercială și aristocrată în acelaș timp, se formaseră nenumărați artiști distinși, dintre cari unii s'au făcut cunoscuți și în străinătate. Acolo au fost reprezentate cele dintâi piese croate cu cântece și cum muzica acestor piese din sec. 16 și 17 nu s'a păstrat nici în manuscrise originale nici în copii, este interesant faptul că cel mai mare poet raguzan Gundulic a compus singur libretul uneia dintre cele dintâi opere italiene „Arianda" a lui Claudio Monteverdi. La Split și la Hvar a activat un bun șef de orchestră. Tom Cechini, pela 1580—1644 dela Verona. S'au păstrat 11 opusuri al acestui maestru din prima jumătate a sec. 17 ca un izvor însemnat pentru cunoașterea practicei muzicale în Dalmația acestei epoce. La Split a trăit cel mai mare muzicant croat din epoca veche, Ivan Lukacic din Șibeniț, pela 1574—1648. Era franciscan, capelmaistru și organist; din compozițiile lui s'a păstrat „Sacrae Cantiones", o culegere de cântece religioase pe cinci voci. Au fost tipărite în Veneția în anul 1620

Și printre laici se găseau oameni foarte talentați, cari și-au putut desvolta însușirile artistice căci au lucrat în Europa occidentală. Așa a fost de pildă Ivan Maranovic (Giarnovichi) născut în 1745—1804, apoi Stiepan N. numit Spadina, nobil dalmatin, primul un virtuos violonist și al doilea compozitor a cărui muzică de cameră a fost tipărită la Paris și Londra prin anul 1800.

Toți acești artiști vechi au lucrat și au compus în spiritul muzicei europene de atunci; elemente naționale în opera lor nu se pot găsi. Acestea ar trebui căutate în melodiile simple ale marelui sbornic cu cântece bisericești, tipărit ca amintire pentru frumoasa și abundenta înflorire a liricei spirituale croate din sec. 17 și 18, cum ar fi „Cithara Octochorda" cantual al diecezei din Zagreb, care avea organizată ceremonia ei particulară de către episcopul din Zagreb (1303—1322) beatificatul lui Augustin Kazotic, Trogh ranul. In „Cithari octochordi", sunt cântece bisericești latine și croate, ca și cum unele din ele ar fi luate din imnologia medievală latină, majoritatea fiind creații originale de compozitori astăzi necunoscuți.

Dintre cele croate, se cântă din acest vechi sbornic multe care se păstrează până azi, cum este cântecul divin cunoscut tuturor „Ni s'a născut Impăratul Cerului". In aceste cântece se simte foarte bine influența melodiei croate naționale.

© BCU Cluj

Când compozitorii renașterii croate au început să creeze arta muzicei naționale, ei au știut să dea operelor lor coloratura faptelor măreţe naționale și conștient și-au îndreptat inspirația spre bazele muzicei croate naționale: cântece și fredonări care s'au desvoltat spontan și au fost transmise oral din epocile cele mai vechi, ba în unele domenii folclorice s'au păstrat elemente într'adevăr străvechi; formă diafonică în felul lui cantus gemellus, vechi tonalități unite (mai ales în formă dorică și frigică fină), expresie a arhitecturei mărunte cu cântece în două și trei părți, în formă de litanie.

Studierea acestor elemente a cedat posibilitatea unei mai spațioase producții artistice, ca melodia lor să exprime melodia națională croată. Poate că intenția aceasta, în aplicare, nu a reușit tuturor, și elementele naționale le-au transpus mai mult intuitiv în opera lor; această aspirație către exprimarea artei naționale croate în opera artistică se simte foarte clar în compozițiile celui dintâi muzicant croat Vatroslav Lisinski.

Primul muzicolog croat, Franjo S. Kuhac (1834—1911), și-a făcut un scop al vieții din studierea elementului melodiei naționale. El a adunat în marele său sbornic 2.000 de cântece naționale (majoritatea sunt transcripțiunile lui melografe), iar în tratate voluminoase a descris și instrumentele muzicale naționale, precum și o interesantă metodă prin care a descoperit toate legile de creație ale melodiei naționale croate, pentru ca, prin ajutorul ei, compozitorii croați să învețe să creieze in spiritul melodiei naționale croate. Și muzica vieneză, ca și Haydn și Beethoven în temele marilor lor simfonii, au găsit câteodată inspirație în melodia națională croată.

Cea mai mare parte dintre compozitorii croați din epoca renașterii au fost diletanți, pentru cari muzica era ca o a doua chemare, de aceea inspirația lor nu are ceva spontan. Cântecul lor însă a inspirat pe Ferdo Rusan, care nu cunoștea nici semnele notelor. Primul maestru de muzică și contrapunct a fost șeful de cor din Zagreb George von Wiesner Morgenstern, care a fost și cel dintâi director al Conservatorului din Zagreb. Cei dintâi compozitori s'au manifestat prin cântece mici ocazionale. S'a distins mai ales Ivan Padovec din Varajdin 1800—1875, virtuos chitarist, prin mici simfonii orchestrale; apoi Ferdo Weisner Livadic (1798—1878) din Samobov, compunând cântece croate și germane pentru voce și pian; franciscanul Fortunat Pintaric a scris tot partituri pentru pian, care până astăzi își păstrează elanul și noutatea.

Cel mai mare muzicant al artei muzicale croate este Vatroslav Lisinsk (1819—1851) desăvârșit jurist, dar ca amator a compus minunata operă croată „Iubire și Ură", cea dintâi operă națională, care a adus la Zagreb un mare triumf al culturei naționale. Organizator al reprezentării acestei opere a fost neobositul său prieten, distinsul cântăreț, un bariton, Albert Strige. Lisinski, după succesul primei sale opere a plecat să studieze la Praga, unde a învățat tehnica muzicală cu cei mai buni profesori ai Conservatorului din Praga. La el în țară nu a putut să se dedice cu totul misiunei sale de muzicant și concertist; născut infirm, șchiop, el nu putea să apară pe scenă, așa că s'a resemnat să dea lecții numai de pian și a trăit greu, ca un mic funcționar. A murit tânăr, în urma unei boli grele. A lăsat un număr însemnat de opere variate: cealaltă operă a sa „Porin", are partitură grea, mare și foarte interesantă, din care se vede toată știința tehnică pe care a învățat-o la Praga, o cunoaștere solidă și o mânuire dibace a științei muzicale, precum și mult elan în inspirație, pe care, în cea mai mare parte a găsit-o în melodia națională croată. „Porin", bazată pe patriotism și romantism, se mai cântă și astăzi, alături de multe uverturi și concerte de muzică vocală de bărbați.

© BCU Cluj

Generaţia următoare de compozitori croaţi este destul de bogată în inspiraţii. Aproape toţi au făcut şcoala peste hotare. Printre ei s'a distins ca un element neobişnuit de talentat nobilul Ivan Zajic (1831—1914), născut la Rieka, eminent absolvent al Conservatorului din Milano, premiat de mai multe ori şi care şi-a început cariera de compozitor în oraşul natal, dar, mânaţ de o nelinişte şi o dorinţă impulsivă de a crea muzică dramatică, Zajic a plecat la Viena, găsind acolo mediul prielnic pentru desvoltarea talentului său şi unde, într'adevăr, a ajuns un compozitor celebru, ca şi alţi artişti cunoscuţi: Milloker, Suppea, Joh. Strauss. După gloria câştigată la Viena, ca şi după operele prezentate la Zagreb, Zajic a fost rechemat în Croaţia, unde i s'au încredinţat două posturi de răspundere: directoratul primei opere croate şi directoratul Conservatorului. Douăzeci de ani a condus Opera, reprezentând operele cele mai importante, majoritatea italiene şi în primul rând pe Verdi, care sintetiza pentru el idealul. A evidenţiat mai mulţi cântăreţi şi cântăreţe, cari şi-au început activitatea la Zagreb, făcându-se apoi cunoscuţi şi în străinătate. In producţia sa artistică intră multe opere, operete, coruri, muzică de cameră, concerte vocale şi instrumentale, în total vre-o 1200 opusuri. Posedând o tehnică neîntrecută, un simţ artistic rafinat şi o inspiraţie neobişnuit de variată, el a fost primit, în toate creaţiile sale, de către publicul din Zagreb, cu acelaş entusiasm delirant. Succesul cel mai mare l-a avut cu opera sa „Nikola Subic Zrinsky". Premiera a avut loc în 1876 şi s'a păstrat până astăzi, cu acelaş succes la reprezentaţii, subiectul fiind în esenţă patriotic. Pe scena din Zagreb, în primii ani a fost reprezentată de peste 250 de ori. Zajic este un adăpost al lui Verdi şi al operei italiene în general. Drama muzicală wagneriană, cât a trăit, i s'a părut străină şi a rămas chiar neînţeleasă pentru el.

Contimporanii lui Zajic nu l'au putut ajunge, nici egala, deşi printre ei se găseau mulţi compozitori distinşi şi aveau aceiaşi şcoală ca şi el. Au dat bune lucrări de solişti, iar muzica de Cameră a predominat, faptul acesta avându-şi explicaţia; la Zagreb nu exista o orchestră stabilă. Corurile cele mai frumoase au fost compuse de Franjo S. Vilhar (1852—1928) şi Vilko Novak (1875—1918). Cu muzica instrumentală s'au relevat compozitorii Antun Vancaş 1867—1888 şi Franio Krezma (1869—1881), dar amândoi au murit prea de timpuriu. N'au rămas decât primele lor lucrări. Intre tineri, contimporani cu Zajic, s'au distins întâi nobilul Vladoj Bersa (1864—1927), care se ocupa incidental cu arta compoziţiei muzicale, apoi Sreka Albini (1864—1944), compozitor de operete reuşite, care sunt scrise după concepţia nouei operete vieneze. Baronul Trenk şi Ivan Mohvic au scris coruri muzicale şi muzică orchestrală militară.

Astăzi, generaţia aceasta de compozitori are căutare din ce în ce mai redusă, deşi se recunoaşte că pe baza muzicei lor, mai cu seamă a lui Zajic, se razimă şi inspiraţia lor, fie că este de gen religios, operă sau cor.

In a treia generaţie de compozitori croaţi, pare că motivul muzicei naţionale croate este din ce în ce mai puţin adaptat muzicei savante, îndepărtându-se tot mai mult de idealul luminos al artei muzicale naţionale a lui Licinski.

A treia renaştere a operei croate este apariţia societăţii corale „Licinsky" (însăşi alegerea acestui nume este semnificativă, ca şi reînvierea minunatelor cântece populare croate din Mezimur, în savuroasa armonizare a d-rului Vinko Zganc. Acestea toate sunt manifestări care arată o schimbare în istoria muzicei croate; ele rup cu concepţia epocală a lui Zajic. Opera stabilă din Zagreb a durat destul de puţin, suprimându-se din economie; a doua a fiinţat din 1895 la 1902, luând avânt sub administraţia admirabilului director tehnic, nobilul Stj. Miletic şi Dl. Hreljanovic.

După opera croată au mai fost înjghebate şi alte instituţii muzicale, care toate,

© BCU Cluj

pe rând, au contribuit la înființarea vieții muzicale pe diverse scene și săli de concerte, cu scopul să realizeze marea aspirație: Filarmonica din Zagreb, compusă din membrii orchestrei operei. Odată înființată, a dat tot felul de concerte, ziua și seara, populare, simfonice și opere clasice orchestrale ca și din literatura muzicală modernă, dând mare importanță și producțiilor naționale și străine moderne. S'au organizat de asemenea mici orchestre pentru muzica de cameră, printre care quartetul „Sklad", care a dat numeroase concerte și în străinătate, iar madrigaliștii din Zagreb au dat lucrări pentru voce, muzică instrumentală, mai ales pentru muzica de cameră și trio, prin care s'au relevat foarte mulți soliști virtuoși croați, pianiști, violoniști și cântăreți, făcând cunoscută străinătății toată literatura mizicei croate și pe virtuoșii ei.

Reînoirea cântecului croat a început cu societatea corală „Lisinski" prin desăvârșitele sale concerte corale, în care s'au cântat din toți compozitorii clasici, polifonii vocale din sec. 16 (madrigale, motteti, Missa papae Marcelli, cea mai importantă operă a literaturii muzicale religioase) și totul într'o interpretare minunată. Soc. „Kola" din Zagreb și „Zora" din Karlovaț au obținut, succese răsunătoare și în străinătate. Noile asociații muzicale care au succedat, căutau să se întreacă una pe alta, dintr'o rivalitate nobilă, ilustrându-și orașul de unde provenea, cum au fost de pildă Soc. „Zvonimir" din Zagreb, „Kuhac" din Osiek, „Tomislav" din Varajdin; „Trebevia" din Sarajevo și alt „Zvonimir" din Split. Activitatea crescândă a societăților corale se evidențiază și printr'o importantă literatură vocală a compozitorilor croați contimporani, cari au reușit să dea opere de mare amploare, oratorii, cantate, coruri cu structură polifonă, deosebite de acelea care apăreau odată în tradiția simplelor construcții homofone, ca revers al modelelor așa numite stil Liedertafel.

Prin calitatea armoniei latente, a originalelor și voioase acorduri ritmice din melodia populară croată, publicul a putut cunoaște adevărata expresie a cântecelor populare croate din Medimuri, pe care a exprimat-o dr. Vinko Zganec.

A treia generație de compozitori croați formează în creația sa o tradiție seculară frumoasă, care, în operă, aspiră la realizarea celei mai înalte expresiuni artistice, iar misiunea societăților corale era tot aceia de a trezi și reînsufleți conștiința națională, reîmprospătând-o prin creații noui, gânduri noi și muzică nouă, pe motive și teme vechi. Și în toate acestea ajutate de o tehnică nouă și modernă în compoziție.

In generația aceasta nu s'a desvoltat însă nici o influență nouă, în afară de școala rusească. Fiecare compozitor căuta să se perfecționeze individual, să-și desvolte aptitudinile și expresivitatea personală, căutând să atingă, ajutat și de tehnica modernă, direcția și nivelul muzicei moderne europene.

Izvorul inspirației acestor luptători pe terenul muzical erau tot cântecele populare croate, pe care le găseau în valoroasa culegere a lui Kubac sau în culegeri mai noui, dintre cari mai merituoasă este aceea, complectă, cu cântece populare din Medimur, a lui Zganic, apoi marea culegere a lui Kubini, cu descrieri melografe din Bosnia și Herțegovina.

Studiul melodiei populare croate a mânat pe compozitorii croați către un singur țel: să trezească gustul pentru elementele ritmice, armonice, arhitectonice și de tonalitate, care sunt ascunse în melodia cântecului croat. Astfel pregătit, compozitorul croat putea să tindă la crearea unei opere muzicale independente, pătrunsă de un naționalism adevărat și adânc, împletit cu melodia populară croată.

Din necesitatea de a pătrunde problemele constructive ale melodiei, compozitorii au trebuit să se îndrepte spre centrele cele mai moderne ale tehnicei europene, desvoltată sub influența exotică, așa cum se găsește exprimată în opera marilor

© BCU Cluj

maeştri ruşi, în special Stravinski. Astfel, producţia artistică croată în domeniul muzicei moderne, a adus ceva cu totul nou, ceva care a depăşit cadrul în care se închiseseră compozitorii din generaţia precedentă.

Compozitorii croaţi moderni doresc ca opera lor să desăvârşească înclinaţiunile fireşti ale candidaţilor, fie către muzica vocală, instrumentală, operă sau balet, fie către muzica de cameră sau simfonie. In toate aceste domenii e un vădit progres şi calitativ şi cantitativ.

Blagoe Bersa (1873—1934 a scris „Focul" şi „Cizmarul dela Delfi", drame muzicale în stilul lui Strauss, dând dovadă de un mare talent în orhestraţie. Dr. Bozidar Şirola a continuat să dea în operele sale „Chitara şi toba", „Vrăjitorul" şi „Tânărul domn", o fidelă caracteristică locală.

Lujo Şafranek Navic (1882—1940) în cele două opere „Hasanganiţa" şi „Regina dela Medved-Grad", ca şi în cele două balete „Figurine" şi „Visul", caută şi găseşte expresia muzicală trecând prin tehnica wagneriană şi tehnica dramei muzicale.

Operele lui Antun Dobronic, „Apusul", „Revoluţionarul", „Văduva Roslinka" şi „Vanitosul", arată tendinţa autorului de a reda cel mai curat element simfonic brodat pe naţionalisml inspirat din muzica populară.

Krsto Odak, în singura sa operă „Doriţa împleteşte", încearcă cu îndrăsneală să pună cântecul popular direct în gura personagiilor de pe scenă. Kreşimir Baranovic în opera „Secerişul" din reuşitul balet „Inima vândută" şi „Imbrek" şi-a propus să înlănţuiască povestea fantastică cu elemente realiste. Iacov Gotovac, în cele două opere ale sale „Morana" şi „ Era din acea lume", tinde spre o operă populară, în care se simte inspiraţia luată din coloritul abundent al sunetului orhestral ca şi din cantilena teatrului lui Puccini.

La teatrul din Zagreb s'au reprezentat şi operele cehului naturalizat Frano Lhotka, „Minka" şi „Marea" şi două balete „Diavolul în sat" şi „Lunca". Dintre tinerii compozitori croaţi s'au remarcat Borsi Papandopulo şi Rudolf Matz.

Şi opereta, acest gen important al muzicei vesele, are reprezentanţii ei. Astfel, cel mai mare succes l-a obţinut opereta lui Ivo Tijardovic din Split „Mica Floramy".

Noua generaţie de compozitori pare că se îndreaptă din nou spre artismul romantic al lui Zajc, până acum neglijat.

In muzica orhestrală modernă croată, primele succese le-a avut „Concertul tinerilor compozitori croaţi", care în 1916 a fost dirijat de celebrul dirijor Fridrick Rukavina, în acelaş timp şi şeful Operei croate. Lucrări simfonice au dat Blagoj Bersa cu simfonia „Câmpul însorit", Franko Dugan „Andante simfonic", Dr. Bozidar Sirola", „Notturno", „Simfonia g. dur", Suita „Răpirea", „Intermezzo idilic". Dr. Anton Dobronic a dat „Kamarad", „Simfonia rigorosa", „Poem balcanic", „Inimă de vânzare", etc. ciclu de balete stilizate. Josip Stolcer Slavenski a dat „Notturno", „Balkanofonija", „Simfonia religioasă pentru cor". Krsto Odak a venit cu „Uvertura solemnă", Simfonia „Iadran", Iakov Gotovac, „cântece simfonice", „hora", „Agricultorul", „Violonistul", Rudolf Matz", „Venirea Croaţilor", „Uvertura din Zagorje". Ivan Barkanovic cu „Simfonia Triptihon" cu cor. Acestea sunt operele tinerilor compozitori croaţi, între cari se disting concertele pentru pian din suitele pentru orchestră ale contesei Dora Pejacevic, Bozidar Kunk şi Petar Dumicic.

Vijelioasă desvoltare a luat şi muzica de Cameră. S'a scris un număr mare de quartete pentru vioară, destul de reuşite. Deasemenea sonate pentru pian, pentru vioară şi pian; în aproape toate se simte tendinţa intuitivă a compozitorului în găsirea expresiei motivului naţional.

© BCU Cluj

In domeniul compoziţiilor pentru piano „solo", s'au dat multe încercări cu tendinţe vizibil pedagogice. Astfel au fost studiile lui Svetislav Stancic, compoziţiile de efect ale lui Kunk — sonate şi nocturne.

După modelul vechilor „Airs de ballet" ale lui Bersino, Papandopulo a compus „Contradansul".

In domeniul muzicei vocale moderne, tinerii compozitori croaţi au dat multe operete reuşite. Printre aceştia se numără Zlatko Spoljava şi Ivan Matetic Ronjgov, cari au introdus melodia regională în cele două coruri reuşite „Ielele" şi „Tăicuţul meu". In compoziţiile pentru pian şi voce solo, compozitorii croaţi moderni şi-au găsit inspiraţia aproape numai în textele lirice populare, în poeţii populari şi mai ales în versurile caicavului Dragutin M. Domjanic. E original cântecul lui Franjo Dugan tânărul şi Dobronic, ca şi ale lui Zlatko Grgosevic, Rudolf Tacklik şi alţii, despre cari am mai vorbit.

Cea dintâi încercare pentru muzica bisericească s'a făcut prin apariţia revistei „Sfânta Cecilia", care a apărut timp de 30 de ani sub îngrijirea canonicului Janko Barbe şi a Prof. Franjo Dugan bătrânul. Societatea ceciliană aspira nu numai la reforma cântecului bisericesc din liturghia latină, dar şi a celei slavone bisericeşti.

Scopul suprem al Societăţii „Sf. Cecilia" era să reînvie cântecele străvechi bisericeşti, care se păstrează în manuscrisele şi ştampele sbornicelor din sec 16, 17 şi 18. Activitatea compozitorilor moderni croaţi nu s'a mărginit însă numai la aceste opere mici, dintre care cea mai bună culegere a dat-o abatele Bernardin Dr. Sokol în broşura sa cu titlul „Cântaţi Domnului un cântec nou". Mai sunt şi alte lucrări mari: moteta în texte latine, croate şi vechi slave, coruri simple şi cu acompaniament de orgă sau orchestră, chiar şi reprezentaţii de veche muzică bisericească croată. Dintre compoziţiile liturgice se menţionează compozitorii: Odak, Muhvic, Krnic, Dugan, Vrhovski, Ivsic şi alţii.

Toate instituţiile, care până astăzi prin activitatea lor şi-au creat un nume în desvoltarea culturii muzicale croate, toate sforţările şi realizările lor sintetizează o ramură din întregul aspiraţiunilor croate.

© BCU Cluj

DRAGUTIN TADIJANOVICI

PRIN GRÂUL DE AUR

In românește

DE

D. IOV

Când în zori, ca de mărgele,
Ori în limpezi dimineți
Trec, cu visurile mele
Prin holdele 'nrourate
Unde mișcă spice grele,
Grâu bogat ca un tezaur,
Mă opresc în lan, deodată
Și-ascult inima cum, iată,
Veselă a prins să bată :
Un ceasornic mic, de aur.

© BCU Cluj

ARTA TEATRALĂ CROATĂ

DE

SLAVKO BATUȘICI

Cultura croată multilaterală și înțelegătoare, care atât de însetată și bucuroasă a prins toate inspirațiile spirituale și artistice ale marei lumi apusene, de timpuriu a luat avânt în țara noastră și acea formă de artă multilaterală care se numește teatru.

Reprezentația teatrală la Raguza și în Dalmația, în special în Hvar, încă din Evul Mediu, a luat forma romano-italiană a teatrului sacru, care progresiv a fost transpusă în limba croată, apoi s'a desvoltat în spiritul laic pastorala, comedia și drama. Din acest punct de vedere, secolul 16 este bogat, în epoca când Hanibal Lucic în „Robinia" (Sclava) sa a dat Croaților prima dramă profană, iar Marin Drzic, în tinerețe student al Universității din Siena, abundă în comedii vesele din Renaștere, cari și-au păstrat până azi vitalitatea pe toate scenele croate, nu ca vechi lucruri arhivistice, ci ca opere foarte atractive. In secolul 17, drama raguzană atinge apogeul cu figura lui Ivan Gundulic. Pastorala lui simbolică „Dubravka" se joacă până astăzi la solemnități. In 1934, cu ocazia congresului Penclubul-ui la Raguza, reprezentată în fața Curții Princiare, a atras pe academicianul Marinetti, care a rostit asupra ei cuvinte de mare admirație, cum rar se întâmplă. Mai târziu, în sec. 17 și 18 este epigonul și admirația trecutului glorios care, progresiv, cade în uitare. Acest trecut va reînvia când se va ridica fluxul renașterii naționale în ținuturile Croației de Nord și când ideia unității politice și spirituale a tuturor ținuturilor croate s'a ridicat cu o sete mai mare și cu o mai puternică lege a națiunii.

In aceste ținuturi muntoase, grupate în jurul străvechei metropole a Croației, Zagreb, apare odată cu celelalte curente culturale și teatrul. Principele Fran Krsto Frankopan, ucis în 1671 ca conspirator la Novo Miesto lângă Viena, a tradus pe Molière în limba croată. Adevărata viață teatrală, care într'o continuitate neîntreruptă s'a prelungit până în zilele noastre, s'a născut și s'a desvoltat la Zagreb. Tradiția teatrală la Zagreb este foarte veche. Reprezentații teatrale se dădeau încă din sec. 17 și la început în gimnaziile jezuite la Brici — alegorii patriotice și legende bisericești

© BCU Cluj

în limba croată și latină — la seminarii în dialectul caicav, la internatul nobililor, ca și în multe palate aristocratice ale orașului de sus. Reprezentațiile de aici le organizau societățile dramatice germane, cari au apărut la Zagreb, începând din anul 1780; între altele este cunoscut că în anul 1782 s'a reprezentant Goldoni, iar în 1791 Gozzi.

Anul 1797. Zagrebul a obținut cel dintâi teatru convenabil, instalat în curtea contelui Amedeo — astăzi Muzeul de Științe Naturale — unde reprezentațiile puteau fi frecventate de toate clasele sociale. La această curte, unde s'a jucat timp de 37 de ani, preponderau trupele germane invitate, jucând drame și comedii muzicale, cari în primele decenii ale secolului 19 au arătat publicului din Zagreb, prin repertoriul lor foarte variat, pe toți clasicii aproape, deasemenea și pe Shakespeare, Goethe, Schiller și alți scriitori germani de atunci, iar din teatrul italian pe Goldoni, Castelli, Federici, Marsano, Martini și Ariosto. In acea vreme Zagreb a avut ocazia să audă și operele lui Mozart, Rossini, (Tancred în 1827), Auber, Bellini, Boieldieu. Din timp în timp se dădeau reprezentații în limba croată, date de diletanți autochtoni. Toate aceste reprezentații ca și unele asociații merituoase germane și elemente din teatrul din Viena, Burgtheater, au trezit gustul și interesul pentru teatru și simțul pentru arta teatrală. Toate aceste înjghebări însă nu au fost decât sporadice, nu au constituit un teatru organizat, cu local propriu, ceia ce este important pentru dăinuirea teatrală.

Cel dintâi local pentru teatru pe care l-a obținut orașul Zagreb a fost în anul 1834. A fost clădit de arhitectul italian Antonio Cragnolini. A fost făcut cu bani și din inițiativă particulară, iar în 1851 a trecut în mâinile Statului. Instituția se găsea în piața istorică a lui Marcu, în locul unde astăzi este primăria orașului. Clădirea era foarte frumoasă, construită în gustul timpului. Avea o scenă spațioasă, parter, trei rânduri de loji, galerie, iar după vestibul o sală mare frumoasă pentru baluri. Acest teatru însă a funcționat numai până în 1895, când s'a deschis marele teatru de astăzi din piață, în fața Universității.

Viața teatrală în cursul a 60 de ani în vechiul teatru din piața Marcu s'a desvoltat din toate punctele de vedere foarte repede și cu multă exuberanță. Acolo s'au reprezentat cele mai importante evenimente artistice, cari progresiv au creat viața teatrală organizată a Zagrebului. Au fost evenimente literare, teatrale, artistice și chiar pur politice, căci teatrul din Zagreb a stat întotdeauna în primul rând în lupta pentru naționalitate, limbă și cele mai înalte și sfinte idealuri ale poporului croat.

Teatrul a fost inaugurat în anul 1834 prin vizita lui Zwoneczek, directorul trupei teatrale germane din Bârno, după care au urmat să vie tot felul de trupe și înjghebări germane. In primii șase ani la teatrul din Zagreb s'a jucat numai în limba germană, iar cu vremea au introdus, între acte, scene din viața națională și primele încercări de creație în literatura dramatică originală cuprindeau în ele aspirația ca teatrul din Zagreb să ajungă numai în slujba limbei și a poporului croat.

Ca rezultat al multiplelor sforțări și îndelungatei munci desfășurate de patrioții croați, s'a izbutit ca la 10 Iunie 1840 să se reprezinte cea dintâi piesă în limba croată, drama istorică a lui Kukulic, „Juan și Sofia". Această dată este privită ca ziua de naștere a nouei arte dramatice și teatrale croate ; aniversarea celor o sută de ani ai ei s'a sărbătorit în Iunie 1940.

In timp de douăzeci de ani, adică între 1840-1860, Teatrul din Zagreb a dat reprezentații în două sau chiar trei limbi. In limba croată s'au reprezentat întâi piese originale, apoi s'a tradus Kotzebue, Sneridan, Scrib, Hugo, Dumas și alții. In 1841 au dat și o comedie italiană, sub numele „Fantoma cunoscută", dar numele ei în original ca și numele autorului nu sunt cunoscute. Germanii au continuat să fie oaspeții

© BCU Cluj

stabili cu reprezentațiile lor dramatice, iar Italienii cu operile lor venite cu trupe din Triest, Milano și Veneția. Prima trupă italiană a venit la Zagreb în 1842, adusă de impresarii Giuseppe Sacca și Gaspar Pozzesi. S'au dat operele lui Donizzetti și Luigi Ricci, cari în acest fel încă din viață și-au văzut operele lor reprezentate la Zagreb. Anul următor, în 1943, a venit opera italiană, având în repertoriu pe Bellini, Mercadante și Donizetti.

In cadrul acestor vizite italiene și germane, neîncetat se desvolta și cu progres evident viața teatrală croată. Numărul reprezentațiilor devine tot mai mare și calitatea lor artistică tot mai expresivă. Meritul este a doi oameni, cari se consideră pe drept pionerii teatrului croat și ale căror busturi împodobesc foyerul teatrului. Unul este dramaturgul Dr. Dimitrie Demeter, fost student al Universității din Padova și Viena, scriitor dramatic, critic, traducător și organizator multilateral teatral. Cellalt este neobositul artist și regizor Iosif Freudenreich, părintele teatrului croat, scriitorul celor dintâi drame populare, dintre cari „Grănicerii", cari se dă încă și astăzi, ca cea mai populară piesă originală. Zagreb se poate lăuda și prin faptul că în 1846 a obținut și cea dintâi operă compusă pe text croat și reprezentată în limba croată. Aceasta a fost „Iubirea și Ura", opera celui dintâi compozitor croat, Vatroslav Lisinski, primită de public cu mare entusiasm.

Anul următor, societatea dramatică germană a adus un repertoriu și mai bogat, montând „Faust" a lui Goethe, lucrări de ale lui Schiller și Hebbel. Tot felul de oaspeți distinși s'au perindat pe scena noului teatru croat. In 1853 s'a dat „Othelo" și celebrul negru Ira Aldrige, care, jucând rolul titular, a cutreerat toată Europa. Trupa de Operă italiană a venit tot mai des și cu un repertoriu bogat și de actualitate, în cap cu Verdi. Trupa Domenica Scalaria din Veneția a dat în 1852 opera „Ernani", „I due Foscari" și „Atilla" In acelaș an a venit trupa din Milano, pe care o conducea Ulisse Brambilla. S'a cântat Donizetti. Bellini, Rossini, apoi „Nabucco", „Lombarzii" și „Machbet" a lui Verdi. A doua oară, în 1854, când a venit Brambilla la Zagreb, a adus pe primadona Sofia Cammere, apoi câțiva ani a venit consecutiv. Intrase în obiceiu ca și cântăreți italieni să-și cânte partitura în limba croată, lucru ce era primit de public cu mare entuziasm. In trupele italiene intrau câte odată și cântăreți croați și chiar s'au distins câteva elemente foarte bune, cum însă la Zagreb nu exista o Operă stabilă, aceste talente au trebuit să se desvolte și să se manifeste mai mult peste graniță

Anul 1860 este important în istoria teatrului croat, căci înseamnă o eră nouă. In acelaș an au încetat pentru multă vreme reprezentațiile trupelor germane. Arta teatrală croată a rămas la casa ei singură și independentă. Societățile străine și chiar trupele de operă italiană au rămas oaspeți rari. In acelaș timp teatrul din Zagreb a căpătat forma legală. In anul 1861, Adunarea croată a aprobat legea teatrală, printre cele dintâi în Europa. Prin această lege, Teatrul a devenit o instituție națională sub administrația guvernului Statului croat, care prin subvenție i-a asigurat permanența. Aceiași lege mai târziu a hotărît înființarea Operei, Conservatorului și s'au propus premii pentru încurajarea producției literare, teatrale și artistice multilaterale. De atunci teatrul și opera ființează ca o Instituție de Stat organizată, cu repertoriul ei original.

Primele decenii ale acestei ere, adică până în anul 1870 când s'au pus bazele operei noastre stabile, reprezintă și epoca elanului tinerei drame croate. Prin neobosita lor activitate, Demeter și Freudenreich au scos la iveală multe talente, printre cari pe celebrul, azi romancier și critic, August Șenoa, care a adus în viața artistică multe realizări artistice, aducând și o critică severă. Repertoriul original croat s'a

© BCU Cluj

îmbogăţit cu opere dramatice din istoria Croaţiei şi comedii din viaţa contemporană, iar repertoriul străin cuprinde cele mai importante opere clasice, romantice şi ale scriitorilor mondiali contimporani. Tot atunci s'au dat la Teatrul din Zagreb, pentru prima oară, în limba croată „Wilhelm Tell" a lui Schiller, (în 1861). „Bolnavul Inchipuit" a lui Molière, (1862), „Mirandelina" a lui Goldoni în 1863 „Femeia Indărătnică" a lui Shakespeare, „Egmont" a lui Goethe, în 1865. La Hugo şi Dumas s'a adăogat numele lui Grillparzer, Sardou, Labiche, etc. Aceste câteva nume ne arată varietatea repertoriului teatral din acea epocă. Tot aşa şi în ultimul deceniu. când au venit treptat, cinci turnee italiene. In anul 1861 trupa lui Carol Rafael Burlini din Triest, apoi impresarul Giovanni Battista Andreazza din Udine, care a adus şi ultima trupă italiană în anul 1869.

Nu mult după aceia, s'a înfiinţat o nouă ramură a operei, în limba croată — opereta. A început în 1863 cu Offenbach, a continuat cu Suppé, iar în 1866 a fost reprezentată cea dintâiu operetă a compozitorului croat Zajic. Inainte de a ajunge la importanţa operei lui, vreau să accentuez că timp de aproape trei decenii Zagrebul a ascultat opera italiană şi a cunoscut astfel toată literatura în materie de operă şi operetă, ceia ce a desvoltat gustul publicului pentru genul acesta, rafinându-l.

Intemeietorul Operei din Zagreb, nobilul Ivan Zajic, s'a născut la Rieka, iar muzica a studiat-o în 1849-55 la conservatorul din Milan. Mai târziu a activat la Viena ca dirijor şi a compus opere şi operete comice. In anul 1870 a devenit directorul Operei din Zagreb şi de atunci metropola croată a avut o Operă stabilă, care a funcţionat până în 1889. Inaugurarea s'a făcut cu opera lui Zajic „Mislav", urmată de „Nikola Şubic Zrinski" în 1876, amândouă cu un succes răsunător. Aceasta din urmă face parte din repertoriul popular al operei croate. Ca elev şi adept al Italiei lui Verdi, Zajic, sub administraţia sa, a dat cel mai bogat repertoriu de operă italiană, complectat de Mozart, Weber, Delibes, Gounod, Smetana şi alţii.

Paralel cu desvoltarea ramurei muzicale se observă şi un progres vădit accentuat în producţia dramei, şi din punct de vedere calitativ şi cantitativ. In repertoriul original apar operele clasice croate ca „Dubravka" lui Gundulic şi apare un număr din ce în ce mai mare de noi dramaturgi croaţi. Miko Bogovic scrie drame din istoria croată, iar Josip Eugen Tomic şi Janko Jurkovic comedii sociale, iar în traduceri aproape toate capodoperile universale.

Cu tot progresul însă, opera stabilă nu s'a putut menţine, căci în 1889 a trebuit să-şi întrerupă activitatea pentru vreo cinci ani. In acest interval însă, Zagreb-ul nu a rămas fără reprezentaţii muzicale. In timpul verii s'au organizat trupe care au dat spectacole de muzică italiană şi naţională. Incetând opera stabilă, teatrul dramatic a trebuit să-şi intensifice activitatea, pentru ca să poată păstra viaţa teatrală din Zagreb. Drama s'a desvoltat într'un ritm progresiv şi uimitor, dând la iveală talente excepţionale, printre cari a strălucit numele Marchizei Maria Ruzicka-Strozzi, figura eroică Andrija Fijana şi talentul dominant al lui Adam Maudrovic, actori excepţionali.

Stabilitatea teatrului croat s'a întărit când la direcţia sa a venit, în 1894, nobilul dr. Stjepan Miletic care şi-a trecut doctoratul la Universitatea din Viena cu teza despre Shakespeare. Miletic a călătorit prin toată Europa şi a studiat cu această ocazie administraţia artistică şi tehnică a teatrelor din diversele ţări cutreerate. Cunoştea toate teatrale din Germania, Franţa şi Italia, unde în special l-a entusiasmat nivelul de artă în care se găsea teatrul din Milano, mai ales Manzoni şi marele Rossi, despre care a scris adevărate panegirice şi pentru care a plecat adeseori din Zagreb, ducându-se la Viena, numai pentru ca să le admire creaţiile artistice.

© BCU Cluj

Miletic a luptat pentru ca să readucă opera stabilă. În anul 1895 s'a sărbătorit deschiderea noului local pentru teatru, astăzi marele teatru din Piața din fața Universității, care mai mult de cinci decenii servește de altar artei teatrale croate. Patru ani de administrație a teatrului din Zagreb de către Miletic însemnează într'adevăr una din cele mai luminoase ere din trecutul teatrului din Zagreb. Repertoriul și interpretarea ating un nivel de calitate europeană. La Operă s'a reprezentat „Porin" a lui V. Lisinski, până atunci aproape uitat, cel dintâi compozitor al operei croate. Se reiau operele lui Zajic și apar nume noi de tineri compozitori croați naționali. Se dă „Fidelio" a lui Beethoven, apoi din Mozart, Wagner, Massenet, etc. In legătură cu opera, s'a organizat și baletul ca o ramură artistică dependentă de cea dintâiu. Prima balerină a fost italianca Emma Grondona.

In ceia ce privește drama, Miletic și-a formulat programul cu cuvintele: „E necesar să-ți creezi un repertoriu bun, stabil de opere clasice și cunoscute poporului tău, privind în special interesele croate și slave din punct de vedere cultural și afară de aceasta, să ții seamă și de creațiile moderne". Acest program, Miletic l-a și aplicat. A scris și mult despre teatru cu entuziasm, ca și despre tinerii dramaturgi croați. S'a tradus sub conducerea sa Sofocle, Lope de Vega, Corneille, Byron, se lărgește repertoriul lui Molière și Goldoni și ca semn pentru marele cult a lui Shakespeare se organizează un ciclu al operelor sale. Tolstoi, Turgheniev, Hauptmann, Rostand, Giacosa, Bracco, Cavalotti apar și ei în repertoriul teatral. Cu deosebită atenție a îngrijit Miletic ospitalitatea dată artiștilor străini, urmărind, mai ales, prin aceasta o influență rodnică pentru desvoltarea artei reproductive a operei și dramei croate. Cei mai numeroși sunt mosafirii din Italia, individuali sau prin grupuri oficiale. Anul 1896 a adus pe celebra soprană Amalia Marcolini. Una din cele mai mari cântărețe italiene Gemma Bellincione a vizitat de două ori în 1896 și 1897 Zagrebul cu operele „Traviata", „Manon", „Carmen", „Santuzza" și „Mignon". După ea au urmat Franceschina Prevost, apoi Aida Alloro, Rosina Storchio și baritonii Emanno de Filippi și celebrul Francesco d'Andrado. Tot așa de însemnată a fost și scena dramatică prin oaspeții celebri pe care i-a primit. Cel dintâi a fost Ernesto Rossi. Avea atunci 70 de ani, dar impresia grandioasă pe care a lăsat-o cu „Hamlet", „Othelo", „Lear", „Ludovic XI", a rămas de neuitat. După el, în 1896, a venit Gustavo Salvini cu aceleași interpretări. A urmat apoi Ermete Zacconi, care pe lângă rolurile de mai sus, a interpretat și pe „Kean", „Osvald" și „Fantoma" lui Ibsen, apoi Ermete Novelli cu Shylock, Petrucchio, Moartea Civilă, etc.

Când Miletic a pus bazele unei noi desvoltări teatrale croate, a trebuit să se retragă. Totuși, câțiva ani după el, repertoriul său a strălucit și i-a purtat gloria înainte. In anul 1902, Opera stabilă din nou a fost întreruptă și iarăși sarcina teatrală revenea numai dramei. Intre dramaturgii croați tineri, cari s'au relevat din școala lui Miletic au fost Ivo Vojnovic, Milan Ogrizovic, Milan Begovic și Iosip Kosor, cari vor fi cei dintâi Croați ce se vor produce și pe scenele europene. Dintre autorii străini, ei au ales pe Hauptmann, Maeterlinck, Strindber, Hamsun, Cehov, Gorki, Schnitzler, Bahr, Schönherr, iar dintre Italieni vor apare D'Annunzio, Bracco, Praga, Callinia și Testoni.

O însemnată întorsătură a luat Teatrul din Zagreb în anul 1909. Pentru a treia oară a înviat opera, care de atunci continuă fără întrerupere până astăzi, căci orașul a luptat cu îndârjire ca să nu se mai întrerupă reprezentațiile nici în timpul războiului nici după război. Tot atunci a apărut în repertoriul croat compozitorul cel mai dominant al epocei: Giacomo Puccini, ale cărui opere se dă compozitorilor croați, dintre

© BCU Cluj

cari se remarcă Albini, Blagoie şi Vladimir Bersa, Hatze şi Lhotke. Trebuie relevat faptul că de acum la Operă se cântă numai în limba croată. Rare excepţii fac străinii.

Drama s'a menţinut într'o activitate crescândă. Dela 1909 la 1914 s'au dat 139 de premiere, dintre cari cea mai mare parte au fost originale, iar dintre străini s'au tradus piesele însemnate ale lui Sudermann, Hoffmansthal, Wedekind, Wilde, Schaw, Benelli, Brieux, Flers, etc.

Vizitele străine se răresc. A fost numai Sarah Bernnard, Suzanne Desprès, Coquelin cel bătrân, Réjane, Le Bargy. Anul 1910 a fost artista dramatică italiană Mimi Azuglio cu „Dama cu Camelii" şi „Zaza" şi cu piesa siciliană „Malia".

Războiul mondial 1914-1918 nu a fost prilenic activităţii teatrale. Cu toate evenimentele politice grave, totuşi s'au reprezentat două mari premiere: „Cavalerul Rozelor" de Strauss şi „Boris Godunov" a lui Musorgski. In timpul războiului, în anul 1918, opera din Zagreb a plecat în turneu la Triest, unde a rămas cinci săptămâni La teatrul Politeama Rosetti s'au cântat operele lui Zajic, apoi din Verdi, Smetana şi Puccini, toate cântate în limba croată, obţinând un succes strălucit, cu toate că publicul triestin era foarte pretenţios şi critic sever.

Ultimul eveniment teatral croat începe în anul 1919. Croaţii, fără voia lor, s'au găsit în regatul „S. C. S." sau Yugoslavia, care sistematic micşora şi neglija calităţile lor culturale reale. Teatrul din Zagreb, ajutat generos de Guvern până atunci, acum se găsea în mizerie. Mizeria materială nu mai putea stimula producţiunea artistică. A intervenit şi cenzura, înăbuşind ori ce libertate de cugetare, ba chiar s'a ajuns să se împiedice reprezentarea operelor lui Lisinski, Zajic şi Goethe! S'a produs lichidarea Operei. Toate acestea însă nu au putut descătuşa pe Croaţi de mândria lor naţională, nici să stingă în conştiinţa croată flacăra sfântă a tradiţiilor lor culturale şi umanitare. Când se credea că această eminentă instituţie de cultură e la marginile prăpăstiei, ca prin minune apărea salvarea ei. Statul o persecuta şi aştepta cu nerăbdare şi răutate înfrângerea ei, dar nu a avut această satisfacţie, căci publicul şi-a salvat teatrul, ţinându-l în viaţă decenii încă. Câte jumătate milion de coroane pe an se scoteau din abonamentele pentru sute de reprezentaţii înainte. Societatea prietenilor teatrului plasa biletele prin toate păturile sociale, la care publicul răspundea mereu cu acelaş elan şi entusiasm ca în 1940, la naşterea lui şi de atâtea ori la renaşterea lui, după atâtea încercări pe care le-a avut. Acesta a fost patriotul croat. El a reuşit să facă ca teatrul din Zagreb să-şi menţină şi în ultimele două decenii poziţia la care se ridicase, stimulând şi producţia naţională originală şi aceia a traducerilor din operele contimporanilor. Nu e dramă din clasic sau romantic sau operă muzicală care să nu se fi produs şi pe scena teatrului din Zagreb, dela Cimarosa şi Glück până la Respighi şi Stavinski. Din anul 1870, de când se făcea o statistică exactă a repertoriului şi până astăzi, s'au reprezentat la Zagreb aproape 1.500 diferiţi autori muzicali şi dramatici şi cam 2.500 diferite opere. Clădirea, de mai multe ori reparată şi modernizată, corespunde tuturor cerinţelor tehnicei moderne teatrale. Academia de muzică şi artă dramatică a Statului este reprezentată de o generaţie de cântăreţi şi artişti tineri, care regenerează ansamblul. Regia s'a perfecţionat sub Ivo Raic', dr. Branko Gavelli şi Titi Strozzi ca factor activ şi creator artistic. Dirijorul Kreşmir Branovic şi Lovro Matacic s'au făcut cunoscuţi peste graniţa Croaţiei. Scenografii Ljubo Babic şi Marian Trepşe au realizat originale puneri în scenă. In 1920 a fost reînoit şi baletul pus sub conducerea Margaretei Froman şi a urmaşilor ei.

Prin colaborarea nenumăratelor personalităţi creatoare, repertoriul teatral a reuşit să se prezinte desăvârşit. Nume de compozitori croaţi au trecut şi peste hotare,

© BCU Cluj

cum de pildă este Gotoc cu opera sa „Ero din acea lume" sau baletul lui Lhotke şi Baranovic care au avut succese răsunătoare departe de graniţele patriei. In afară de cei amintiţi trebuiesc relevaţi şi Şirola, Şafranek-Kavic, Odak Papaudopulo şi Parac. Străinii au fost toţi reprezentaţi în ultimele două decenii. Dela Wagner la Boito, Dvorak şi Stravinski, nu a rămas operă celebră care să nu fi fost adusă pe scena teatrului din Zagreb pentru ca publicul să fie pus în curent cu toată producţia muzicală aleasă.

In dramă, un număr tot mai mare de scriitori croaţi îşi fac un renume, încât opera lor este tradusă şi în limbi străine. Begovic, Krleza, Strozzi şi Muradbegovic reprezintă nume alese în drama croată. Repertoriul străin este mai larg ,dar supus deacum unei selecţiuni mai minuţioase. S'a adăogat şi Pirandello, Chiarelli, Martini Nicodemi, Benedetti şi alţii.

După cum am remarcat, teatrul din Zagreb a primit bucuros pe artiştii străini care le-au onorat scena. Printre ultimii trebuie amintită trupa din Moscova, Burgtheater din Viena, Comedia Franceză şi Opera comică din Paris, Opera de Stat din Dresda şi Frankfurt, Opera Regală din Roma, două vizite ale solistului dela Scala din Milano, apoi Şaliapin, Baklanov şi alţii. In 1930 Emma Gramatica, iar în 1939 Compagnia del Teatro di Venezia, cu comediile lui Goldoni.

In afară de marele teatru, care are un caracter reprezentativ şi unde se reprezintă opere şi drame de amploare, s'a mai deschis la Zagreb, în anul 1928 şi Teatrul Mic din Str. Frankopan, în care se dă un repertoriu mai uşor (operete şi comedii). Marele teatru are 1100 locuri, pe când cel mic numai 660. Intreg ansamblul, adică personalul administrativ, soliştii operei, directorii, dirijorii, orchestra şi baletul, personalul technic al scenei şi al lucrătorilor numără peste 400 de persoane.

In afară de Zagreb viaţa teatrală este foarte însufleţită şi în provincia croată, care îşi are tradiţia şi trecutul ei. La Split şi la Osiek există un teatru desăvârşit pentru dramă, operă şi operetă.

Local stabil teatral, au, în afară de aceste oraşe şi Dubrownik, Sarajevo, Banialuka şi Varajdin şi toate oraşele însemnate din Croaţia au săli cari primesc trupele din Zagreb şi din oraşele vecine.

Prin crearea Statului independent croat, capătă şi teatrul croat o mai mare însemnătate şi o mai largă înţelegere. Ca şi tuturor celorlalte instituţii culturale, Statul croat va da cea mai mare posibilitate de muncă şi desvoltare şi teatrului, transformându-l într'un adevărat centru de artă şi progres.

© BCU Cluj

ANTUN NIZETEO

„NEBULOSA de COLON“

In românește

DE

ȘERBAN BASCOVICI

Vezi, Cristobal, chinuitoru-ți vis s'a 'nfiripat :
Corăbiile ancorate'n port te vor
Purta pe unde nici închipuirea ta, nălucitor,
Visător,
Nu te-a purtat.

In urmă-ți, cei ce mint și clevetesc
La Santa Fé, a Isabelei curte, sunt departe.
— Cât de mărunt e tot ce-i omenesc,
Când iscodești ce-i nou în altă parte !...

La fel, tovarăși scumpi, cuvinte ale mele,
Ne-așteaptă 'n vreun port corăbii și pe noi...
O, unde sunteți, Sante Pinte, magice Venezuele ?
Și ce ne-oprește să plutim căutând meleaguri noui ?

© BCU Cluj

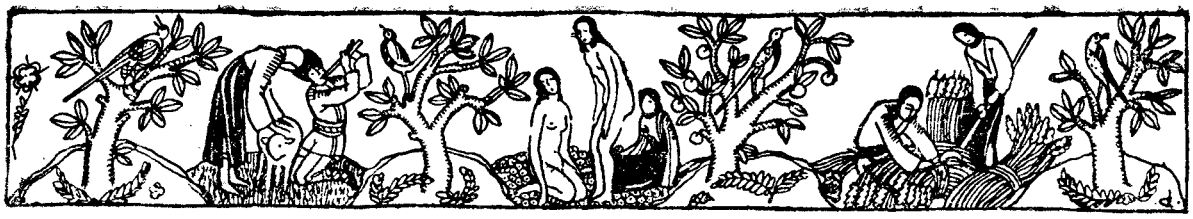

IVAN MEŞTROVICI

DE

IVO ŞREPEL

„Trebuie să fii îndrăgostit de veşnicie, pentru ca opera ta să fie cel puţin umbra ei "

(Meştrovici, în studiul despre Michelangelo)

Intre Krk şi Cetinie, unde odinioară se întindea regatul regelui croat de sânge naţional, Dimitrie Zvonimir, şi-a petrecut copilăria şi adolescenţa unul dintre cei mai mari artişti de astăzi, sculptorul croat Ivan Meştrovici.

Păscând oile la poalele munţilor stâncoşi Svilaia, iar acasă observând pe tatăl său la ţară, clădind şi adăogând mereu câte ceva căsuţei, înfrumuseţând-o mereu, sau ascultând pe mama sa, care cu dar de povestire îi spunea într'un graiu pitoresc neasemuit tot ce ştia din bătrâni, ce se transmitea din gură 'n gură dela tată la fiu, din vremuri vechi, în Zagoria dalmatină, învăţând să scrie şi să citească din Biblie, şi din cântecele lui Kaşici şi calendarele îngălbenite, copilul a cunoscut minunile naturii, virtuţile şi slăbiciunile omeneşti şi s'a „îndrăgostit de veşnicie" cum a spus-o chiar el. în studiul său despre Michelangelo.

A început mai întâi ca şi ceilalţi copii să înfrumuseţeze fluerul de păstor cu podoabe naţionale şi în acelaş timp să cioplească în lemn şi să frământe din lutul moale chipuri de oameni şi animale. O făcea din nevoia de frumos a firii omeneşti, aşa cum de mult s'a născut germenele artei în om, în neamul omenesc. Şi nu sunt numai exterioare, ci şi interioare motivele primelor sale încercări de creaţie, neobişnuit de înrudite şi aproape identice cu acelea pe care le descoperim şi le păstrăm cu grijă, încercări artistice, originale, ale omului preistoric. Concepţia divină ca supremă forţă, natura cu toată măreţia ei şi legătura omului cu Divinitatea şi cu lumea sunt cele dintâi trei mari inspiraţii care au turburat sufletul sensibil al copilului ce pleca din sat spre deal, urmând calea caprelor spre vârful munţilor, sub cari s'a născut şi de unde putea să privească în zare marea, minunat de albastră, a Adriaticei croate. Şi tot ceea ce în ultimul deceniu al secolului trecut a ţâşnit şi s'a ridicat din sufletul, din subconştientul micului păstor dela Svilaia, a izbucnit mai târziu ca într'un acord de orgă în creaţiile de artă nenumărate ale marelui artist Meştrovici, conştient aprofundate şi maturizate. Sentimentul adânc religios, în cel mai larg înţeles al cuvântului, a rămas caracteristica vieţii sale şi s'a simţit în opera sa sub diferite forme. Tendinţa spre monumental în marea operă de creaţie a sa este strâns legată de pământul şi natura toată din ţara sa, unde munţii sunt sălbateci, catedralele au clopote de piatră, unde norii se agaţă de cerul îndepărtat, unde tunetul bubuie puternic şi ecoul le răspunde îndelung, unde vântul vueşte mai tare, iar soarele e mai cald şi dogoreşte mai puternic ca în alte regiuni, unde s'a legănat copilăria altor artişti croaţi sau europeni Ca mistica spe-

© BCU Cluj

cifică, ce activează asupra sufletelor scandinave de pe fiordurile ceţoase sau ca în sufletul indienilor strigătul junglei sălbatece şi vuetul marilor râuri pe care le pătrunde soarele şi le dogoreşte până în adânc, la Meştrovici, această mistică vijelioasă se traduce în concepţia pe care o are despre umanitate, dreptate, vitejie şi libertate, sentimente care i-au dominat copilăria, apoi le-a cultivat pretutindeni, în marile centre de cultură europene, pătrunse de tradiţii şi pline de esenţa civilizaţiei, ca şi în orăşelul natal Otavita, fără şcoală, fără bibliotecă, fără poştă şi abia cu un mic spital. De aceia, în creaţia lui Meştrovici, *momentul religios* este tot atât de puternic ca şi momentul *etic* în forma sa rudimentară, primordială. Căci după cum în ţările îndepărtate, în regiunile comerciale şi industriale, s'au păstrat mai mult obiceiurile vechi populare şi costumele naţionale, tot aşa şi la Croaţi s'a păstrat mai curat bătrânul suflet naţional cu morala şi etica lui. Aici nu există rafinament de *semitonuri* nici în interior nici în exterior, ci pur şi simplu jocul clar şi statornic al umbrei şi luminei.

Dalmaţia croată a dat lumei un foarte mare artist şi câţiva alţi sculptori mari şi aceasta din două motive speciale: primul e bogăţia în piatră a solului şi chipul magistral de a se ciopli în ea, iar al doilea motiv e plasticitatea naturei anume parcă făcută pentru sculptură prin puterea de neînvins a jocurilor de umbră şi lumină. Dar la aceste motive tari, de ordin exterior, trebuie adăogat şi unul de ordin interior şi anume religiozitatea şi etica locuitorilor Dalmaţiei. Această etică, pe care Meştrovici a primit-o odată cu laptele mamei sale, a crescut şi s'a desvoltat în comunitatea de viaţă cu compatrioţii săi, apropiaţi sau depărtaţi, trecând apoi ca o consecinţă firească în opera sa, fiind motive esenţiale care se repetă în toate variantele: *maternitatea şi suferinţa pentru „asentimentul împărăţiei cereşti"*. Este tot ciclul eroic din perioada secesionistă. Sturm und Drang (după studiile dela Viena) este numai strigătul pentru dreptate, umanitate şi libertate, numai protest împotriva oprimării, a desnaţionalizării şi extirpării celor mai fundamentale drepturi omeneşti. Toate astea sunt numai lupta împotriva materialismului crud şi al silniciei nemiloase, pentru idealul curăţeniei interioare, pentru apărarea cinstitului chip al ţăranului, care este, să repetăm, „îndrăgostit de veşnicie", încrezător fanatic că trebuie să se facă dreptate, că jertfa nu va fi şi nu trebuie să fie zadarnică niciodată, şi viitorul bun şi luminos trebuie să înăbuşe prezentul întunecat, aspru, greoi şi plin de descurajare. La ţărani se repetă atât de des şi cu atâta semnificaţie dictonul „Post nubila Phoebus" şi deci nu e de mirare, dacă nici cea mai nerusinată tiranie nu a reuşit să clatine în mentalitatea ţăranului credinţa că Matia Gubec va reînvia şi că soarele se va ivi iar dintre nori. Tot aşa, la Meştrovici, credinţa lui,oarecum latentă dar aprigă şi de neînvins, în izbânda naţională, umanitară, nu au putut-o sdruncina toate josniciile omeneşti, nedreptăţile şi grozăviile, care au cutremurat umanitatea în apocalipticul dezastru din primul şi al doilea război mondial, cari au căzut în epoca celei mai mature puteri şi capacităţi de creaţie. El a continuat să privească şi să judece prin prizma veşniciei şi ca Archimede, care nu s'a lăsat înşelat de cercurile lui, tot aşa nici el, făcându-şi schiţele, nu s'a lăsat, ca şi Galileu de ideia lui: „şi totuşi se mişcă". Iar însuşirile lui sufleteşti, sănătoase şi robuste îşi au origina în căsuţa de ţară dela poalele munţilor stâncoşi, unde şi-a petrecut copilăria, cultivate apoi în lumea mare, din carte şi din curentele puternice pe care le-a cunoscut de aproape. De câte ori linia lui de desvoltare a trecut dela expresionism la arta greacă, naturală, simplă, la asceza gotică şi beţia elanului interior; mistica orientală, monumentalismul renaşterii şi delicateţea prerafaelică, religia şi idila, tot de atâtea ori expresia lui artistică a fost dominată de acea robusteţe elementară şi sintetică a concepţiei vieţii pământeşti şi a celei de dincolo, care prin veacuri trăeşte în sufletul ţăranilor munteni croaţi. Ţărănesc e, de exemplu, acel simţ excepţional şi evo-

© BCU Cluj

luat pentru tipic, care a devenit aproape un simbol. Când nu e vorba de portret, se poate observa că tipurile lui feminine sunt prea frumoase și mereu același cap, ba chiar același trup. Dar tocmai aici este puterea lui Meștrovici. El nu cere și nici nu vrea ca pe privitor să-l intereseze varietatea nasului, a buzelor, a bărbiei sau a părului, ba nici chiar torsul, sânii și pântecele, dar cere ca atenția să fie răpită de modul cum este exprimat totul: ce poate vorbi capul sau gestul mâinilor, atitudinea întregei opere de artă și intensitatea interioară, încercarea și reușita unei expresii. Astfel ne putem da seama cum 20 de sculptori buni s'au răspândit prin Zagoria dalmatină, pentru ca fiecare dintre ei să găsească modelul femeii visate dintr'o anumită regiune și să se silească să deosebească după fizionomie un ținut de cellalt, să-l redea realist, pentru ca privitorul să regăsească pe femeia și mama munteanului croat. Și Meștrovici a redat o astfel de femeie și de mamă cu aceiași fizionomie în opera lui sculpturală, în „Mama mea", în „Madona" din altarul din dreapta în biserica Sfântul Marcu din Zagreb și în statuia „Legendă croată". Și peste tot este același chip de femeie și mamă a Zagoriei dalmatine, simbol al femeii și mamei întregului popor croat.

Excluzând tot ce este efemer și dependent de întâmplare, el a dat *sinteza,* care vorbește mai elocvent decât ori ce altă nefolositoare prezentare a variației sau întâmplării. Tot atât de sintetice sunt și statuile sale, pe care le-a numit „Femeia de lângă mare", „Amintire" și „Contemplație", „marmore divine", unde sunt într'adins suprimate toate varietățile de tipuri, pentru ca ceia ce este în general frumos și etern în desăvârșirea formei, să exprime o spiritualitate vie și adâncă. De aceea putem spune despre tipurile statuilor lui Meștrovici că sunt idealizate, însuflețite, pasionate, modeste, țesute din dureri sau bucurii, posomorîte sau zâmbitoare, dar nu credincioase detaliilor, „ca vii" în sensul decorativ și linse ca într'un salon cosmetic ca să placă mai mult. Numai o mare cunoaștere a tehnicei, munca neobosită și puternica desvoltare sufletească au dat posibilitate maestrului Meștrovici ca în chip suveran și logic să ignoreze orice artă ieftină, orice concesie de a concepe „comodul și frumosul", ba chiar orice prezentare realistă a diferitelor modele și nici idealizarea patetică a rigidității pseudo-clasică. Aceasta și-au putut-o permite numai cei mai mari dintre cei mai mari: Fidias, Michelangelo, iar în vremurile mai noi, parțial, Rodin și Bourdelle. Și aici Meștrovici este mare prin faptul că el lucrează orice, indiferent, în schițe, bronz, lemn, piatră sau marmură. După cum Brunelleschi și Donatello au fost predecesorii lui Michelangelo în Italia, tot așa, maestrul Radovan, creatorul minunatului portal al catedralei din Troghir, care s'a terminat în anul 1240 și Buvino, artistul care a sculptat în lemn poarta catedralei din Split, au fost predecesorii lui Ivan Meștrovici de pe țărmurile Adriaticei croate. Maestrul aproape din frageda copilărie s'a însuflețit de aceste două capodopere și le-a prețuit întotdeauna.

In timpul studiilor sale la Viena a fost atras în special de cultura veche orientală, care se simte în multe opere ale lui din epoca de creație mai timpurie. Sfincși și cariatide și eroii ciclului epic poartă toți în ei pecetea acelei influențe, mai ales capul cioplit în lemn al Asirianei, „Vestala" cufundată în meditație și „Mama mea", care este redată în maniera divinităților răsăritene.

In epoca doua, Meștrovici înclină spre Fidias, care nu este atât de viu în sculptură când e vorba de desăvârșita redare a corpului omenesc. Aceasta o mărturisește majoritatea operelor sale în marmoră, cum este „Psyché", „Așteptarea", „Femeia de lângă mare", „Meditația".

In a treia fază, marele artist croat a fost inspirat de arta bizantină și gotică timpurie. „Mama învață pe copil să se roage", „Răstignirea lui Hristos", „Sf. Francisc din Assisi" și minunata „Madonă în marmură neagră" sunt operele care ne documentează în această direcție.

© BCU Cluj

Dar, în marea şi universala creaţie a lui Meştrovici se găsesc şi elementele primei renaşteri. Numărul mare de îngeri şi femei care cântă, relieful de lemn al „Madonei cu îngeri" şi multe detalii de invenţie genială, ca şi mauzoleul familiei Racici de la Ţavtat de lângă Dubrovnik, (Raguza) simţi că respiră căldura şi curăţenia inimei unui Fra Angelico, Ghirlandaio, Mantegna. Dar meşterul dela Adriatica, din punct de vedere psihic este totuşi mai aproape de marele Michelangelo, artistul genial, care cel mai desăvârşit a ştiut şi a izbutit în măreţia patosului cu dimensiuni supranaturale să împace şi să fie de acord cu perfecta şi profunda pasiune interioară şi flacăra arzătoare pentru divinitate. „Moise" al lui Meştrovici într'adevăr este cu atât mai patetic decât al lui Michelangelo, cu cât au crescut şi s'au mărit pe nedrept adepţii Viţelului de Aur dela Renaştere până azi. Totuşi şi această operă este tot în spiritul marelui maestru al Sixtinei şi al mormântului lui „Julius", „Maria Magdalena", „Grigore Ninski, „Medulici", „Marulici", monumentele Regilor Carol, Ferdinand din Bucureşti şi atâtea opere ale lui Meştrovici, ba chiar şi statuia care reprezintă pe Michelangelo, sunt o dovadă că cel mai mare artist croat a trăit viaţa renaşterii şi a trăit legat de toată sfera culturală a Mediteranei.

In „Indienii" care sunt aşezaţi la intrarea unui parc din Chicago, se vede că maestrul s'a întors din nou spre expresionism; în monumentul soldatului necunoscut de pe muntele Avala, are elemente arhitectonice ale bătrânei Persii, iar în multe minunate reliefuri în lemn — care sunt poate cele mai frumoase din tot ce a creat — iarăşi apare arta bizantină şi gotică; în reliefurile de bronz „Naşterea" şi „Pietà" se oglindeşte spiritul renaşterii timpurii şi în opera lui cea mai matură şi mai măreaţă *„Pietà"* din altarul bisericii Sf. Marcu din Zagreb, s'a înălţat în expresia feţii, concentrarea durerii şi renunţarea supremă până la marea artă a lui Michelangelo... Şi astfel maestrul şi astăzi lucrează cu aceiaşi perseverenţă şi asiduitate, din aceiaşi genială inspiraţie, creind tot mai multe opere cu care se poate mândri omenirea întreagă şi în urma cărora Croaţii sunt cunoscuţi astăzi în toată lumea, preţuiţi şi ajutaţi.

Ca şi cei mai mari şi mai importanţi artişti ai trecutului, Meştrovici este o personalitate foarte puternică şi multilaterală, care s'a distins nu numai în sculptură, ci a creat opere de seamă în arhitectură, mauzoleul din Tavtat şi Otaviţa, etc. (în pictură, în muzică, în scrieri critice — cum sunt studiile despre Michelangelo şi Rodin) şi într'o foarte bogată operă pentru prosperitatea poporului croat. Apoi cum este chipul şi atitudinea fiecăruia dintre cei trei evanghelişti, Ioan, Luca şi Marcu, pe cari i-a reprezentat atât de artistic, reliefându-le toate caracteristicile fiinţei lor şi felul de descriere al întâmplărilor din Noul şi Vechiul Testament, tot aşa şi-a întregit Meştrovici creaţia lui genială de astăzi, rezultat al unui temperament vulcanic, al unei inteligenţe superioare, multilaterale şi a unui suflet modest şi cinstit, calităţi de admirat mai ales la un autodidact , pe care viaţa l-a format.

Când privim ultima lui lucrare „Pietà", simţim că aici a încetat graniţa între cea mai mare umilire şi cea mai mare înălţare şi artistul este aici ca pe flăcări şi cu emblemă însângerată a schiţat destinul întregei lumi. Astfel cunoscându-l, ca om şi patriot, ne dăm seama că cu privirea lui a îmbrăţişat cu mult mai sus şi mai departe decât majoritatea contimporanilor săi, că purta în suflet nesecatul izvor de dragoste, care l-a ajutat să înţeleagă pe oamenii şi problemele trecutului şi prezentului şi forţa primordială şi sălbatecă ce i-a făurit sentimentele şi însufleţit cunoştinţele a pus-o în operele sale nemuritoare şi o lasă moştenire poporului croat şi generaţiilor viitoare ale întregei omeniri.

© BCU Cluj

SOLUL RĂSMERIŢEI

DE

MARCIAN LOTRU

(Continuare şi sfârşit)

SEMNALE AŞTEPTATE

Dela vetre cât ariile cu movili de jăratec
Din rarişti unde cetele sălăşluesc răspândite
Pornesc la chemare prin ponorul blestemat de sălbatec
Aceşti fii ai pădurilor cu chice şi bărbi încâlcite.

Rămân băeţandrii ce trebuluesc jucăuşi,
La dogoarea focului şi-au spânzurat bernevecii
Şi-aşa numa'n piele, ca'n iad spiriduşi
Se 'ncaeră 'n trânte, mai fac ghiduşii,
Invârt în frigările de-un stânjen berbecii
Ori cântă vre-o doină născută la Jii.

Foaie verde de arţar
Vai de traiul meu amar
Fără cei patru pereţi
Ca o floare între scaeţi
Fără mumă, fără tată
Ca o fiară alungată
Fără soră, fără frate
Fără pic de libertate
Fară rude şi soţie
Fără pic de avuţie.

Şi-am zis verde foi de fag,
Adă-mi Doamne ce mi-e drag,
Adă-mi chipul dorului
In golul pridvorului.

© BCU Cluj

Dă-mi roua belşugului
Din coarnele plugului
Lanurile grânelor
Şi tot bunul stânelor.

Mi-au dat bunii mei stejarii
Gheoage mari cât palicarii
Dând la mirul tărtăcuţii
Voi sdrobii toţi Arnăuţii
Scăpând vreun 'n fuga mare
Nu-i mai trebui lumânare
Că-l prind din urmă cu glonţul
Corbii'n el să'nfigă clonţul.

Foaie creaţă de urzici
Care-şi sdrelesc pulpele
In pustiul cucilor
Priporul bursucilor,
Prin hăţiş ca vulpele.

Foaie verde vrejul murii
Toţi haiducii şi pandurii
Ies la marginea pădurii
Din spre Vadul-Teancului
Să-i aducă Iancului,
Iancului Jianului
Strănepot al Banului
Şapte rânduri de pistoale
Şi iarbă şapte ocale,
Iar lui Tudor darul lui
Sirepii Serdarului.

Când fac poteră zevzecii
Le tăiem firul potecii...
. . . . . .
— Lasă proclete cântatul, c'ai uitat să 'nvârţi berbecii".

III.

In preajma mânăstirii, pandurii se orânduesc pân'departe.
Au scos mielele de pe cap şi grăesc numa'n şopot.
Urcă o ciripire de toacă, scapă un dangăt de clopot,
Se cască grelele porţi într'o parte.

In curtea bisericii, săteni, furnicar.
Scârţie pietrişul strivit sub opinci
Mărindu-se pâlcuri din noapte răsar
Câte doi, câte trei, câte cinci.

© BCU Cluj

Din care coclauri, cătune ori sate,
In sarici cât urșii, din ce viziunie
Purces-au chemării, cărări neumblate
Și unde-au stat de cu zi ?... Cin'să știe ! ?

Pregătire de slujbă. Musafirii de seamă
Adus-au din Craiova într'o glugă
Un căuș cu inele de alamă.
Pentru noaptea asta serbată la rugă.

In sfinte odăjdii, gravură de Bizanț,
Cucernicul Macarie — o mască a durerii —
Aduce-o lumină, din ea merge-un lanț,
S'aprind lumănările ca'n noaptea 'nvierii.

Vre-un ochi de pe munte de-ar fi să cuprindă
Vâlceaua 'n lumină, greu seama să-și dee
E cerul de vară, vre-un lac de-l oglindă
Sau spuză căzută din calea lactee?...

Volintirii din rânduri, Chezașul îi strigă
In fața preotului și căpeteniei
Ei crucea sărută, primesc o verigă,
— „Logodna cu țara Olteniei — "

Lăsați mai la urmă sânt tinerii frați,
Cum gloata îi fură vor cânta osanale
De mâine încolo panduri îmbrăcați
Numărând, nu metanii... pistoale.

A știut taica staret cu adâncu'nțeles
In suflete mai vârtos să le semene
Că'n vitrege vremuri, de Domnul legate-s
Crucea și flinta cu cremene.

E-o rugă înaltă... și noi ne'nălțăm
Iată... s'apropie de ceruri pământul,
Dârdâe văzduhul când strigă „Jurăm"

Așa s'a sfințit legământul...

IV.

In chilie, de pe așternutul de paie moșneagul bolnav se ridică aiurat,
La licărirea opaițului își leagă cu nojițe de tei scoropite sandale
Vocile tunătoare în noapte l-au trezit, l-au răscolit, l-au chemat
— „E rodul vechilor cuvântări ale sale" —

Cu părul vâlvoi, sutana pe-un umăr, clătinându-se, sprijnit în toiag,
Ajunge până în fața mulțimei pe care atât de bine o cunoaște,
Cei din apropiere uimiți la vedenia aceasta de Mag
Inlăcrimați se prosternă sărutându-i mâinile ca sfintelor moaște.

© BCU Cluj

Tremură ca un ram în furtună şi cearcă a sui pe o treaptă,
In grabă de subsiori căpitanii dau plinătate puterilor frânte.
Acum trăgând aer, arcuindu-şi privirile a înălţat mâna dreaptă
Mâna ce nu mai poate să lupte, are rostul să bine-cuvânte.

Aşa nemişcat a rămas ca în vâltoare o stană zămislită cu locul.
Numai prin stuful palancă al sprincenilor ochii potopesc bucuria
Dar gâtul se frânge, ca lovit de o lance se frânge mijlocul
Se prăvale pe lespede, de pronie e hărăzit luptătorul să nu cunoască agonia.

V

Doamne!... Sânt eu oare fără prihană
Ca vechii maeştri cu mult suflet şi rost
Ce în evlavie, cuminicătură şi post
Se 'ncumetau a săvârşi o icoană?...

In clipa aceasta,
Când pe aripile văzduhului spre Tine-a pornit
Solul neamului meu obidit,
Pune pe nevrednicile-mi slove, Atotputernic Părinte,
Cât mai multă coloare în cât mai puţine cuvinte.

Sântem într'o clipă din ora utreniei,
O clipă ruptă din Facerea Lumei, o clipă de linişte...
Când simţim că vor păli licuricii pe-a cerului mirişte
Când în mersul şubred îşi târşâie imineii spre altar cuvioşii,
Când în biruinţa luminii, se umflă în trâmbiţi cocoşii.

Pe inimile ce s'au cutremurat e o mută durere stăpână
Pâlpâie înfipte în glie pentru mort lumânările,
Sâmburii lor luminează creştetele, umerii, spinările
Celor atât de îngenunchiaţi, frunţi rădăcini în ţărână.

Linişte...
Nici o talancă depărtată în păşune, nici un lătrat la vre-o târlă,
Nici un bărzăune în aer, în iarbă nu mişcă o lăcustă, o şopârlă,
Numai cură izvorul în ulucul de brad,
Coama nucului nu o mai aud susurând,
Nici Gilortul frământându-se 'n vad...
Tăcut-au şi pajiştile şi codrii şi apele...
Pravoslavnicul Macarie cu o rugă de gând
Pe smalţul ochilor, apasă încet mortului pleoapele

Linişte... Heruvimii au coborît pe pământ..
E linişte ca la Sfântul Mormânt...
Când sânt în reculegere clericii,
Până şi uşorul vânt a 'ncetat
In pietate, agăţat
Pe turla bisericii.

© BCU Cluj

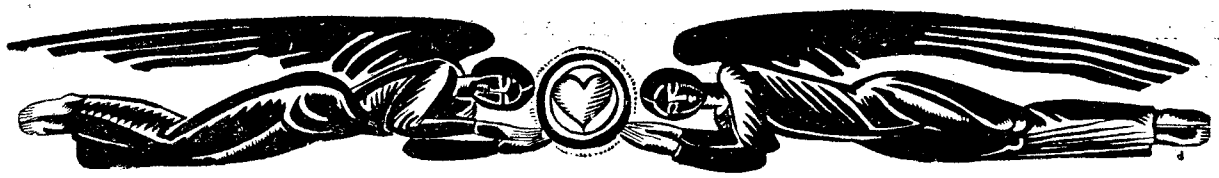

CRONICI

IDEI, OAMENI, FAPTE

„GÂNDIREA“ DEDICATĂ CULTURII CROATE

Am deschis paginile numărului de față oaspeților croați, cari au primit cu bucurie să ne vorbească despre spiritul creator al nației lor. Mărturisim că nu cunoaștem mare lucru din viața culturală a acestor vecini, cari se străduiesc din răsputeri să cristalizeze un stat propriu în mijlocul unor dușmănii pe viață și pe moarte. Vizita, pe care am făcut-o în Iunie la Zagreb, ne-a pus în atingere cu o serie de manifestări artistice și culturale, și cu o elită de scriitori, învățați și artiști de tot felul, cari dădeau laolaltă o atmosferă spirituală pe cât de europeană, pe atât de națională. Croații sunt un popor de veche cultură și faptul acesta le întărește până la orgoliu conștiința existenței istorice și până la eroism voința de a fi ei înșiși în formele culturale, sociale și politice. O personalitate națională aparte, deosebită de a celorlalte popoare slave din vecinătatea noastră, o personalitate definită într'un sistem de idei, într'un număr de opere remarcabile, și într'o năzuință de a-și fixa conturul propriu, independent, — iată revelația zilelor pe care le-am trăit la Zagreb. Anumite analogii, unele istorice, altele actuale, cu viața poporului nostru făceau să crească simpatia și interesul pentru spiritul acestor vecini, cu cari Românii n'au avut nimic de împărțit decât suferința dela aceiași dușmani și aspirația către o viață națională liberă.

Cum ne-am fi putut satisface un firesc interes de cunoaștere mai apropiată decât invitându-i să ne vorbească singuri despre ei în paginile revistei „Gândirea“? Numărul de față s'a zămislit astfel din convorbirile cu scriitorii croați, cari se știu purtători de cuvânt ai neamului lor. Mulți dintre dânșii s'au perindat prin România și, din contactul oricât de fugitiv cu oamenii și cu țara, le-a rămas, ca și nouă, dorința unei inițieri mai adâncite.

Ne apropiem așa dar de o problemă, pe care am mai atins-o când am vorbit de vecinii noștri bulgari. Ne-am ignorat unii pe alții, fascinați de miragiul marilor popoare occidentale unii, sau de miragiul Răsăritului alții. Până la un punct, această fascinație era îndreptățită de întârzierile noastre în raport cu bunurile culturii și civilizației moderne, întârzieri pricinuite de aceleași vicisitudini istorice. Am alergat cu spiritul departe de acest colț de lume în care trăim, din năzuința de a ne ridica fiecare la un nivel european. Acest avânt a fost comun tuturor popoarelor din sudestul continentului și experiențele pe care le-am făcut sunt aproape identice, cu binele și cu răul ce decurg din ele. In această perioadă de modernizare sau de europenizare, am și creiat lucruri vrednice de considerația altora și, la lumina spiritului critic, ce a urmat întâiului moment de entuziasm romantic, ne-am regăsit personalitățile proprii, lămurite în focul acestor experiențe. Astăzi stăm prin noi înșine în fața istoriei și ne putem arăta reciproc ceeace am făurit în epoca de formație națională. O cunoaștere mai aprofundată a contribuției culturale a fiecărui popor vecin e de natură să rupă ignoranța ce stă între noi și disprețul pe care ni l-am aruncat unii altora.

Dar ar fi prea puțin să spunem că e vorba numai de curiozitatea cunoașterii ca atare, sau de setea de a gusta lucrurile frumoase create de vecini. Astăzi sudestul european e conturat de dunga de foc a unor primejdii comune. Oricine are de apărat valori spirituale, prin care s'a afirmat o personalitate etnică, simte la fel cu vecinul aceste primejdii. Dacă vremea de pace ne-a făcut și ne-a lăsat indiferenți, nevoia de apărare ne apropie pe unii de alții. Avem comori sufletești, pe care voim să ni le păstrăm cu prețul sângelui. Avem o tinerețe de spirit, care înseamnă mari rezerve de energie pentru creații viitoare. Suntem popoare chemate târziu de soartă la viața modernă. Abia am intrat în vârsta culturală. Epoca formației naționale ,de care vorbeam, a fost ca o pregătire școlară pentru viața ce va să vie. Popoarele noastre trăiesc mai mult pentru viitor decât pentru trecut. Și acesta e

© BCU Cluj

semnul unei tinereţi spirituale, ce nu s'a mistuit încă în opere care să dea întreaga măsură a personalităţii noastre naţionale. Credinţa noastră e că însuşi spiritul Europei se va putea împrospăta mâine din puterile creatoare încă neconsumate ale acestei părţi de lume, care, dacă are un trecut modest, poate avea un viitor strălucit. Intemeindu-ne pe această rezervă de tinereţe creatoare, am putea vorbi de o misiune a popoarelor sudestice în ansamblul culturii europene.

Sunt atâtea motive care reclamă o cunoaştere mai aprofundată între vecini, singura care poate intensifica legăturile afective dintre ei.

Cu aceste gânduri, mulţumim scriitorilor croaţi şi români, cari au contribuit la alcătuirea acestei manifestări de prietenie româno-croată. Mulţumiri deosebite i se cuvin domnişoarei Elena Eftimiu, pentru migăloasa trudă de a fi tălmăcit tot materialul în proză, trimis dela Zagreb. Avem un singur regret: că, lipsindu-ne hârtia specială, n'am putut înflori acest număr cu imagini din pictura şi sculptura croată, preţuită astăzi în lumea întreagă.

NICHIFOR CRAINIC

CRONICA LITERARĂ

V. BENEŞ: *Semn rău. — Nuvele fantastice.* Ed. Gorjan, 1943.

Cultura română este săracă în literatura fantastică. Deşi izvoarele folclorice puteau fi puse la contribuţie, deşi fantasticul popular este excepţional de bogat, — cu ramificaţii întinse în istorie şi în concepţia de viaţă străbătută de superstiţii, închipuiri diabolice şi practice magice, — totuşi literatura cultă nu s'a oprit la această perspectivă stranie. Cu totul altfel se pune problema fantasticului pur, de influenţă livrescă, cu reflexe din literatura europeană. Aici există o întreagă gamă de nuanţe, — aşa încât numele lui Edgar Allan Poë, Th. Gautier şi chiar E. T. A. Hoffmann nu sunt de loc străini scriitorilor români.

In unele dintre poemele şi nuvelele sale, M. Eminescu ne apare ca un cunoscător al filosofiei spiritiste şi a temelor pe care le punea metempsichoza, astrologia şi transfigurarea magică. Dela Al. Macedonski până la Matei I. Caragiale, fantasticul s'a răsfrânt capricios în opere poetice sau în proză, fără ca totuşi să consacre, — în acest sens, o producţie autohtonă. *Remember*, povestirea fantastică a lui Matei I. Caragiale, este o piesă reprezentativă a genului, remarcabilă prin stilul lucrat de conştiinciozitatea unui gravor, încărcat cu giuvaericale care îngreuiază fastuozitatea expunerii. Totuşi, *Remember* ţine mai mult de povestirile cu atmosferă aventuroasă şi detectivă, fantasticul fiind mai mult un element de ingeniozitate poliţistă. Chiar la scriitorii realişti, cum ar fi Gib. I. Mihăescu sau Cezar Petrescu, întâlnim uneori peripeţiile unor personagii cârmuite de puterea halucinaţiei, şi atunci, parcă intrăm într'o nouă lume, cu dimensiuni psihologice anormale. In ultima vreme, înflorirea literaturii fantastice se inspiră din psihoza halucinatorie a timpului. Ar fi suficient să semnalăm povestirile d-lor Victor Papilian, Laurenţiu Fulga şi Ladmiss Andreescu, pentru a justifica încetăţenirea definitivă a genului.

In cadrul acestor consideraţiuni liminare, trebue să recunoaştem că volumul de nuvele fantastice al d-lui V. Beneş, ne-a surprins cu ineditul artei literare, care sondează perspectivele nelămurite ale concepţiei noastre despre viaţă. Prima nuvelă, — *Semn rău*, — pe care autorul a ales-o pentru a deschide volumul, nu este, desigur, o ilustrare reprezentativă. Intâmplarea lui Ivan Muchin, care îşi ucide fiul confundat cu o cucuvae, nu pare a fi reflexul halucinaţiei tatălui, ci în cauză se află mai mult fenomenul de posedare al lui Tolea (fiul) în care se încarnează un tenebros demonism. Există un epizod caracteristic, al bolii lui Tolea, care suferea de fotofobia noctambulilor, foarte explicit, pentru a ne arăta unde intenţiona să ajungă autorul. Dar aceasta nu este suficient. La limita dintre patologic şi fantastic intuiţia d-lui V. Beneş are de rostit un cuvânt, pe care l-a uitat, de aceia nuvela ne apare neisprăvită şi confuză.

Cu totul altfel se ţese atmosfera şi se impun personajele în *Wilhelm Temerarul, Duce de Brabant*, — scrisă sub influenţa legendelor care circulă pe seama acestui închipuit luptător cu şobolanii. Aici d. V. Beneş se dovedeşte un povestitor abil, conducând acţiunea cu multă ingeniozitate, fără digresiuni şi artificii inutile, pentru a obţine maximum de efect, captivând dela primele rânduri atenţia cititorului, care rămâne încordată până la ultimile linii ale textului. Totuşi şi aici avem de făcut unele obiecţiuni. Fantasticul nu trebue indicat prin adjective. Cuvinte ca: ciudat grotesc, tenebros, ne slujesc nouă pentru a caracteriza critic o situaţie oarecare, dar abuzul, şi chiar prezenţa lor în textul unei descrieri, trebue înlăturat. Fantasticul trebue să se desprindă simplu, din prezentarea unei situaţii sau din structura materialului, trebue cel mult sugerat, dar nici de cum impus prin balastul verbal. Ne grăbim să adăogăm că obiecţiunea noastră este de amănunt, fără să impieteze asupra povestirii în sine, care se menţine chiar fără a ţine seama

© BCU Cluj

de aceste artificii verbale. A doua obiecțiune este lipsa de originalitate a acestei povestiri: cititorul inițiat va putea cerceta variantele legendei.

Floarea albastră ține de cadrul patologiei mintale a profesorului Andrei Sutașu. Intre nebunie și fantastic există trecerea îngăduită de imperfecțiunea mijloacelor noastre de investigație. Nebunia este o dezorganizare a raporturilor neoro-psihice cu lumea exterioară, dementul fiind nu numai în capcana unei disoluții a personalității, dar el este totodată și prada unei concepții personale, cu o logică absurdă sau aberantă, mergând până la anularea complectă a criteriilor normale de înțelegere și interpretare. Nebunia se desvoltă exclusiv în cadrul patologic, și de aceia, orice efort de îndreptățire din partea noastră este inutil. Intre nebunie și fantastic se poate îngădui o punte de trecere, dar fantasticul are o structură supra normală, depășind până la un punct, după cum spuneam mai sus, mijloacele noastre de investigație și de înțelegere. Adesea ori psihologia literară face o confuzie neîngăduită între imaginație și fantezie. Imaginația este o închipuire în limitele posibilului, adică a realității cunoscute de perspectiva noastră senzorială și cerebrală. Fantezia este o închipuire absurdă, fără ca prin aceasta să fie obligator patologică, ci numai dincolo de normalitate, care poate fi așa după cum o vede fantezistul, dar viziunea lui nu are raporturi echivalente cu înțelegerea celorlalți oameni. Pe planul literar deosebirea dintre fantezie și imaginație este asemănătoare cu aceia dintre iluzie și halucinație. Iluzia este o percepție eronată a simțurilor, o confuzie între realitate și aparență, o închipuire exagerată, dar în cadrul dimensiunilor posibile; halucinația recunoaște un fond morbid și o senzație aberantă, fără contactul direct cu obiectul real al percepției. In cadrele literaturii fantastice, iluziile și halucinațiile sunt motorul care cârmuește acțiunea oamenilor. Dar în afară de aceasta mai este și o atmosferă fantastică, improvizată de predispoziția spiritului dintr'o anumită zonă culturală de a vedea lucrurile într'un cadru tenebros și macabru. Scriitorii romantici, bunăoară, au fost influențați de literatura macabră inspirată de o greșită înțelegere a Evului Mediu. Romanul lui M. G. Lewis, *The Monk*. și altele asemenea, cu crime sadice, scene de tortură, călugări sceleraţi, etc., au influențat până la saturație pe Alexandre Dumas, Ponson de Terrail și Victor Hugo.

In acest domeniu, d. V. Beneș izbutește să ne dea întreaga măsură a talentului său. Ne oprim firește, la *Cetatea cu steaguri albe*, la bizara aventură a unor pelerini care descoperă într'o cetate mistuită de ciumă numai scheletele care stau la masă și parcă așteaptă mântuirea ceasului de pomină. Totul este înfiorător, putred și straniu, în această atmosferă de cavou profanat. Și din mijlocul acestei lumi de schelete cu peruci și zorzoane, cu zale și pinteni, răsare nebunul senil Regele Wenceslav, care în fiecare an de Sfânta Elena, își serbează nunta cu logodnica ucisă de ciumă la 1432. Descrierea este riguros cumpănită, așa încât cititorul primește numai atât cât îi trebue pentru a-și crispa atenția și a rămâne țintuit și înmărmurit în această lume de nebunie și groază.

Nuvela *Păcatul fratelui Beatus* este ceva mai lungă, cu descrieri care ne dovedesc ucenicia d-lui V. Beneș la marele stil clasic, bogat și somptuos, ctitorit de Cervantes și mergând până la Anatole France. Capitolul referitor la contactul dintre Ducesa de Tiatorino și călugărul Beatus este scris cu o ușoară ironie, cu un fin scepticism, cu acea nuanță de șiretenie frivolă și de neîncredere în pornirile viclene ale oamenilor, care fac frumusețea povestirilor lui Anatole France. Din contrastul lumeștilor preocupări cu viziunea vieții viitoare, se desprinde un umor care are farmecul inedit al naivității. Fratele Beatus trece prin toate ispitele, dar este de bună seamă un trimis al Diavolului, de vreme ce privirile lui ucid pe principesa Lialula, iar răzbunarea lui aduce pârjolul în castelul Serapinilor. Oarecari discuții teologale, cu refrenul de rigoare, „Domnul e mare și puterea lui nemărginită", — ni-l situiază pe fratele Beatus alături de călugării din cărțile lui Anatole France.

Cu totul altfel se pune problema în *Pendula* și în *Casa din strada Primăverii*, unde obsesia, halucinația și frica de stafii deschid drumul delirant al sinuciderii. Cu aceste nuvele ne apropiem de Hans Heinz Ewers și de Gustav Mayrink. In ele privești ca prin ceață, dibui în necunoscut cu antenele celui de al șaselea simț. Ceiace găsim peste tot este predispoziția (o stare psihopatică fantezistă) eroilor de a se situa dela început în nelămuritul unei împrejurări fatale. Ei sunt depășiți de puteri stranii care vin din tenebrele subterane, dintr'o lume pe care o bănuim că există undeva, dar nu știm unde anume, și de ce legi este cârmuită. Sigur este că această lume este o prelungire a celeia de dincoace, și că ea nu se poate concepe deslegată de orice legătură cu complexul nostru senzorial, și aceasta ne duce la credința că avem și alte simțuri care se relevă numai în anumite momente. Dar în aceiași măsură ea turbură perspectiva lumii noastre, introduce elemente străine planului de organizare al spiritului nostru, desvăluindu-ne putința unei anulări a personalității.

Literatura fantastică, pe care o scrie d. V.

© BCU Cluj

Beneș, nu este un simplu joc, destul de capricios, al imaginației creatoare. Dincolo de literatură, există un spațiu fantastic, — în care sondele aruncate de d. V. Beneș nu au de scop numai să descopere materialul, dar să pue și anumite probleme, care l-au preocupat în decursul acestor investigații.

Mai puțin în *Teodot nebunul*, dar mai mult în *Pavilionul Nr. 6*, și în *Amo, amas, amat*, — problema trecerii dela fantastic la nebunie se pune cu plenitudine masivă. Cam deslânată în prima parte, nuvela *Teodot nebunul* se angrenează prin coincidențe bizare și superstiții într'un mecanism psihic care dă unitate ansamblului. Un sat trece prin potop, foc și trăsnet ucigător, ca pedeapsă pentrucă ucisese pe un nebun mistic. Starea de Amok, de nebunie colectivă, este admirabil redată într'o narație concentrată și plină de mișcare, încât parcă vezi desfășurarea cinematografică a acestui tablou impresionant.

Cu *Pavilionul Nr. 6* intrăm în realitate; dar trecem dela atmosfera fantastică cu care a fost obișnuit cititorul până acum, la realitatea neroniană, degradată, cu frecvente alunecări către un desnodământ fatal fără să bănuim măcar de unde s'ar putea ivi. Ultimul episod, când doctorul Savu Popescu, directorul unui sanatoriu de tuberculoși, dă foc pavilionului cu bolnavi pentru a-și satisface viziunea neroniană, este totuși o urmare firească la ingenioasa sa cură de vindecare, după cum ordinul pe care Neron îl dă lui Seneca, de a-și tăia vinele în baie, este un preludiu la incendiul Romei.

Amo, amas, amat... este odiseia plină de umanitate a unui călător ajuns în urma unui naufragiu în mijlocul unui trib sălbatec, pe care încearcă să-l domesticească și să-l domine cu armele blânde ale vieții civilizate. Intențiile lui izbutesc până la un punct, dar bestia antropoidă reacționează neașteptat, cu securea în mână, sfărâmând capul binevoitorului. Subiectul este verosimil, iar descrierea colorată și antrenantă anulează orice obiecțiune nefavorabilă. Desigur că d. V. Beneș este un virtuoz al genului fantastic, stăpânind atât de bine tehnica tratării adecvate cu subiectul, încât faptul că nuvelele sale au în totdeauna efecte surprinzătoare, nu ne apare ca ceva voit, ci ca urmarea firească a unor măestrite posibilități de a stăpâni claviatura fantasticului.

* * *

ECLIPSA CRITICEI. — Problema de utilitate publică și de prestigiu a criticei literare se pune atunci când criticii înșiși sunt în pagubă cu îndeplinirea misiunii lor. Vina prin urmare este a criticilor, care nu sunt prezenți pe șantier, n'au autoritate suficientă, și ceea ce este și mai grav, nu sunt pătrunși de însemnătatea misiunii lor. Incă mai dăinue credința că critica literară este o anexă devotată a literaturii, chiar o anexă parazitară, fără autonomie, fără stil propriu, fără năzuința de a se constitui într'un gen aparte. Astăzi discuția acestei prezențe este necesară și este de mirare că criticii literari nu s'au pronunțat încă asupra ei. Ba, ceea ce pare mai ciudat, problema a fost ridicată ca un protest de scriitori care nu sunt și critici literari.

Dacă cercetăm lucrurile mai afund, noi credem că nemulțumirea scriitorilor vine din faptul că după moartea lui N. Iorga și E. Lovinescu s'a ivit un gol, pe care nimeni deocamdată nu-l poate acoperi. Două pierderi, profund regretabile, cu o posteritate șovăelnică și fără nădejdea de a lega firul întrerupt. N. Iorga a fost un critic literar de învăpăiată vehemență polemică, — un vizionar al fenomenului cultural românesc, cu alunecări savuroase de pamfletar, — dând genului o incisivitate inchizitorială. In critica literară, N. Iorga a izbutit să se realizeze pe sine, ca temperament, ca scriitor, genul căpătând astfel autonomia creatoare a operii de artă. Paginile de ideologie literară, portretele critice, evocările, străbătute de văpaia unei credințe sau distilate cu venin polemic, vor rămâne și vor fi citite și apreciate. N. Iorga a fost un fenomen uman inedit și intransmisibil, și din această pricină posteritatea lui critică nu-l poate amplifica. Ori de unde l-am privi pe N. Iorga, toți suntem elevii lui, și chiar acei care nu-i recunosc paternitatea, sunt obligați să mărturisească trăirea proprie în atmosfera creată de dânsul.

E. Lovinescu a fost adversarul permanent și pătimaș al lui N. Iorga. De câte ori N. Iorga spunea da, E Lovinescu răspundea cu un nu răspicat, cu simțul unei strategii viclene; de câte ori N. Iorga se arăta refractar unei pseudo-valori sau unui curent literar, E. Lovinescu găsea justificări valorilor negative și își dovedea o receptivitate improvizată și oportună. Memorialist pe bază anecdotică și pe insinuări, portretist cu filigrame acidulate, E. Lovinescu a fost criticul veșnicilor mutații estetice, a mobilității intelectuale, și a impresionismului legitimat prin structura subiectivă a criteriilor sale. Lupta a ținut zeci de ani, și a fost instructivă, rodnică, și amuzantă. La rândul nostru, unii am fost iorghiști alții lovinescieni.

Criticii literari care trebuiau să însuflețească atmosfera, după moartea lui N. Iorga și E. Lovinescu, au ocolit lupta de idei, s'au ferit de baricade, și în atitudinea lor stărue credința că autoritatea se cucerește prin prețiozitate și îngâmfare aulică. D-nii Șerban Cioculescu, G. Călinescu, Pompiliu Constantinescu și

© BCU Cluj

Vladimir Străinu, integrați cu drept cuvânt de E. Lovinescu în posteritatea maioresciană, cu neînsemnate deosebiri, au aceiași structură intelectuală și aceiași receptivitate critică. Din această pricină se vor menaja, vor trage foloasele solidarității, și lauda reciprocă, interesată sau nu va fi obligatorie à tour de rôle. Concediați în grup de Revista Fundațiilor Regale, unde militau sectar, acești critici pare că își socotesc astăzi misiunea terminată, și pe pragul intrării în istorie, își așteaptă consacrarea. Un adversar mai puțin ne întristează, unul mai mult ne provoacă, și din această pricină le regretăm absența.

D. Pompiliu Constantinescu în articolul *Absența criticii* (Vremea, dela 26 Septembrie 1943) constată că „la Kalende unde sunt doi critici, se joacă de-a critica poeții sau n'o face nimeni". Nu știm dacă criticii vizați vor răspunde la apelul d. Pompiliu Constantinescu, dar deocamdată absența este nemotivată. Nu este cazul de a face procese de intenție, dar trebue să recunoaștem că criticul literar, când vrea să existe, găsește și tribuna unde să scrie. Dovadă d. Perpessicius, plecat dela R. F. R., deține astăzi foiletonul critic la ziarul *Acțiunea*. Totuși, temerar, d. Pompiliu Constantinescu se întreabă: „care sunt ziarele care au invitat un critic și-au fost refuzate?" Am trăit ani de zile în atmosfera marilor gazete de tiraj și cunosc psihologia gazetarului. Bunăoară, până la intrarea mea în redacția ziarului *Curentul*, jurnalul de altfel scris foarte bine de gazetari scriitori, nu avea un critic literar. Pe lângă alte îndeletniciri gazetărești, am obținut și foiletonul critic, dar în ziua când am venit cu o cronică despre E. Lovinescu, m'am izbit de rezistența scriitorilor din redacție. E. Lovinescu, era pus la index. Nu se putea vorbi despre el, nici în bine nici în rău. Nimicire prin tăcere. Procedeu evreesc. Am reacționat, și foiletonul s'a publicat. Dar cu acest prilej am constatat că ziariștii, foarte adesea, se recrutează dintre scriitorii ratați, și aceștia sunt cei mai năzdrăvani adversari ai literaturii și criticei literare. Totuș, această considerare nu epuizează toate datele problemei.

Intrebarea de ce ziarele n'au o cronică literară este rău pusă, pentru că unele ziare o au, iar altele dacă n'o au, tipăresc în schimb periodice literare. De pildă: la *Timpul* cronica o deține d. Petru Comarnescu și chiar d. Petru Manoliu; la *Viața*, d. Mihai Chirnoagă; la *Acțiunea*, d. Perpessicius; *Universul* tipărește în schimb *Universul Literar*, unde cronica o deține d. Traian Chelariu. Numai *Curentul* așa dar n'are o cronică literară.

In astfel de condiții, unde se pot plasa d-nii Cioculescu, Călinescu și Streinu? Locurile sunt ocupate de alții; cadrele critice se primesc. Se prea poate ca d-nii Călinescu și Cioculescu să aștepte vremurile de aur ale *Adevărului* de odinioară și să se izoleze de fenomenul literar de azi. Ce-ar face bunăoară d-nii Cioculescu și Călinescu dacă ar avea o cronică literară la *Universul* sau la *Porunca Vremii*? Ar continua să scrie despre Camil Baltazar și Felix Aderca, feștelind valorile românești? Critica literară a acestor critici a fost depășită de fenomenul literar de astăzi, și absența lor este o eclipsă de înțelegere. Prin urmare, peroratia d. Pompiliu Constantinescu este *Pro domo*, apărând cauza pierdută a grupului.

Totuși este regretabil faptul că *Revista Fundațiilor Regale*, de sub conducerea d. D. Caracostea de mai bine de doi ani, n'are cel puțin un critic literar cu autoritate. Nu se găsește oare nimeni care să înlocuiască pe criticii înlăturați în grup de actuala conducere a revistei? *Viața poeziei*, scrisă cu artistice însăilări de d. Ion Siugariu, nu rezolvă integral problema criticii literare la R.F.R. Afirmarea d. Pompiliu Constantinescu, că subsemnatul ar face la *Gândirea* o cronică literară „după dogmele sectare ale revistei", n'are nici un temei. La *Gândirea* s'au scris în ultimii doi ani cronici literare înțelegătoare despre poeții și scriitorii care n'au colaborat la această revistă, și nici n'au vreo atingere cu ideologia publicației. Alții, care deși ne-au atacat personal, și desigur nu academic, au fost recenzați, și meritul revistei *Gândirea* este de a nu fi practicat niciodată nimicirea prin tăcere.

In definitiv, toată supărarea d. Pompiliu Constantinescu se reduce la faptul că d-nii Călinescu și Cioculescu nu pot scrie nicăiri. Regretăm și noi absența acelui savuros *Prostologhicon* din *Jurnalul Literar* de odinioară, și recunoaștem d. G. Călinescu merite de portretist, dar cine este de vină dacă a scris o Istorie a literaturii române pentru slăvirea Israelului?

Criticii n'au nevoe de mila nimănui pentru a exista. Lozinca este chiar de a proceda fără milă. Cine vrea să scrie critică, chiar în criza de azi a presei cotidiene și periodice, va găsi o tribună. Cine n'o găsește, înseamnă că nu este util și oportun, sau mai poate fi învinovățit și de carența autorității.

NICOLAE ROȘU

CRONICA DRAMATICĂ

DRAMA ȘI TEATRUL. — Incercând a formula judecăți mai largi, pentru a fixa gustul unei epoci ne vom vedea siliți să desprindem întâmplările scenei pe un răstimp ce depășește

© BCU Cluj

stricta actualitate. Vom descoperi în acest fel şi o anumită orientare în conducerea teatrului nostru şi, firește, şi un public care, cu toată năvala pe care o dă astăzi la teatru, acceptă sau nu un anumit stil şi o anumită dramă.

Astfel privite lucrurile, iată că ni se înfăţişează, cuprinzând două stagiuni, două teme principale, şi anume: reprezentarea lui Schiller pe scena teatrului Naţional, exclusiv, şi reluarea romantismului francez, în forma lui mai apropiată, rostandiană, mai întâi, pentruca în cele din urmă, însuşi izvorul de mult uitat, „Hernani", să fie adus în faţa spectatorului contemporan.

Intrucât îl priveşte pe Schiller, în scurtă vreme, din toamna anului 1943 până în prezent, s'au reluat două lucrări: una din epoca tinereţii, cea din urmă, Don Carlos"; cea de a doua, urmând de îndată, după o pauză de zece ani, revărsatului „Wallenstein", — „Maria Stuart". In alegerea acestor lucrări o anumită tradiţie românească a fixat hotărîrea. Pentrucă, deşi sunt aproape o sută de ani, de când Schiller este un duh bun şi tutelar al teatrului românesc, naţional mai ales, — a fost jucat întâi la 1851 de Costache Caragiale, înainte de a se inaugura actuala clădire a teatrului Naţional, — totuş, din lucrările sale, sunt mereu câteva şi aceleaşi cari se aleg şi se joacă. Şi nici timpul nostru nu a depăşit încă lotul practicelor actoriceşti. „Hoţii" au fost cei dintâi cari au văzut lumina rampei la noi; a urmat „Intrigă şi Amor" — „Luiza Miller" după cum se numia pe atunci; apoi „Maria Stuart", „Don Carlos" şi rar de tot „Wilhelm Tell", jucat iarăşi în curajoase încercări de acelaş Costache Caragiale.

După cum se vede, o majoritate de lucrări din opera tinereţii, când patosul schillerian neînălţat încă metafizic de Kantianismul ce se aşează tocmai în cei zece ani de prefacere în gând şi realizare ai autorului, nu aducea din afară ca pe un sistem de morală superioară, încheiat, schelă în cuprinsul căreia să se croiască planul ultimelor lucrări. De la epoca aceasta biruie şi reapare numai „Maria Stuart", în care elementele descriptive cu care Schiller a încărcat pe regina Scoţiei, dau un material plastic şi sensorial, menit să atragă din primul plan al prezintării un public, care nu vrea să întârzie pe drumurile grele ale adevăratei structuri, aşa cum acelaş public se fereşte şi se ţine în rezervă faţă de un Hebbel de pildă, de curând încercat la noi cu a sa „Maria Magdalena", din care momentele dramatice rărite, şi supraconstruite în desfăşurarea lor de dogoarea rece a poetului dela nord, dau o piedică pentru înţelegere şi urmărire. A biruit deci întotdeauna Schiller la noi, şi biruie încă prin o anumită lesniciune de contact între public şi el, stabilită mai ales pe înflăcărarea generoasă şi puţin revoluţionară, cu care clasicul german trecea prin întreaga sa operă, încă din anii eruptivi ai temperamentului său, din „Sturm und Drang". Atât de mare a fost această înţelegere şi acceptare, încât în anii mijlocii de formare a echipelor actorilor mari români, când melodrama Parisului servea pentru o amplă desfăşurare a râvnelor de roluri îmbelşugate, iar piesa trebuia să cuprindă o siguranţă în ea de efect şi de înduioşare, Schiller, cu „Hoţii", „Luiza Miller" şi soarta nemiloasă a „Mariei Stuart", era singurul dintre clasici, care ţinea piept, dintr'o greşită înţelegere poate, dar şi dintr'o biruitoare substanţă de vieaţă, mediocrului repertoriu de melodrame, cu care, pentru efect la public, era confundat.

Firește că astăzi, clasicul german este reprezintat cu o altă înţelegere de către teatre şi primit cu o limpezire mai mult de public. Totuş puterea care i-a dat vieaţă aproape un veac, la noi, e aceiaş, adică, darul său de poet dramatic şi tinereţea şi prospeţimea sa. Sunt atât de puternice, la el, aceste elemente, încât, în forma clasicismului german redat, mă gândesc mai ales la versul alb din „Don Carlos", transcris, evident, în frumuseţi literare, de Coşbuc, dar nu şi cu îndemânări scenice, biruie neobicinuinţa publicului nostru pentru forma aceasta nobilă, mlădioasă şi plastică, mult superioară pentru a exprima nuanţe chiar în fuga evenimentelor scenice, faţă de alexandrinul răsunător cu care din influenţă franceză suntem obicinuiţi, şi care din amploarea sa retorică, se desprinde cu greu pentru ecouri şi adâncimi. Această dificultate cred că numai de Schiller a fost învinsă la noi, după Shakespeare, pentrucă numai Schiller, ca şi Shakespeare, are o tradiţie de educare a actorului şi a upblicului, în modeste şi poate câteodată, trivializate forme literare de reprezintare. Astăzi, după ce substanţa însăşi a trecut, a prins şi s'a zidit în gustul şi preferinţa publicului românesc, forma versului neobicinuit şi supărător în altă parte, se acceptă. De aceea, socotim că a sosit momentul ca, întocmai după cum se lucrează la un Shakespeare în formă originală şi astfel se reprezintă, să se întreprindă şi o traducere integrală a lui Schiller, în formă originală pentru uzul scenei şi al lecturei.

Astfel a reapărut poetul dela Weimar, tânăr, acelaş, aclamat şi mai ales cercetat în zeci de spectacole de un public care îl iubeşte şi-l pregăteşte pentru o înţelegere şi mai adâncă a celor de mâine.

Să cercetăm acum soarta celei de a doua teme pe scenele noastre a romantismului francez. După cum spuneam, chiar în primăvara acestui an, pentru împlinirea a douăzeci şi cinci de ani dela moartea lui Edmond Rostand, teatrul Naţional a reprezentat „Prinţesa îndepărtată", iar

© BCU Cluj

acum, foarte de curând, teatrul Municipal ne-a făcut să ascultăm „Romanţioşii". Intre timp, tot Naţionalul a reluat „Hernani", al lui Victor Hugo", în traducerea lui H. Lecca.

S'a urmărit, credem noi, o reînscăunare a poeziei la teatru şi firește alegerea s'a îndreptat către acea dramă cu prestigiu, din care, este adevărat, că dealungul evoluţiei dramei noastre romantice — dela Bolintineanu prin Haşdeu, Alecsandri şi până la Davila — am resimţit întotdeauna influenţa. Era deci o orientare firească înspre care oricine s'ar fi îndreptat. Rămâne însă de văzut în ce măsură operile acestea mai trăesc odată realizate, şi în ce măsură publicul însuş acceptă aceste spectacole. Apropierea de Schiller este deosebit de lămuritoare.

Grupul minor (în înţeles dramatic) al operilor rostandiene reprezintate a avut încă dela început o deficienţă din însăşi structura lucrărilor. De un lirism verbal una — „Prinţesa îndepărtată" —; cu un joc de trecere înspre o perfecţiune tehnică, cealaltă — „Romanţioşii" — era greu să birue hotărât şi să găsească favoarea unui public, pentru care, faţă de culorile tari ale unui fundal pe care îl cere, delicateţea aceasta, artificioasă de multe ori, a tablourilor de Şevalet, nu putea să rămână în amintire. Iar întrucât îl priveşte pe Victor Hugo însuş, problema a fost mai grea, ea căzând mai ales în sarcina actorilor.

Evident avem astăzi la teatrul Naţional multe talente, în toate generaţiile şi o trupă foarte mlădioasă pentru a da distribuţii multe şi felurite. Avem şi un stil al casei (în afară de cel caragialesc, făcut din tradiţie profesională), un stil ţinut în disciplină şi înţelegere. Nu trebuie uitat însă că, actorul, deşi prin meseria lui e menit să treacă prin toate felurile de vieaţă şi să le înţeleagă, rămâne totuşi contemporanul epocii sale, din care desprinde mai puternic un ecou, decât din celelalte. Apoi, şi în materialul pe care îl are de prelucrat, el trebuie să găsească substanţa pe care să se sprijine, mai ales când formal, stilul epocei sale nu este înrudit cu un anumit stil pe care trebuie să-l dea. Iată dece, credem noi, că actorii noştri, astăzi sunt mai îndepărtaţi de Victor Hugo decât înaintaşii lor, cari trăiau încă în tiparul romantismului francez.

Geniul verbal enorm al lui Hugo, care nu izbuteşte totuş să dea şi o a treia dimensiune personajiilor sale, le stă într'o anumită stângăcie a actorilor. Naturalismul, în ale cărui forme schimbate dar aceleaşi ca stil s'au deprins a juca de zeci de ani, într'un repertoriu, fie românesc, fie străin, îi împiedică să se reîntoarcă astăzi şi să dea cu convingere şi sinceritate mai ales, vieaţă personajiilor hugoiene. Găsesc câteva atitudini, câteva puncte de sprijin verbal, şi apoi trudesc prin goluri, să lege aceste şubrede pietre de hotar. Actorul astăzi merge din afară, dintr'o lume tridimensională spre consonanţa cu propriul său rol. L-a învăţat acest lucru acelaş naturalism, care l-a pus să evolueze prin grosimile şi plasticităţile decorului. Inaintaşul, actorul romantismului şi al melodramei, avea mai întotdeauna în jurul lui, pe scenă, decorul în foi de culise şi fundal. Iluzia suprafeţelor pictate şi suprapuse în proecţie se realiza numai pentru spectator. Actorul de pe locul său, când se uita în jur, vedea tăişul culiselor şi rareori fundalul. Scena era un câmp deschis pentru zbaterea sa ce nu-şi putea găsi sprijin decât într'o înflorire din sine. Inflorire înaltă, de cuvinte ,aşa cum le scrisese poetul, pe urma căruia actorul călca, urca în interpretare, se depăşea gigantic, se închidea în cuprinzătoare cercuri de gest larg şi cuvânt căutat pentru a da un cuprins şi o materie săvârşirilor sale. Toate acestea astăzi sunt pierdute ca o concluzie din premize absente, printre cari şi înţelegerea publicului, şi ritmul său de vieaţă, trebuie aşezată. Că există o tradiţie a romantismului în şcolile actoriceşti, o ştim. Că se arată tinerilor cum trebuie jucat Hugo, iarăş o ştim. Dar atunci când Hugo nu are carnea lui Shakespeare în care să intre şi să se ascunză actorul, e foarte greu când scena lui Hugo nu mai există, transformată de o scenă naturalistă ce vrea să fie romantică, să ceri actorului să găsească în el goarna cea mare şi înaltă, cu care să trâmbiţeze tiradele.

Mult mai apropiat de noi, şi pe amănunte ce par neînsemnate la prima vedere, stilul actorului moare din stilul scenei, aşa cum stilul adevăratei tragedii cline e mort, odată cu lipsa măştii şi a conturului. Genurile extatice ale dramei, şi drama romantică franceză are o bună parte de extaz în ea, îşi pierd foarte uşor stilul actoricesc, din însăşi aşezarea materială a locului de evoluţie.

Spre deosebire de această dramă, Schiller ca şi Shakespeare, au substanţa, materia tridimensională ascunsă în chiar forma lor, care numai ea poate să stea în afară de obicinuinţele de azi. Acolo însă găseşte actorul rădăcina sigură a viitoarei lui creaţiuni.

Şi iată cum, dintr'un complex de date, în care poetul actorul şi publicul trage fie care rostul său, se poate încheia această privire de un cuprins mai larg, într'o încercare de a fixa un moment major din vieaţa scenelor noastre de astăzi.

ION MARIN SADOVEANU

© BCU Cluj

NICOLAE A. TANAŞOCA & Fraţii

SOCIETATE IN COMANDITĂ SIMPLĂ
PENTRU COMERŢUL ŞI INDUSTRIA
DE AUTOMOBILE

B U C U R E Ş T I

Sediul: Bulevardul Regele Carol I No. 14

AUTOMOBILE, MOTOCICLETE CAMIOANE

B. M. W. BORGWARD

EDITURA SOCEC & Co. S. A. R.

Au apărut:

TITU MAIORESCU
Insemnări zilnice vol. III

V. V. HANEŞ
Antologia oratorilor români

CEZAR PETRESCU
Carlton (roman)

T. T. BRANIŞTE
Prinţul (roman)

OCTAV ŞULUŢIU
Mântuire (roman)

IOANA POSTELNICU
Bezna (roman)

RADU TUDORAN
Anotimpuri ed. III
Un port la Răsărit ed. VI

ALICE GABRIELESCU
Secretul profesional (roman)

© BCU Cluj

EXEMPLARUL LEI 80.— **GÂNDIREA** EXEMPLARUL LEI 80.—

APARE ODATĂ PE LUNĂ

GRUPAREA REVISTEI: LUCIAN BLAGA, VASILE BĂNCILĂ, ȘTEFAN BACIU, DAN BOTTA, G. BREAZUL, AUREL D. BROȘTEANU, AL. BUSUIOCEANU, SEPTIMIU BUCUR, D. CIUREZU, MARIELLA COANDĂ, IOAN COMAN, † N. M. CONDIESCU, ARON COTRUȘ, N. CREVEDIA, DEMIAN, ARHITECT I. D. ENESCU, GHERGHINESCU VANIA, GEORGE GREGORIAN, RADU GYR, N. I. HERESCU, PETRU P. IONESCU, AL. MARCU, † GIB I. MIHĂESCU, NIȚĂ MIHAI, BASIL MUNTEANU, DONAR MUNTEANU, VICTOR PAPILIAN, CEZAR PETRESCU, ION PETROVICI, ION PILLAT, VICTOR IN POPA, GRIGORE POPA, DRAGOȘ PROTOPOPESCU, NICOLAE ROȘU, ION MARIN SADOVEANU, D. STĂNILOAE, FRANCISC ȘIRATO, OCTAV ȘULUȚIU, G. TULEȘ, EMILIAN VASILESCU, TUDOR VIANU, PAN. M. VIZIRESCU, V. VOICULESCU, GH. VRABIE

REDACȚIA: NICHIFOR CRAINIC, STR. VASILE CONTA Nr. 5. BUCUREȘTI I

AU APĂRUT:

I. PILLAT

TRADIȚIE ȘI LITERATURĂ

Ed. „Casa Școalelor" Prețul 300 lei

NICOLAE ROȘU

DESTINUL IDEILOR

Ed. „Fundațiilor Regale" Prețul 400 lei

VICTOR PAPILIAN

MANECHINUL LUI IGOR

Ed. „Fundațiilor Regale" Prețul 250 lei

V. VOICULESCU

DUHUL PĂMÂNTULUI

Ed. „Fundațiilor Regale" Prețul 300 lei

ABONAMENTE: 1 AN 500 LEI; PENTRU INSTITUȚII ȘI INTREPRINDERI: 3000 LEI ANUAL

IN STRĂINĂTATE: 2000 LEI ANUAL

ADMINISTRAȚIA: STRADA DOMNIȚA ANASTASIA No. 16. BUCUREȘTI I

EXEMPLARUL LEI 80.— **GÂNDIREA** EXEMPLARUL LEI 80.—

TIPOGRAFIA ZIARULUI „UNIVERSUL" STRADA BREZOIANU No. 23—25. — BUCUREȘTI

Inregistrat Reg. Com. No. 437|932

c. 14.403.— 17.XII.942

© BCU Cluj